

T.C.  
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ  
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ  
SERAMİK ANASANAT DALI  
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İYONYA  
ARKAİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Hazırlayan  
Sinem ŞENTÜRK

Danışman  
Prof. Halil YOLERİ

İZMİR-2011

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İYONYA ARKAİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ”adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

01/07/2011

Sinem ŞENTÜRK

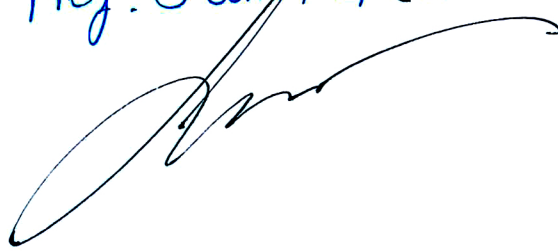
İmza

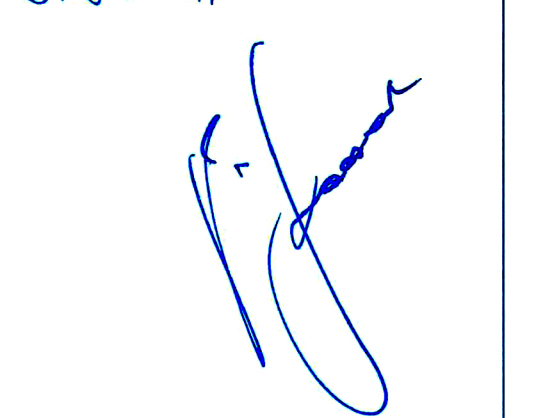
TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün <sup>04.07.2011</sup> ...../...../..... tarih ve <sup>14</sup>.....sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin <sup>18</sup>.....maddesine göre Seramik Anasanat Dalı öğrencisi Sinem ŞENTÜRK'ün "İyonya Arkaik Dönem Ölü Gömme Gelenekleri" konulu tezi incelenmiş ve aday <sup>02.08.2011</sup>..... tarihinde, saat <sup>15.30</sup>.....da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra <sup>60</sup>..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin..... <sup>başarılı</sup>..... olduğuna oy <sup>birliği</sup>..... ile karar verildi.

  
BAŞKAN  
Prof. İtahir Yöleri

ÜYE  
Prof. Swim Greer  


ÜYE  
Prof. Doç. Vedat Kocor  


**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**TEZ/PROJE VERİ FORMU**

Tez/Proje No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

**Tez/Proje Yazarının**

**Soyadı:** ŞENTÜRK

**Adı:** Sinem

**Tezin/Projenin Türkçe Adı:** İYONYA ARKAİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

**Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı:** BURIAL CUSTOMS IN ARCHAIC PERIOD OF IONIA

**Tezin/Projenin Yapıldığı**

**Üniversitesi:** D.E.Ü.

**Enstitü:** G.S.E.

**Yıl:** 2011

**Diğer Kuruluşlar :**

**Tezin/Projenin Türü:**

**Yüksek Lisans:**

**Dili:** Türkçe

**Doktora:**

**Sayfa Sayısı:**113

**Tıpta Uzmanlık:**

**Referans Sayısı:** 26

**Sanatta Yeterlilik:**

**Tez/Proje Danışmanlarının**

**Ünvanı:** Profesör

**Adı:** Halil

**Soyadı:** YOLERİ

**Türkçe Anahtar Kelimeler:**

1- cenaze

2- tören

3- iyonya

4- yas

5- gömü

Tarih:01/07/2011

İmza:

**İngilizce Anahtar Kelimeler:**

1- funeral

2- ceremony

3- ionia

4- mourning

5- burial

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum Evet

Hayır

## ÖZET

Ölüm, yaşı, dini, dili, ırkı, medeniyeti ne olursa olsun her canlının sınayacağı bir deneyimdir. Ölüye gösterilen saygı, onunla yaşanılmış, paylaşılmış şeyleri bir daha yaşayamama üzüntüsü olduğu kadar yine yapılan törenler de ölüyü onurlandırmak içindir.

Ölümün fiziksel olandan öte boyuta geçiş olduğuna inanış var olmasaydı gömme ritüelleri de olmazdı.

Arkaik Dönem'de bu törenler, prothesis ve ekphora başlığı altında toplanmıştır. Ritüeller dört aşama içerirdi. Bunlar: soma yani ölü beden (ceset), prothesis yani ölüye saygı gösterme, ekphora yani sevgili kişiden ayrılış aşaması ve gömme yani inhumasyon ya da kremasyon gömünün uygulanmasıdır.

Çalınan müzik, söylenen ağıt, yapılan sunu, adanan kurban, hazırlanan mezar hep ölüyü onurlandırma, önemseme olarak var olmuş ve ölü kültürüne göre gelişim ve değişim göstermiştir.

## **ABSTRACT**

The death is an experience when everything will live it and there is no matter if they have a different religion, different language or a different civilization.

The respect to dead body for make them comfortable and to their honour. In Ancient Greek, people make this. Because they know that they won't live and won't share again what they do with them when they were alive.

If death isn't a belief of pass the different dimension, the rituals won't be.

In Archaic period, these rituals assembled on a topic of prothesis and ekphora. Rituals content four steps. These are: soma(corpse), prothesis(the respect to dead body), ekphora(seperate of dear people) and burying(inhumation or cremation).

Playing a music, singing a song or mourning for corpse, dewoting a sacrifice, making a grave is for dead body make by relative of corpse for respect to dead body. Because of feel the importance of dead. All of these can change and develope according to the cult of death.

## ÖNSÖZ

Ölüm, antropolojik olarak, insanın bu dünyadan ayrılmasıdır. Ölü gömme ise ölü insan bedeninin ortadan kaldırılması- toprak kazılarak ölü bedeninin kazınan çukura(mezar) bırakılması- işlemi olarak tanımlanır. Ancak bu tanımın dışında ahşap, taş, pithos (seramik) gibi malzemelerin kullanımıyla da yapılan gömü çeşitleri bulunmaktadır.

Tezimde bu konuyu ele almamdaki sebep gömü biçimlerindeki farklılıkların aynı zamanda ölüm anlayışı, inanışları içinde barındıran kültürel farklılıklara tanıklık etmesi ve bu geleneklerin antropoloji, arkeoloji gibi bilim dallarını harekete geçirmesidir.

Tezimde ölüm, mezar, gömme stilleri, mezar tipleri, ölünün mezara yatırılış biçimi, ölü hediyeleri (ölünün yanına bırakılan armağanlar) gibi kısacası ölüm geleneğini bu kriterleri dikkate alarak incelemeye çalıştım.

Eğitimim süresince en başından beri ilgisini, yardımını eksik etmeyen çok sevgili hocam Sayın Prof. Sevim ÇİZER'e, danışmanım, idolüm ve çok sevgili hocam Sayın Prof. Halil YOLERİ'ne, üzerimde emeği bulunan ve bu mesleği bana sevdiren, bölümün tüm öğretim elemanlarına, elindeki kaynakları benden esirgemeyen Sayın Kahraman YAĞIZ'a, kaynak bulmamda yardımını esirgemeyen arkadaşım Eşref KANLI'ya, her zaman maddi manevi bütün olanakları sunan canım annem Gülfer YAZICI ve kardeşim Egemen ŞENTÜRK'e sonsuz teşekkür ederim.

Sinem ŞENTÜRK

## İÇİNDEKİLER

### İYONYA ARKAİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

YEMİN METNİ .....	ii
TUTANAK .....	iii
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ <i>TEZ/PROJE VERİ FORMU</i> .....	iv
ÖZET .....	v
ABSTRACT .....	vi
ÖNSÖZ .....	vii
İÇİNDEKİLER .....	viii
<b>GİRİŞ</b> .....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

<b>1. ÖLÜM</b> .....	2
----------------------	---

### İKİNCİ BÖLÜM

<b>2. ARKAİK DÖNEM(M.Ö VII - VI. yy. )</b> .....	7
2.1.Arkaik Dönem Seramiği .....	8
2.1.1.Erken Yaban Keçisi Stili : ( 650–640/630–620 ) .....	8
2.1.2.Orta Yaban Keçisi Stili 1 : ( 630–620/600 ) .....	9
2.1.3.Orta Yaban Keçisi Stili 2 : ( 625–615/600–575) .....	10
2.1.4.Kırmızı ve Siyah Figürlü Vazolar .....	11
2.1.4.1.Siyah Figürlü Vazolar .....	13
2.1.4.2.Kırmızı Figürlü Vazolar .....	14
2.2.Arkaik Dönemde Heykeltraşlık .....	15

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<b>3. İYONYA</b> .....	17
3.1.İyonya Şehir Devletleri .....	21
3.1.1.Efes (Ephesos) .....	21
3.1.2.Kolofon (Kolophon) .....	23



3.1.3.Milet (Miletos) .....	24
3.1.4.Myus ( Avşar Kalesi) .....	25
3.1.5.Priene (Güllübahçe) .....	27
3.1.6.Lebedos(Gümüldür - Ürkmez) .....	30
3.1.7.Erthrai-Erthrae .....	31
3.1.8.Klazomenai .....	33
3.1.9.Khios (Sakız) .....	35
3.1.10.Phokaia (Foça) .....	36
3.1.11.Teos (Değirmendere) .....	37
3.1.12.Smyrna (İzmir) .....	38

## **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

<b>4. İYONYA'DA ÖLÜM VE CENAZE KAVRAMI .....</b>	<b>40</b>
4.1.İyonya ve Şehir Devletlerinde Mezar ve Gömü Türleri .....	41
4.2.Nekropolis Alanları .....	42
4.3.Aile Mezarlığı .....	43
4.4.Mezar Tipleri .....	45
4.4.1.Kremasyon Mezar- Gömü .....	45
4.4.2.İnhumasyon Mezar-Gömü .....	50
4.4.3.Lahit Mezar .....	51
4.4.4.Sandık Mezar .....	53
4.4.5.Kiremit Mezar .....	55
4.4.6.Tümülüs .....	55
4.4.7.Pithos, Amphora ve Diğer Kapların İnhumasyon Mezarlarda Kullanımı .....	55
4.5.Cenaze Törenleri .....	58
4.6.Mezar Kültü İçin Kullanılan Vazolar .....	60
4.7.Mezarın İşaretlenmesi .....	67
4.8.Mezar Eşyası (ölü hediyesi) Bırakma Geleneği .....	68
4.9.Yiyecek ve İçecek Adağı .....	75
4.10.Prothesis(ölüye saygı gösterme) .....	76
4.11.Ekphora (Sevgili Kişiden Ayrılış) .....	82
4.11.1.Üçüncü Gün ve Ekphora .....	86
4.12.Ölünün Gömülmesi .....	86

4.13.Dokuzuncu Gün .....	86
4.14.Yasın Sonu .....	87
4.15.Yıllık Kutlamalar .....	87
4.16.Cenaze Oyunları .....	87
4.17.Cenaze Plakaları .....	88
4.18.Antik Yunan'dan Ölüme Dair Sözler .....	95
<b>EKLER</b>	
<b>EK 1. UYGULAMALAR .....</b>	<b>97</b>
<b>EK 2.TERİMLER SÖZLÜĞÜ .....</b>	<b>101</b>
<b>SONUÇ .....</b>	<b>111</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>112</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ</b>	

## **Giriş**

Hepimiz, doğum, yaşam ve ölüm üçgeninde geçen serüvenin birer parçasıyız. Ölüm genel anlamda sevdiklerimizden ayrılmak ve onları bilmediğimiz bir aleme yolcu etmektir. Geçmişten günümüze farklı dönemler ve farklı medeniyetlerde ölüme bakış ve ritüeller değişiklik göstermiştir.

Mezarlar, ölüyü anmak ve onu rahat ettirmek için ortaya çıkmış, yine çeşitli kültürlerle göre farklılık göstermiştir. Mezarlar ve ritüeller toplumların sosyal ve kültürel yapılarını ve ölüme bakış açılarını incelemekte bizlere çok önemli ipuçları sunar.

Yerleşik hayata geçilmesiyle insanlar kendilerine ait bir yaşam alanı oluşturduğu gibi ölülerine de barınabilecekleri alanlar bulmuşlardır. Antik Yunan'da ölümlere hem saygı duyulmuş hem de ölümün kirletici etkisinden korkulduğu için kentlerin, yaşam alanlarının dışına (extramural) gömü uygulaması yapılmış, bu da mezarlık (nekropol) kavramını doğurmuştur.

Bu anlatılanların ardında aslında birçok duygu yatmaktadır. Urne içine konulmuş ya da mezar buluntularında ortaya çıkan kemikler kimi zaman bir gladyatörün son dövüşündeki o öldürücü darbeyi kimi zamanda bir hafta boyunca yaşaması için mücadele edilmiş bir bebeğe ait olmaktadır.

Tüm bunların ışığında araştırma konum olan "İyonya Arkaik Dönem Ölü Gömme Gelenekleri"ni özellikle arkeolojik verilerden yararlanarak inceledim ve O kültürde önemli bir işlev üstlenen cenaze plakaları, mezar stelleri ve yas tutan kadınlar uygulamalarına yer verdim.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. ÖLÜM

*“Ansiklopedi ya da sözlüklerde “Bir insan, bir hayvan veya bir bitkide yaşamın tam ve kesin olarak sona ermesi” şeklinde tanımlanan ölüm, çok eski dönemlerden beri insanoğlunun ilgisini çekmiş ve insanoğlu bu olayla ilgili olarak kültürden kültüre değişen çok farklı davranış biçimleri sergilemiştir. Ölüm yeryüzündeki tüm varlıkları, toplumları, kültürleri, sosyal kurum ve kuruluşları, hatta insanın zaman anlayışına göre sonsuz gibi görünse de tüm gök cisimlerini ve evreni kapsayan bir olgu olarak ister fen bilimleri, isterse de sosyal bilimlerin olsun bütün alanlar için ilgi çekici bir konudur. Ölümün bu evrensel niteliği, onun farklı açılardan ele alınıp incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucunu doğurmuştur. Cansızlarda ölüm, varlığın var oluş halinin sona ererek, niteliksel ve niceliksel anlamda biçim değiştirmesi şeklinde tanımlanabilirken; canlılar söz konusu olduğunda, en yalın tanımıyla hücrenin, organın veya organizmanın yaşamsal fonksiyonlarını tamamen yitirmesi ya da canlı olma halinin sona ermesi anlamına gelir.*

*Ölümün bu evrensel niteliğinin farkında olan insanoğlunu dünyada yaşayan diğer canlılardan ayıran belki de en önemli nitelik bir gün öleceği bilgisine sahip olmasıdır. Başka hiçbir canlıda görülmeyen bu bilinçli farkındalık, en eski çağlardan beri insanoğlunun dikkatini ölüme yoğunlaştırmasına da neden olmuş ve antik çağlardan beri başta felsefeciler ve sanatçılar olmak üzere bu konuda antropoloji, sosyoloji, etnoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerin diğer dallarında da çalışmalar yapılmıştır. Özellikle de “ölüm olgusu” ve bundan sonra neler olduğu konusuna kafa yoran felsefeciler kendi felsefe ekollerine uygun düşünceler üretmişlerdir. Antropolog ve etnologlar ise günümüz halklarının ölüm üzerine geliştirdiği davranışları inceleyerek bu konuya katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Etnolojik ya da antropolojik çalışmalar ölüm olgusunu üç bölümde ele almakta ve ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası yapılan uygulamaları incelemektedir. Açacak olursak, ölüm olayı gerçekleşmeden önce bu olayla ilgili önbelirtiler konusunda toplumların davranışları, bireyin ölümünü takiben yapılan uygulamaları ( ölünün hazırlanışı, gömülüşü, ruhla ilgili tasarımlar gibi) ve ölünün ardından yapılan ölü yemeği, başsağlığı, geride bıraktığı kişisel eşyaları konusunda ne yapıldığı gibi davranışları dikkate almaktadırlar. Ancak arkeolojik olarak, hem de yazının olmadığı kültürleri incelerken etnolog ve antropologlardan daha zorlu çalışma koşulları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, örneğin ilk bölümü oluşturan ölüm ile ilgili önbelirtiler konusunda hiçbir maddi kanıt olmadığı için herhangi bir yorum yapmak olanaksızdır. Ya da bununla ilgili herhangi bir kanıt olsa dahi bu kanıtı tanımlamak ve bu şekilde yorumlamak yazısız tarih öncesi toplumlar için olanaksızdır. Bu nedenle arkeoloji biliminin doğası gereği eldeki maddi kanıtlarla yorum yapılacağından ancak, ölüm sonrası yapılan uygulamaların bir kısmı ile ölünü gömülmesi sırasında yapılan bazı uygulamalar incelenebilir. Ölümden sonra neler olduğu konusunda pozitif bilimler olarak adlandırılan biyoloji, tıp vb. bilimler yönünden en azından fiziksel sonuç konusunda bir görüş birliği vardır. Buna karşın, sosyal bilimler açısından özellikle insanın ölüme karşı gösterdiği tepkiler konusunda oldukça ilgi çekici çalışmalar yapılmaktadır. Bunun nedeni ise insanoğlunun belki de en önemli icatlarından biri olarak kabul edebileceğimiz ruh kavramıdır”.*

*Ölüm, sonuç olarak hepimizin bir gün yaşayacağı ya da yapacağı bir deneydir.”<sup>1</sup>*

<sup>1</sup> Ahmet UHRİ, “Ölümün Anlamı”, “Anadolu’da Ölümün Tarih Öncesi”, Ege Yayınları, 2010, s.s. 21-23

Ölüm, hayatta bir kez yaşanan ve bir can borcum var diyenlerin bu borçlarını ödeyip tanrı katına ulaştıkları an'dır. Ölüm, kaçınılmaz sondur. İnananlar için başka bir aleme yolculuk, inanmayanlar içinse sonsuz bir sessizliktir.

Ölüm, ruhun bedene olan bağlılığının sona ermesi, kulun bir halden başka bir hale geçmesidir.

Her insan ayrı bir dünyadır, içinde farklı iklimler, renkler, sesler, anılar barındıran. Doğadaki her şey gibi insan da ölümlüdür. Yaşar, biriktirir, âşık olur, acı çeker, sever, sevişir, umut eder, savaşır, üretir ve günün birinde yaşanmışlıklarını da alarak yanına, ilerler bilinmezlikler ülkesinin derin uçurumlarına doğru. Geride kalanlar, bilinmezlikler ülkesinin kapısından geçen yakınları için ağıtlar yakarlar, ayrıntıları inançlarıyla belirlenmiş törenlerle uğurlarlar onu. Çünkü insan hayatı değerlidir ve hayatın, yaşayan hiç kimsenin gidip görmediği bir karanlıkta yitişi, geride kalanlara acı verir.

İnsanlar milyonlarca yıldır ölüm yolculuğuna çıkan yakınları için cenaze töreni düzenliyor. Henüz modern insanın yani Homo Sapiens`in yeryüzünde belirmediği zamanlarda bile ölümlerin çeşitli seremonilerle gömüldüğüne dair arkeolojik kanıtlar var.

İnsanların öldükten sonra yeraltı Tanrısı Hades`in karanlık ülkesine göç ettiğine inanan eski Yunanlılar`ın ölü gömme gelenekleri ve ölüm sonrasına ilişkin düşünceleri, onlarca kitaba konu olabilecek kadar zengindir.

Ayrıca, ölüm sürecinin kemiklerin üzerindeki et bozulana kadar tamamlanmadığı yönünde bir inanç da bulunmaktadır. Kremasyon bu süreci hızlandırmakta ve sarkofaj (lahit) ismi de muhtemelen bu mantık ile "et yiyen" anlamına gelmektedir. Genel olarak ölünün kalıntıları özel bir ihtimama konu olmamış, yeni bir gömü yapılacağı zaman bir kenara toplanmışlardır. Ancak kahramanlar ya da bazı önemli kişiler gibi kişilerin kemikleri özel ilgi görmüştür. Arkaik ve Klasik Dönemlerde Yunan dünyasında cenaze adetleri çok önem verilen ve muhafazakar biçimde sürdürülen uygulamalardır. Ölüye duyulan saygı büyük olmakla birlikte ölünün kirletici "miasma"sından kendini arındırmak da bir zorunluluktur. Yas tutma süresi ölünün yakınları için uyulması gereken kuralları içeren bir süreydi ve ancak bitiminde bu kişiler normal sosyal hayatlarına dönebilirdi.

İnsanların ölümden sonraki yaşama dair inanışları ve ölen kişiyi en azından düşünsel olarak bir mekan içinde yaşatma isteği, bir tür konut denilebilecek mezar yapılarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu mezar yapıları, ait oldukları

dönemin ve yöre halkının, tüm sosyal, kültürel yapısını ortaya koyan, o dönem için belge niteliğinde olan yapılardır. Mezar olgusunun ilk ortaya çıkışı, günümüzden 100.000 - 40.000 yıl öncesinde yaşayan insanlara kadar dayanmakta ve tüm tarih çağları boyunca, insanların en önem verdiği kavramların başında gelmektedir. Mezar yapılarının, insanların her biri açısından büyük önemler taşıdığı, geçmişin aydınlatılmasında en büyük rollerden birini üstlendikleri kesindir.

Mezarların varoluş nedeni ölümlerdir ve doğal olarak onlara özel mekanlar yaratma, onları bir şekilde yaşatma düşüncesi hakimdir. Bu, bir tür ölümsüzlük konutu olarak nitelendirilebilecek gömütlerin tasarımını etkileyen ilk unsurlar, bölgenin coğrafi yapısı ve yöre insanların inançlarına bağlı olarak kremasyon ya da inhumasyon gömme adetleridir.

İnhumasyon, insan vücudunun bir bütün olarak gömülmesi şeklinde ifade edilebilir. Kremasyon ise, cesedin yakıldıktan sonra küllerin gömülmesidir. Ölülerine bir mekan oluşturma, onları sonsuza taşıma isteğiyle, insanlar bazen onları yakarak küllerini saklamışlar, bazen bir küpün içine koyarak defnetmişler, bazen de fazla özelliği olmayan basit mezarlara gömmüşlerdir. Ama en yaygın kremasyon mezar tipi, küllerin urne içinde ayrı bir oyuğa yerleştirildiği çukur mezar tipidir. Bazı vazolar ya da işaret için kullanılan diğer materyaller (taş, kiremit gibi) bu tür mezarların üzerine konulan malzemelerdi. En yaygın kremasyon urneleri pişmiş topraktan olanlardı( boyundan ve omuzdan tutulan amforalar gibi). Bazı dönemlerde de, daha özel ve görkemli ebedi mekanlar sağlamak amacıyla tümülüsler, kaya mezarları, anıt mezarlar gibi mimari anlamda gömütler meydana getirilmiştir. Bu mezarlar ve mezarlıklar bazen yerleşim yeri içinde, bazen de dışında yer almışlardır. Genel olarak, mezarların ilk çağlarda çoğunlukla yerleşim yeri içinde yer aldığı söylenebilmektedir. Zamanla yerleşim yeri dışında mezarlık, yani nekropolis (Yunanca ölü şehir – ölümler şehri kelimesinden gelir. Antikitede kent dışında yer alan mezarlık alanıdır) olarak nitelendirilebilecek alanlar da meydana getirilmiştir.

*“Antik dönemde ölüm ve ölüme yönelik uygulamalar Yunanistan’dan Anadolu’ya, İtalya’ya değin benzerlikler gösterirler. Temel inanç ölümden sonra dirilmedir. Bir evde ölünün olması anında duyurulması anlamına gelir. Bu işlem evin en yaşlı kadını tarafından sokağa çıkıp, yalın ayak, bağı açık, etekleri beline sokulmuş olarak, çığlıklar atarak kapıya da bir çelenk asılarak yapılır. Çelengin anlamı hem ölümü haber vermektir hem de ölüden korkanlar için bir uyarıcıdır. Ölünün adı “sona” ceset demektir. Ölünün ardından evde yapılan ilk işlem gözlerinin kapatılmasıdır ve çenenin bağlanmasıdır. Daha sonra ölünün ayakları kapıya bakacak şekilde yatak düzenlenir. Erken dönemlerde (M.Ö. 9.-8. yüzyıllarda) sadece savaşta yaralanarak ölmüş askerler yıkanılıyordu. Yara bir pislik olarak kabul edildiğinden sadece temizlik amaçlı bir yıkama mevcuttu. M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren geleneksel olarak tüm ölümler yıkanmaya başlanmıştır. Artık fiziki arınmanın yerini*

*ruhsal arınma alacaktır. Yıkama işlemini orta yaşlı kadınlar yapmaktadır. Erkekler yıkama işlemine katılmazlar. Yıkanan ve yağlanan ölü kefenlenme aşamasında (üçlü kefen) birinci kefenin içine güzel kokular konur. Kefenlenme işlemi bittikten sonra ölü "prothesis"e hazırdır. Ancak ölünün yüzü açıktır (Sokrates buna karşı gelen tek kişidir).<sup>2</sup> "*

Prothesis süresi ölünün kahraman olup olmayışına, ailenin zenginliğine göre ve de statüsüne göre değişmektedir. En kısası üç günden başlamaktadır. Prothesis sırasında ölüden yayılan kokuları önlemek için etrafına içi parfüm dolu kaplar konur. Daha sonra bu kaplar ölüye sunularak mezarına götürülür. Prothesis sırasında aileler yas ifadesi olarak kutsal saydıkları saçlarını keserler. Erken dönemlerde erkekler toprakta yuvarlanarak acılarını dile getiriyorlardı. Giderek bu işlemler yerini zengin ailelerde paralı ağlayıcılara bırakmıştır. Özellikle Atinalı zenginlerin Batı Anadolu'dan, Lydia bölgesinden kadınlar getirdikleri bilinmektedir. Prothesis sırasında ölünün başında yelpaze sallayan, gölgelik tutan hizmetkarlar bulunur. Ölü prothesis bitiminde ekphora başlamadan önce büyük baş ya da küçük baş bir hayvan kesilerek uğurlanır. Geleneğe göre gömü gün doğmadan önce gömülür. Gündüz gömü yapılamaz.



**Resim 1: Bir Prothesis sahnesi**

*"Ekphora arabalı ya da omuzlarda taşıma şeklinde farklılıklar gösterir. Cenazeye katılacak kadınlar, ölünün ancak üçüncü ya da en fazla dördüncü derecedeki yakınlarıdır, bunun dışında altmış yaşını aşmış kadınlar, akraba olsun olmasın isterse katılabiliyorlardı. Erkeklerde hiçbir yaptırım yoktur. Cenaze töreninin vazgeçilmez müzik aleti üflemlili sazlardan aulos ya da di aulostur. Ölülerin Hades'in dünyasına götürülüşü inanışlara ve yöreye göre farklılıklar gösterir.*

<sup>2</sup> [www.makaleleri.com/tag/4-bolum](http://www.makaleleri.com/tag/4-bolum)

*En tanınanlardan birisi kılavuz tanrı Hermes'in, Hermes Psykhemgos adı altında ruhların öncüsü, kılavuzu, yol göstericisi olmasıdır. İnanışa göre Hermes Helikon adı verilen bir tepede ruhları bekler ve onlara yol göstererek Hades'in kapısına kadar götürür. İkinci inanışa göre ruhlar Hades'in dünyasına değil göğe yükselirler. Bu yükselmeye ruhlara yardımcı olan kişiler ise musalardır. Sayıları yedi ya da dokuz olarak verilir. Ancak bu götürme işleminde Helikon'dan başlayan bu yolculuk göğün her katmanında bir başka musanın önderliği ve müziği eşliğinde en son katmana kadar her defasında biraz daha hafifleyerek yükselir. En son kata geldiğinde ruh tümüyle özgürdür.”<sup>3</sup>*



**Resim 2:** Geometrik döneme ait bir ekphora sahnesi (prothesisle birlikte betimlenmiş)

---

<sup>3</sup> [www.ozmena.com/.../yunan\\_mitolojisi\\_bolum4-a-711087.html](http://www.ozmena.com/.../yunan_mitolojisi_bolum4-a-711087.html)



## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. ARKAİK DÖNEM(M.Ö VII - VI. yy. )

"Yunan arkaik dönemi (İ.Ö. 750 - İ. Ö. 480) Antik Yunan tarihinde bir dönemdir. Yunan sanatı incelemelerinde ortaya çıkan bu dönem, Geometrik Sanat ve Klasik Yunan Sanatı arasındaki başlıca yüzey süslemesi ve plastik sanatlardan söz eder. Arkaik dönemin Yunan Karanlık Çağlarını takip ettiği dönemden beri, politik teoride önemli ilerlemeler görülmüş; (Karanlık Çağlarda yok olan) yazılı dilin yeniden dirilişinin yanı sıra, demokrasi, felsefe, tiyatro ve şiirin yükselişiyle arkaik dönem bu alanlara yayılmıştır.

Son dönemde Anthony Snodgrass, "ilgi alanlarını politik ve askeri olaylardan, sosyal ve ekonomik oluşumlara değin genişleten tarihçileri" ve "göze çarpan sanat eserlerinden malzeme ürünlerinin tamamına yönelen klasik arkeologları" belirterek, bu holistik yaklaşımla yakinen ilgilendi ve onu genişletti. Arkaik Dönem, böylece çeşitli dalların uzlaşması, ve yalnızca arkaik değil, aynı zamanda kendi yolunda eksiksiz bir serüvendir. Aynı zamanda Michael Grant arkaik döneme karşı çıkar, çünkü "primitif ve antik' sözcüklerinin sözlük anlamlarını etkilemektedir." Eski Yunanlılar'a maledilen, ürünleri bazında dünya tarihindeki en yaratıcı dönemlerinden biri olan bir döneme böylesine küçük düşürücü bir yakıştırma daha yoktur. Snodgrass, Arkaik Dönem'i, İ.Ö. 750 yılının orta noktasında meydana gelen, halkın ve iyi materyalin ani eğilimi anlamına gelen "yapısal devrim" ve Klasik Yunan'ın "entelektüel devrimi" olarak tanımlar. Arkaizm'in, geleneksel anlamda, İ.Ö. 480 yılında, hükümdar Kserkses (Xerxes)'in akınıyla son bulduğu kabul edilir. Bir an için şöyle bu dönemdeki çeşitli dalların nasıl olup da bu dönemde başlayıp, sonlandığı düşünülmemelidir. Örneğin, antik yunan kaynaklı bir seramik tekniği olan ve klasik Yunan dönemini karakterize eden kırmızı figür çömlekçiliği (red figure pottery), arkaik dönemde başlamıştır. Snodgrass der ki: "...bir şey tarihin sınırlarında olduğu gibi, her zaman us'ta doğmalıdır... bununla birlikte, akla uygun olarak sonraki çağlara olan uygunluğu açısından kabul edilebilir oluşu, yalnızca suni kategorilerdir..."

- M.Ö. VII. yy - Tiranlar Dönemi
- Dor istilası etkileri
- Atina merkez şehir
- Tapınaklar, (Dor, İon-Korint)

(Artemis, Athena) (Artemis, Hera)

- Vazolar (Geometrik, Siyah Figürlü, Kırmızı Figürlü)
- Heykel (Dor, İon)

M.Ö.7. ve 6.y.y. Yunan uygarlık tarihinde yaratıcı dönemler olarak kabul edilir. Bu iki yüzyıl içinde sosyal, siyasal ve ekonomik hayatta görülen ilerleme kendini kültür hayatının çeşitli alanlarında da göstermekte, fikir, edebiyat ve sanat konuları sabit şekiller almaktadır.<sup>4</sup>

---

<sup>4</sup> <http://tr.wikipedia.org/wiki/Eski-Yunan-Sanat%C4%B1>

## 2.1.Arkaik Dönem Seramiği

“M.Ö 7.y.y.sonları ve 6.y.y.'da siyah figür tekniği sonraki dönemlerde ise kırmızı figür tekniği kullanılmıştır. Yunanlıların günlük ihtiyaçları için yapmış oldukları vazolarda resim ve nakış sanatı için önemli belgelerdir. Daha gelişmiş ve tabileşmiş olan geometrik ya da figürlü motiflerin yanında insan resimleri önemli yer almakta, ressamlar yalnız tek insan figürünü değil, oldukça büyük kompozisyonlar hatta çeşitli frizlerde birbirine ilgili kompozisyonlar meydana getirmesini bilmekte ve en çok mitolojik konulara başvurmaktadırlar. Bunlar arasında doğu Yunan ve Korinth önemli yer alır. Doğu Yunan ekolü renklerin berraklığı, çeşitliliği ve sahnelerin canlılığı ile göz çarpmakta, ressamlar ahenkli bir süratle tertiplemesini bildikleri “ hayvan frizlerinde”başarılı olmakta, birçok hallerde büyük tablolardan aldıkları motiflerde mümkün olduğu kadar çok şey anlatmak istemektedirler. Korinth'te daha sonraki eserlerden ayırt edilmeleri için “protokorinth vazoları”olarak gösterilen, başlangıçları 9.y.y.'a dayanmakla beraber esas itibariyle 7.y.y.'a ait olan vazolar doğudan getirilen kumaş ve halıları örnek alarak açık bir zemin üzerine parlak ve siyah, kırmızı veya beyaz boya ile özenle yapılmış, bir takım geometrik bezemeler ya da mitolojik sahneler göstermekte, her biri başlı başına bir sanat eseri olmak iddiasında bulunan bu vazoların Akdeniz piyasasında büyük rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.”<sup>5</sup>

### 2.1.1.Erken Yaban Keçisi Stili : ( 650–640/630–620 )

Güney İonia'daki en önemli iki merkezin Samos ve Miletos olduğunu ve 7.y.y. ortalarında her iki merkezinde birbirine paralel olarak Geometrik dönemden Orientalizan döneme geçtiğini bildirir. Bu döneme ait malzeme çok az olduğu için bu dönemi aydınlatmak oldukça zordur.



Resim3: Yaban keçisi stilinde olpe

<sup>5</sup> <http://tr.wikipedia.org/wiki/Eski-Yunan-Sanat%C4%B1>

### 2.1.2.Orta Yaban Keçisi Stili 1 : ( 630–620/600 )

Bu dönem kendini daha orantılı ve narin yapılmış hayvan figürü ile gösterilir. Teknik olarak beyaz astar vardır, Astar üzerine kahverengimsi bir firnis ve bezeme uygulanır. Bezeme şeması olarak ise yatay frizler görülür. Kapalı kaplarda boyunda ve gövde de frizler yer alır. Gövdenin kaide ile birleştiği yerde ise ışın motifleri görülür. Khalyksler üzerinde bezeme ağız üzerinde yer alır. Tabaklarda ve diğer açık kaplarda bezeme dış yüzde yer alır. Kapalı kaplarda boyunda, açık kaplarda ise kulplar arasında Khios'a özgü örgü motifi yer alır. Boyundan omuza geçişte ve açık kaplarda dudak kenarlarında Güney Ionia etkili dil motifleri görülür. Frizleri birbirinden genellikle kalın bantlar ya da çift ilmek motifi ayırır. Kaideye geçişte ve kulp altlarında içi dolu ışın motifleri görülür, bunlar da Güney Ionia etkisini gösterir. Bu dönemde genellikle keçi, köpek, aslan, boğa, kuş çok kullanılan hayvan figürleridir. İyi çizilmiş figürler görürüz hayvanların başları rezerve olarak verilir, narin çizilmiş keçi figürleri vardır, Güney Ionia'ya göre daha büyük keçiler görülür, keçilerin göz altlarında birer çizgi yer alır, keçilerin ve diğer hayvanların karın altlarında bu dönemde Güney Ionia'da terk edilmiş olan rezerve alan içinde tek sıra nokta bezemesi yer alır. Yine keçilerin gövdelerinde yuvarlak rezerve alanlar içinde nokta bezemeler görülür, olasılıkla bu yerel bir özelliktir. Gövde içindeki detaylar rezerve olarak verilir. Boğalarda ve köpeklerde kareye yakın bir yüz görülür, hafif yuvarlak bir burun vardır. Boğaların gövdelerinde beyaz lekeler vardır, bunlar Güney Ionia hayvan figürlerinde de görülür. Güney Ionia'daki gibi sahneye hareket kazandırmak için frizlerdeki hayvanlar farklı yöne giderken, Khios'ta bütün frizlerdeki hayvanlar aynı yöne giderler. Koşturan, otlayan hayvanlar vardır. Doldurma motifi olarak çiçek rozetleri, içlerinden küçük üçgenler olan çift konturlu üçgenler vardır, bu üçgenler Kuzey ve Güney Ionia'da da görülür, askı rondela, "T" şeklinde rozetler, Khios'a özgü at nalı şeklinde yarın daireler yer alır, bu daireler daha sonraki dönemlerde daha oval yapılacak ve içleri doldurulacaktır, bunun dışında içlerinde büyük noktalar olan daireler görülür. Uçları spiral biten swastikalar (gamalı haç) yer alır. Ayrıca aralarında noktalar olan ilmek motifleri ve meanderler sevilen bezemeler arasında yer alır. Bu dönemde doldurma motifleri çok yoğun olarak kullanılmaz. Kabin yüzeyine eşit bir şekilde yerleştirilir.



**Resim 4:** Yaban keçisi stilinde bezenmiş oinochoe

### **2.1.3.Orta Yaban Keçisi Stili 2 : ( 625–615/600–575)**

Keskin sayılabilecek omuz gövde geçişinin daha yuvarlaklaştığı, basık gövdenin yavaş yavaş yükseldiği izlenir. Keçi figürleri boyanmış, uzamış ayrıca başlar zemin çizgisine yaklaşmıştır. Orta Yaban Keçisi II'de keçiler en çok kullanılan hayvandır, ancak geyikler nadiren görülür. Bu hayvanların dışında köpekler, aslanlar, boğalar, yaban domuzu ve kazlar vardır, ayrıca bazen Sphinks, griffon, koç, tilki ve panter de görülür. Bağımsız birer bezeme olan meander ve çift bant önemli bezemeler arasında yer alır. Formlarda ise ayrı bir özgünlük vardır. En yoğun olarak görülen khalyksler büyük boyutlu, kısa ayaklı ve boğumlu bir gövdeye sahiptir. Bunun dışında dinos, düz dışa dönük ağızlı büyük kaplar, oinokhoeler, tabaklar, kaseler görülür. Büyük boyutlu kaplarda bazen kulp kenarlarında plastik kadın başları da görülür, bunlar siyah figür içinde de devam eder. Khalykslerin iç kısmında bezeme yoktur. Ancak açık kapların iç yüzlerinde bazen frizler bazen de bitkisel bezemeler görülür, ancak bitkisel bezemeler daha yoğun kullanılır. Bezeme şemasında dudak kenarlarında ve dudak üzerlerinde meander ve dil motifleri yer alır. Ana sahne khalyks'lerde ağız üzerinde tabaklarda ise gövde de yer alır. Sahne kabın bürün yüzeyinde devam eder, nadiren metoplar görülür. Kulplar arasında Khios'a özgü örgü motifleri ya da meander yer alır. Gövde altında da iki kalın bant arasında meander bezemeleri görülürken, kaide birleşiminde içi dolu ışın motifleri

yer almaya devam eder. Kaide ve kulplar siyah firnislidir. Hayvanlar güney İonia'ya göre daha büyüktür, hayvanların gövdelerinde beyaz boya ile yapılmış lekeler vardır, bu lekeler Güney İonia seramikleri üzerinde de görülür. Aşırı derece de doldurma motifi kullanılır. Doldurma motifleri acemice yerleştirilir, motifler bir yere kümelenir, Khios özgü yarın daireler uzamaya başlar ve oval bir şekil alır, iç kısımları da siyah firnis ile boyanır. Çiçek rozetleri, askı rondelalar, üçgenler görülmeye devam eder. Keçilerin ve diğer hayvanların karın atlarında görülen rezerve alan içindeki nokta sırası Güney İonia'da bu dönemde görülmez. Figürlerde kareye kalın yüzler vardır. Daha çok sakin, otlayan hayvanlar görülür.



**Resim 5:** Yaban keçisi stilinde bezenmiş skyphos örneği

#### 2.1.4. Kırmızı ve Siyah Figürlü Vazolar

*“Antik Ege Uygarlıklarında üretilmiş seramik kaplarda görülen ve arkeologlarca firnis adı verilen siyah parlak astarın da aslında Roma kapları üzerindeki, parlak kırmızı renkli terra sigillata astarıyla aynı yapıya sahip olduğu, aradaki renk farkının sadece pişirim tekniğinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Aradaki renk farkı pişirimde kullanılan yöntem ile ilgilidir. Antik Ege çömlekçileri tarafından keşfedilmiş ve üç basamaklı pişirim adı verilen bu pişirim yöntemi ile sinter astarın içeriğindeki yüksek orandaki demir oksit, pişirim sırasında indirgenerek astarın rengini kırmızıdan siyaha dönüştürür. Üç basamaklı pişirimin ilk aşamasında sinter astarla bezeli kap 920-940 dereceye kadar oksijenli bir fırın ortamında pişirilir; bu ısı basamağında, fırının tüm delikleri kapatılarak hava girişi engellenir ve içine yanık yağ, naftalin, çıra gibi duman yapıcı maddeler veya yaş odun atılarak fırın ortamı indirgen hale getirilir. Bu esnada ortamda oluşan CO gazı seramik gövde ve astar içeriğindeki kırmızı demir oksit  $Fe_2O_3$  ü, siyah demir oksit  $Fe_3O_4$  ve  $FeO$  olarak indirger; kap tümüyle siyahlaşır.*

*Bu indirgen ortamda yanma durduğundan fırın sıcaklığı doğal olarak düşer; 820 derece civarında fırın delikleri açılarak oksijenin tekrar içeri girmesi sağlanır. Bu durumda gövde gözeneklerine giren oksijen, içeriğindeki demir oksidi yükseltgeyerek gövde rengini kırmızıya dönüştürür. Oysa astar*

ince tanecikli yapısı ve eriticiler içermesi nedeniyle sinterleşmiş olduğundan oksijenden etkilenip tekrar yükseltgenemez ve siyah rengini korur”<sup>6</sup>.

“Siyah figür tekniği M.Ö. 700 civarında Korinthos'ta icat edilmiştir. Teknik, form pişirilmeden önce yapılan siyah silüetli figürler, bunların üzerinde kazıma ile kilin doğal rengi ortaya çıkartılarak belirtilmiş çizgisel detaylar ve istenildiği takdirde eklenen kırmızı veya beyaz boyadan ibarettir. M.Ö. 600 civarında Atinalı sanatçılar vazolarındaki bütün figürler için siyah figür tekniğini kullanmaya başladılar. Ve yüzyılın son yıllarında dolgu motifleri için de siyah figüre başvurdular. Atina siyah figürü artık ortaya çıkmıştı ve bunu takip eden 150 yıl süresince Yunan dünyasındaki pazarları etkili biçimde elinde tutacaktı.

570lerdeki Sophilos'a kadar Atina siyah figüründe imza yoktur. Bu tarihten sonra çabucak çoğalır. İmzalar bilinçli bir reklamdaki ziyade kişisel bir övünç ya da tercih meselesidir.

Kırmızı figür tekniği ise 530'larda Atina'da siyah figür tekniğinin görkemli günlerini geride bıraktığı ve batıdaki kolonilerden İyonya'ya kadar, Yunan dünyasında önemli resim okullarının çıktığı bir dönemde icat edilmiştir. Yüzyılın ortalarının sonuna doğru kırmızı figürlü Atina vazoları Yunanistan'daki yegane vazo süsleme üslubu olarak kendini göstermiş ve bu tekniğin ressamı kendilerinden önceki sanatçıların hayal bile edemeyeceği sorunların üstesinden gelmişlerdir.

Antik Yunan siyah ve kırmızı figürlü formlar şunlardır: amphora, boyunlu amphora, karınlı amphora, hydria, kalpis, oinochoe, olpe, skyphos krater, sütunlu krater, kalyks krater, lebes, dinos, stamnos, psykter, mastos, kantharos, kyathos, lekane, kothon, adak levhaları, cenaze levhaları, epinetron, lekythos, rhyton.”<sup>7</sup>



**Resim 6:** Siyah figürlü Klazomenai vazo parçası, M.Ö. 6. yy son dördüğü

<sup>6</sup> Prof. Sevim ÇİZER, “Antik Sinter Astarın Yeniden Canlandırılması Günümüzde Terra Sigillata”, Seramik Federasyonu Dergisi, Uniform basım, 2005, sayı 9, sayfa 110.

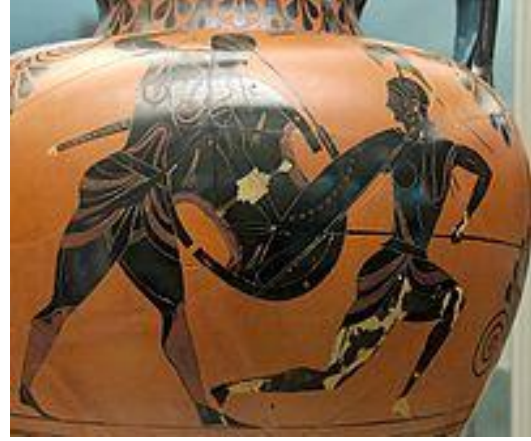
<sup>7</sup> John BOARDMAN, “Kırmızı Figürlü Atina Vazoları”, Çevirmen: Gürkan Ergin, Thames and Hudson L.t.d. Londra, 1997, s.11



**Resim 7:** Siyah figür tekniğinde bezenmiş Klazomenai pyksisi parçası. Sunak önünde diaulos çalan kadın. M.Ö. 6. yüzyılın son üçlüğü.



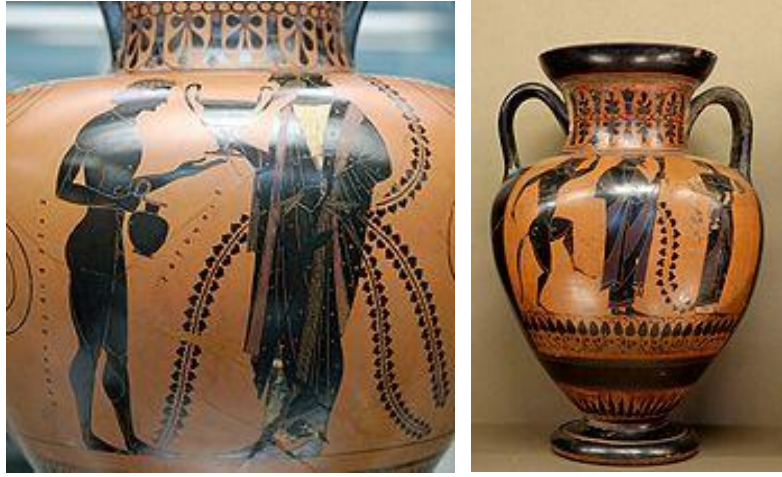
**Resim 8:** Kırmızı Figür Tekniği



**Resim 9:** Siyah Figür Tekniği

#### 2.1.4.1.Siyah Figürlü Vazolar

MÖ. VI. yy Kırmızı satıh üzerine, piştikten sonra siyah renk alan bir boyayla siyah silüetler yapılmıştır. Figürlerin iç ayrıntıları kazılarak belli edilmiştir. Vazoyu yapanın ve boyayanın imzaları vazo üzerinde yer alır. Bu devrin ünlü ressamı *Eksekias*' tır. Tanrı ve kahramanların hayatlarını minyatür tekniğinde işlemiştir.



**Resim 10:** Siyah figürlü vazo örnekleri

#### 2.1.4.2. Kırmızı Figürlü Vazolar

MÖ. 530 – 520. Siyah zemin üzerine kırmızı figürler bezenmiştir. Figürlerin iç ayrıntıları fırçayla yapılmış siyah hatlarla gösterilmiştir. En ünlü isim *Eufonios*'tur. Anatomi ve harekete özen göstermiştir. Vazolar Roma işgaliyle tamamen ortadan kalkmıştır.



**Resim11:** Kırmızı figürlü vazo örnekleri



## 2.2.Arkaik Dönemde Heykeltraşlık

Heykeltraşlık alanında ise Mısır ile etkileşim söz konusudur. Frontal yani dimdik ayakta duran çıplak erkek heykeli "kuros" ve genç kadın heykelleri "kore" mevcuttu. Bunun yanında bir de ayakta duran kadın ve oturan erkek heykelleri de bulunmaktaydı. İyon ekolüne ait tipik eserler arasında Ephesos'ta büyük tapınağın altındaki sunak kaidelerinin birinin içinde bulunmuş olan fildişi heykelticiklerdir.

Heykellerde etkiyi arttırmak için boya da kullanılmıştır. Heykellerin çıplak kısımları cilalanır, elbiseler, gözler ve saçlar etkiyi arttırabilmek için ve ifade katabilmek açısından boyaya başvurulmuştur.

Argoslu Polimedes adında bir sanatçı tarafından yapılmış olan Kleobis ve Biton'un heykelleri aynı özellikleri taşımakla beraber geniş omuzları, nefes alıyormuş gibi şişkin göğüsleri, kabarık fakat sınırlı işlenmiş göğüs ve yalnız çizgilerle belirtilmiş karın adaleleriyle dikkati çekmektedir.



**Resim 12:** Kleobis ve Biton



**Resim 13:** Rombos

Binaların ve heykellerin seyirci üzerindeki etkisini tamamlamak için Yunan sanatçıları boyaya da başvurmuşlardır. Heykellerin çıplak kısımları cilalanır, elbiseler, gözler ve saçlar boyayla gösterilmek suretiyle çehreleri belirli bir ifade ve heykellere canlılık verilmeye çalışılırdı. Boyalı heykeller hakkında Atina Akropolün'de bulunan paros ya da mermer erkek ve kadın heykelleri bir fikir vermektedir.



**Resim 14:**Euthydikos tarafından Athena'ya adanmış genç kız heykel başı



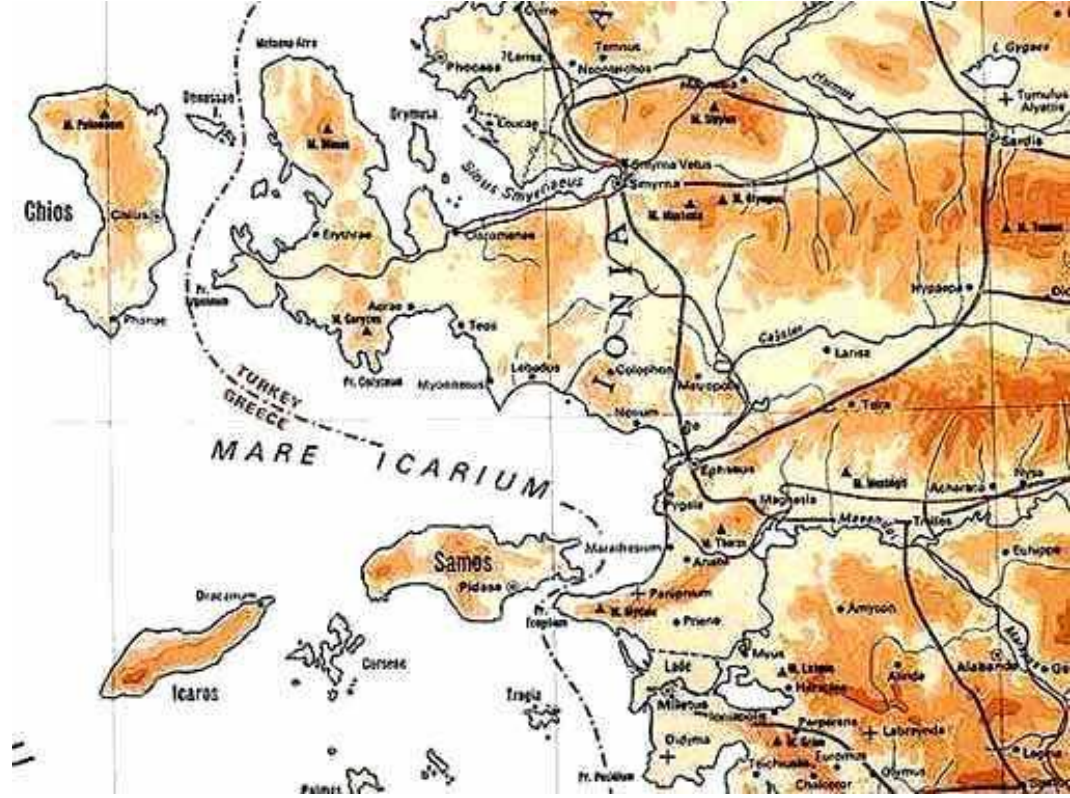
**Resim 15:**Kuşlu Kore Miletos'ta bulunmuş

*“Yunan sanatının önemli heykellerinin ilk örnekleri arkaik üslup devresinde görülür. Normalin üstünde büyüklüğe sahip, Mısır heykelinin frontal duruşu ile bir ayağı öne atılmıştır. Göz büyük, kaşlar onlara paralel, saçlarda inşai bukle, blok anlatım vardır. Yüzde arkaik tebessüm yer alır. Bazı adaleler önemle belirtilmiştir. Kadın heykelleri (KORE) giyinik, erkek heykelleri (KUROS) çıplaktır. Figürler belli bir kişiye ait değildir. Baş, fizyolojik bir özellik taşımaz, ideal insan tipini biçimlendirir. Arkaik devrede Yunan sanatçıların isimleri bilinmemektedir. Bu döneme ait eserlerden Akropolis'te çok bulunmuştur. Tapınağı alınlık kabartmaları, Tanrıça Artemis" heykeli en güzel örneklerdir. Ayrıca Homeros'un İlyada - Odise'sinden tanıdığımız Olympos ailesi için yapılan tapınaklarda mimaride nizamlar ortaya çıkarırken, tapınak süslemeleri de heykel sanatının gelişmesine neden olmuştur”.*<sup>8</sup>

<sup>8</sup> [http://tr.wikipedia.org/wiki/Eski\\_Yunan\\_Sanat%C4%B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Yunan_Sanat%C4%B1)

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. İYONYA



Resim 16: İyonya haritası

Yunanistan bölgesinden Anadolu'nun batı kıyılarına yerleşip, yaşadıkları bölgeye adlarını vermişlerdir. İzmir ve Aydın illerinin sahil şeridinde yer almaktadır.

Coğrafyası, doğuda Lidya, güneyde Karia ile Dor ve batıda Ege denizi ile çevrilidir. Kuzey ve güney sınırları Gediz ve Büyük Menderes nehri olarak belirlenmiştir. Ayrıca Sakız ( Khios) ve Sisam (Samos) adası da İyonya sınırları içinde yer almaktadır.

Halk baskı altında kalmadan yaşamış, ticaret ve bilime yönelmiştir. Devlet bir dine sahip değildir. Bu sayede birçok bilim adamını getirterek büyük ilerlemeler sağlamışlardır.

MS 2. yy yaşayan yazar Pausanias, Klazomenai kentinin İonlar tarafından kuruluşu ve bu kentin yaşadığı bazı tarihi olaylar hakkında bilgiler vermektedir: *"Klazomenai ve Phokaia kentleri, İonlar Asya'ya gelmeden önce yerleşmeye sahne olmamışlardır. İonlar geldiklerinde, bunların etrafta amaçsızca dolaşan bir kısmı, Parphoros adlı bir Kolophonlu'yu kendilerine önder olarak alırlar ve İda Dağı eteklerinde bir kent kurarlar. Fakat, kısa bir süre sonra buradan ayrılırlar ve İyonya'ya geri dönerek Kolophon arazisinde Skyppion adlı kenti kurarlar. Daha*

sonra, Kolophon arazisini de kendi istekleri ile terkederek bugün de hala sahip oldukları toprakları ele geçirirler ve anakarada Klazomenai kentini kurarlar. Sonraki bir dönemde, Perslerin yarattığı korku nedeni ile Adalya geçerler. Daha sonraları da Philippos'un oğlu Aleksandros, anakara ile ada arasında inşa ettirdiği bir set (khoma) ile (ada üzerindeki) Klazomenai'yi bir yarımadaya dönüştürmüştür. Klazomenai halkının İonlar dışındaki büyük bir bölümünü, Dorların Peloponnesos'a dönüşleri sırasında yurtlarını terkederek Klazomenai'ler ve Philous halkı oluşturuyordu.

Bu bilgiler, kentin kuruluşunu anlatırken, Klazomenai tarihinin ana hatlarını da belirlemektedir. Pausanias, Klazomenai arazisinin İonlardan önce yerleşmeye sahne olmadığını ifade ederken, arkeolojik veriler bunun aksine işaret etmekte, İonların gelişinden çok önce bu topraklarda kurulan bir yerleşmenin varlığını göstermektedir. Urla'nın İskele Mahallesi'nin Limantepe Mevkii'nde [resim 01-06] yeralan ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. H. Erkanal tarafından kazısı sürdürülen, tarih öncesi dönemlere ait bu yerleşim ilk kez E.Akurgal tarafından saptanmıştır.

Şimdiye kadar ele geçen bulgular, yazının henüz tanınmadığı dönemlere ait bu yerleşimin M.ö. 4. bin yıllarında başladığını ve 2. bin yıllarının sonuna doğru da terkedildiğini; Klazomenai topraklarının İonlardan önce hiç de boş olmadığını kanıtlamaktadır.

Limantepe Mevkii'nde yer alan ve Kalabak-Çeşmealtı yolu tarafından kesilen prehistorik höyükte M.ö. III. bin yılda, II. Troia kültürü ile çağdaş, at nalı şeklinde kuleleri olan bir surla çevrelenmiş küçük bir liman kentinin varlığı ortaya çıkarılmıştır. Höyüğün batısındaki klasik kentte yapılan derin sondajlarda ve yüzey buluntularında prehistorik malzemenin yok denecek kadar az oluşu tunç çağı kentinin Limantepe ile sınırlı bir alanı kapladığını düşündürmektedir. MGT sektöründe yapılan bir kanal açma çalışmasında ortaya çıkan tunç çağı pithosları, bu dönem nekropolünün yeri hakkındafikirvermektedir.

Prehistorik höyükteki geç tunç çağı tabakaları ile klasik çağ kentinin protogeometrik dönemden başlayarak höyüğün üstünde yer alan tabakaları iyi korunmamıştır. Roma döneminde bu bölgenin tarım arazisine dönüştürülmesi sırasında yapılan tesviyeler ve son yıllarda, yeni arkeolojik kazılardan önce buradan toprak alınması ve taş sökülmesi çalışmaları bu tahribata neden olmuşlardır.

Prehistorik yerleşmede geç tunç çağına tarihlenebilecek mimari izler yok denecek kadar azdır. Herhangi bir tabakaya bağlı olmaksızın geç dönem malzemesi ile bir arada, karışık durumda elde edilen Kıta Yunanistan ve Doğu Ege kökenli çeşitli seramik buluntuları, kentin söz konusu bölgeler ile yaklaşık 1700-1200 yılları arasında denizaşırı ticari ilişkiler kurduğunu kanıtlamaktadır. Klazomenai'deki Myken seramiklerinin en yoğun olduğu süreç M.ö. 1375-1250 tarihlerine verilen Geç Myken IIIA:2 - Geç Myken IIIB dönemlerini kapsamaktadır. M.ö. 13. yüzyılın sonlarında tüm Ege ve Doğu Akdeniz'i etkileyen bir dizi olaylar neticesinde dengeler büyük çapta değişikliğe uğramıştır. Kıta Yunanistan'daki monarşik düzenin mimari anlamda birer simgesi olan sarayların tahrib olmaları ve kentlerin büyük bir kısmının terk edilmesi, Orta Anadolu'da büyük bir güç oluşturan Hitit imparatorluğunun da yıkıma uğraması, Doğu Akdeniz sahilindeki önemli bir ticari üs olan Ugarit'in yerle bir oluşu ve Mısır kralı III. Ramses'in kayıtlarında "Denizden Gelen Halklar" olarak tanımlanan ve kökenleri tam olarak anlaşılamayan kavimlerin yol açtığı istilalar hep aynı tarihlerde ortaya çıkmaktadır.

1997 yılı çalışmalarında Limantepe'de, prehistorik yerleşmenin güney yöndeki sınırlarını bulmak amacıyla yapılan kazı çalışmalarında, erken tunç II dönemine ait olan sur duvarının arkasında ilginç bir grup eser ele geçmiştir. Bunlar, içlerinde bulunan kül, kömür ve yanık kemik parçacıklarının gösterdiğine göre kremasyon mezarlar için urne olarak kullanılan bir grup çömlektir. El yapımı olan bu

örneklerin yanında tarihlendirmede yararlı olabilecek herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Ancak söz konusu el yapımı urneler, tüm Ege'yi ve Doğu Akdeniz'i derinden etkileyen bu problemlili süreçte, bir başka deyiş ile 1200 sonrasında ait olmalıdırlar. Bu el yapımı çömleklerden hareket ile, Klazomenai'deki geç tunç çağı yerleşmesinin tamamen terk edilmediği ve muhtemelen de bölgeye gelen farklı etnik kökenli insan grupları ile basit de olsa yaşamın devam ettiği söylenebilir.

1998 yılında Limantepe'de, erken tunç çağı kent duvarının güneyinde sürdürülen kazılarda İon kentinin kuruluş dönemini doğrudan ilgilendirebilecek önemli mimari izler ve bir grup küçük buluntu elde edilmiştir. Bir bölümü açığa çıkarılan yapı, dönemi için çok tipik olan oval planlı bir örnektir. Benzerleri Batı Anadolu'da Eski İzmir'den, Miletos'tan ve Euboia'da Eretria'dan tanınan; geç tunç çağı enkazı içine yerleştirilmiş bir yapının kesin tarihlenmesi, kazısının tamamlanması ardından yapılabilecektir.

Klazomenai'de İon göçmenlerine ait olan arkeolojik izler şimdilik en erken M.ö. 10. yüzyılın ortalarına, bir başka deyiş ile geç protogeometrik döneme aittir. Bu durum Klazomenai'nin diğer İon kentlerine göre daha geç bir yerleşim olduğu hakkındaki bilgiyi doğrular görünmektedir. Yıldıztepe'nin güney eteklerinde bir kuyunun kazılması sırasında bulunan ve omuz kısmı konsantrik dairelerle bezenmiş, urne olarak kullanıldığı anlaşılan büyük bir boyundan kulplu amphora ile Limantepe'de 1998 yılında çöken açma kesiti içinden gelen, tüm olarak korunmuş olması nedeniyle onun da urne olarak kullanıldığı sanılan protogeometrik hydria, İon kentinin erken buluntuları arasında yer alan iki örnektir <sup>9</sup>.

İyonlar 12 şehir devleti kurmuşlardır ve bu 12 İyon şehrinin MÖ.1000 yılında kurulduğu tahmin ediliyor. Bu şehirler kısa bir süre içinde gelişmiş, batının birer uygarlık merkezi hâline gelmişti. Bu şehirler Efes, Selçuk Kolofon, Milet, Myus, Priene, Lebedus, Erthrae, Klazomensa, Phokaia (Foça), Smyrna (İzmir) ile Khios (Sakız) şehirleridir. Bu şehirler içinde Efes ve Milet, devrin bir kültür ve uygarlık merkezi olmuştur.

İzmir ve Milet şehirleri MÖ.700 yılında Lidya Kralı Giges tarafından istila edilmiştir. diğer şehirler ise ekonomik açıdan Lidya'ya bağlandı. MÖ.560-545'te Lidya kralı Kresus, İyonya'yı Lidya Krallığı'nın egemenliği altına aldı. Lidya Krallığı'nın Persler tarafından yıkılması ile Perslerin egemenliğini kabul ettiler.

Akdeniz limanlarına mal taşıyarak hayatlarını kazanan İyonlar denizci insanlardı. MÖ. VIII.-VII. ve VI. yüzyıllarda en parlak devrini yaşayan İyon uygarlığı, V. yüzyılda Atina uygarlığının doğmasında önemli rol oynamıştır. İyonya'da filozoflar, kendi aralarında bir İyon felsefesi kurmuşlardı.

Bu filozofların başında Thales gelir. Thales doğada en üstün kuvvetin su olduğuna inanmıştır. Thales'ten sonra Anaksimander ile Anaksimenes de her şeyin belirli bir kudrete bağlı olduğunu söylemişlerdir. Anaksimenes en üstün kuvvetin hava olduğunu söylemiştir.

<sup>9</sup> [www.main-board.eu/tarih.../294101-ion-kentinin-kurulusu.html](http://www.main-board.eu/tarih.../294101-ion-kentinin-kurulusu.html)

İyonlar heykeltiricilikte, mimarlıkta da çok ilerlemişlerdi. Efes'teki Artemis Tapınağı, Samson'daki Hera Tapınağı İyonya mimarlığının şaheserleridir. Bölgede bulunan 12 bağımsız sahil kenti (Kuzeyden Güneye) Phokai (Foça), Klazomenai, Erythrai, Teos, Kolophon, Lebedos, Ephesos (Efes), Priene, Myos ve Miletos (Milet) ile birlikte Khios (Sakız) ve Samos (Sisam) ada kentleri idi. Bu kentler MÖ. 1000 dolayında Dorlardan kaçan Akalar tarafından kurulmuş 12 bağımsız şehir devletidir.

MÖ 7. 8. ve 6. yüzyıllarda İyon kentleri (özellikle bunların en önemlileri olan Ephesos, Miletos ve Samos) tüm Akdeniz havzası üzerinde güçlü bir ticari egemenlik kurdular; bilim, sanat ve felsefe alanında, daha sonra gelişen Yunan ve Roma uygarlıklarının temeli olarak kabul edilen büyük başarılarla imza attılarİyonya MÖ. 546 yılında Ahameniş İmparatorluğu egemenliğine girdi. MÖ. 502-496 yıllarındaki İyonya İsyanı'nın yenilgisinden sonra yıkıma uğrayarak önemini ve gücünü kaybetti. MÖ. 133'ten sonra Efes ve Milet, Roma İmparatorluğu'nun "Asia" eyaletinin önemli kentleri olarak yeniden kalkındılarsa da, MÖ. 6. yüzyıldaki kültürel ve siyasi önemlerine tekrar kavuşamadılar.

Eski Farsça "İonan" adı, Perslerin İyonyalılara verdiği isimdi. Farsça ve Arapçadan Türkçeye Yunan biçiminde geçen bu ad, daha sonra Helen ulusunun tümü için İslam kültürel dairesindeki ulusların kullandığı ad oldu.

Eski Yunan halkı arasında yaygın olan tanrılara ilişkin çeşitli inanç ve efsaneler ilk kez M.Ö. 9. yüzyılda İyonyalı destan şairi (muhtemelen Sakız'lı veya İzmir'li) Homeros tarafından derlenerek sistemleştirildi. Homeros'un sistemleştirdiği mitoloji, Atina'nın egemenliği döneminde (MÖ 5. yüzyıl) tüm Helen dünyasının dinî referans kaynağı olarak benimsendi. Yunan tanrıları insanlara benzerdi. Tanrılarla insanlar arasındaki en önemli fark da ölümlü, tanrıların ise ölümsüz olmalarıydı. İyonyalılar birden fazla tanrıya inanıyorlardı.

Grek geleneğindeki ilk anıtsal taş yapılar olan Samos'taki Hera Tapınağı, Efes'teki Artemis Tapınağı ve Didim'deki Apollon Tapınağı, M.Ö. 560 dolayında inşa edildiler. Daha sonra yeniden inşa edilerek erken döneme ait izlerini kaybeden bu üç yapı, Batı mimarisinin başlangıç noktası olarak kabul edilir.

Fenike Alfabeti'nden uyarlanan çeşitli Yunan Alfabeleri MÖ. 9. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazandı. Bunlar arasında soldan sağa yazılan İyon Alfabeti zamanla diğerlerini tasfiye ederek tüm Helenler tarafından benimsendi. Hâlen Yunan

Alfabesi olarak bilinen alfabe, İyon Alfabesidir. Latin ve Kiril (Slav) alfabeleri Yunan alfabesinden türemiştir<sup>10</sup>.

### 3.1.İyonya Şehir Devletleri

İyonlar 12 şehir devleti kurmuşlardır ve bu 12 İyon şehrinin M.Ö. 1000 yılında kurulduğu tahmin ediliyor. Bu şehirler kısa bir süre içinde gelişmiş, batının birer uygarlık merkezi haline gelmiştir. Bu şehirler Efes, Selçuk, Kolofon, Milet, Myus, Priene, Lebedos, Erthrae, Klazomenai, Phokaia, Teos, Khios ve Smyrna şehirleridir. Bu şehirler içinde Efes ve Milet devrin bir kültür ve uygarlık merkezi olmuştur.

#### 3.1.1.Efes (Ephesos)

Günümüzde Küçük Menderes Irmağı'nın (Kaystros) taşıdığı alüvyonlarla oluşan ovanın yerinde, Pamucak'tan modern Selçuk'a ve kuzeybatıda Belevi yönüne uzanan derin bir körfez bulunuyordu. Ephesos'un güneybatısında ve olasılıkla kuzeydoğudaki yamaçlarda tekneler için korunaklı limanlar vardı. Tarihöncesi dönemden itibaren yerleşilen bölge sürekli değişen bir coğrafyaya sahipti. Bölgedeki en eski yerleşim kalıntıları Kalkolitik Çağ'a, İÖ 5. binyıla uzanır. Bu döneme ait bilinen iki yerleşmeden Çukuriçi Höyük Ephesos Hellenistik şehir surundaki Magnesia Kapısı'nın doğusunda, Arvalya Höyük ise Selçuk'tan Kuşadası'na uzanan modern asfaltın hemen yanında yer alır. En geç İlk Tunç Çağı'nda, İÖ 3. binyılda kurulan Ayasuluk yerleşmesi ise yüzyıllar boyu bölgenin en önemli yeri olarak kalır. İlk kez İÖ 2. binyılda Ephesos'ta bölgeler arası bir egemenlik merkezi oluştu ve bu dönemde Ayasuluk'taki Son Tunç Çağı yerleşmesi büyük olasılıkla Luvî Krallığı Arzawa'nın başşehri Apasa'ydı. Arzawa, İÖ 16 ile 13. yüzyıllar arasında, batı Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkimdi. Ülkenin toprakları Wilusa/Troia'dan bile daha büyüktü ve Kral Tarhuntadaru döneminde, İÖ. 14. yüzyılın ilk yarısında en parlak zamanını yaşamıştı. Tarhuntadaru, dönemin büyük gücü Hitit İmparatorluğu'na karşı başarılı bir sefer düzenlemiş, Orta Anadolu'nun batısında büyük bir coğrafyayı fethederek Büyük Kral statüsünü kazanmıştı. Mısır Firavunu III. Amenophis'e yazdığı mektuplarda içtenliği ile öne çıkan Tarhuntadaru'nun ölümünden sonra krallığın çöküş dönemi başlamış ve taht kavgaları ortaya çıkmıştı.

---

<sup>10</sup> <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0yonya>

Sonunda, Büyük Hitit Kralı II. Mursili, İÖ 1315/15'te batı kıyılarına yok edici bir sefer düzenledi, Arzawa'yı yendi ve Hitit İmparatorluğu'na bağımlı bir devlet konumuna getirdi.

Ege ve Anadolu'da İÖ 12. yüzyılın başlarında, Miken Devleti ve Hitit İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açan gelişmeler yaşandı. Bu değişimler sırasında yazı yazma bilgisi kaybolmuştur ve bunu takip eden, tarih biliminin ' karanlık yüzyıllar' olarak adlandırdığı beş yüz yıl hakkında da çok az bilgi vardır. Bu dönemim tarihiyle ilgili sadece arkeolojik kalıntılar ve buluntular bilgi veriyor. Ephesos da proto geometrik ve orta geometrik döneme, yaklaşık İÖ 1050-750 yıllarına ait iki kapalı buluntu kompleksi ile bu şanslı yerler arasındadır.

İlk Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişte, İÖ 11. yüzyılda, Ephesos'taki arkeolojik kalıntılar, halkın yapısındaki farklılığı kanıtlayan güçlü izler gösteriyor. Bu, daha sonraları kaydedilmiş ve bu nedenle efsanevi bölümleri gerçeklerle karışmış Yunan geleneklerinden öğrendiğimiz 'İon Göçleri' dönemidir. O zamanlar Batı Anadolu'nun kıyı kesimleri, Yunanistan'dan Ege Denizi üzerinden gelen göçebe gruplarca ele geçirilmişti. Ephesos'un kuruluş destanında, şehri yerlileri olan Karia, Leleg ve Lydlerden alan Androklos adında Attikalı bir kralın oğlundan bahsedilir. Tüm Ege Bölgesi'nde İÖ 8. yüzyılın ortalarından sonra bir yükseliş dönemi görülüyor. Çok sayıda yeni yerleşim kurulmuştu. Nüfus o kadar hızlı artmıştı ki Yunanlılar dışarıda koloniler kurmuştu. Ephesos'ta Panayır Dağı'nın yamaçları da yerleşim yeri olmaya başlamıştı.

Bir yangın sonucu hasar gören yerleşim, İÖ 7. yüzyılın ortalarında tekrar ayağa kaldırıldı. İÖ 6. yüzyılın başlarında, daha büyük ve çok odalı yapıların inşa edilmiş ancak aynı yüzyılın ortalarında yerleşim terk edilmişti. Bu, arazinin bataklığa dönüşmesi kadar politik nedenlere de bağlanabilir. Tarihçi Herodot, Lydia Kralı Kroisos'un İÖ 560'ta tahta geçtikten sonra Ephesos'u fethettiğini, halkını burayı terk ederek Artemision'un çevresindeki ovada yeni bir şehre yerleşmeye zorladığını anlatır.

Lydialı kralın fethinden sonra, kendi hükümdarları tarafından yönetilen Ephesos'un bağımsızlığı sona ermiştir. Ama Lydia egemenliği kısa süreli, zira Lydia Krallığı'nın kendisi İÖ 546'ta Persler tarafından Akamenid Kralı Kyros'un boyunduruğu altına girdi. Böylece Büyük İskender'e, İÖ 334'e kadar Ephesos da Pers egemenliğine dahil oldu. İÖ 6. yüzyılın sonlarına ve İÖ 5. yüzyıla ait Devlet Agorası ve Tetragonos Agorası'nın altındaki mezarlar dışında Pers dönemine ait çok az arkeolojik kanıt bulunmuştur. Tabii çanak çömlek en zengin buluntu grubunu



oluşturuyordu. Bunlar arasında yerli taklitleri de yapılan, Atina'dan ithal edilen ince kenarlı kaplar çoğunluktadır.

Şehrin gelişmesindeki en önemli adımı, Büyük İskender'in generallerinden ve daha sonra halefi olan Lysimakhos atar ve Ephesosluları İÖ 3. yüzyılın başlarında Panayır Dağı ve Bülbül Dağı arasındaki vadiye yerleştirir<sup>11</sup>.

### 3.1.2.Kolofon (Kolophon)

Menderes ilçesi Değirmendere olarak adlandırılan köydeki, üç tepe üzerinde kurulmuştu. Kolophon,deniz kenarında kurulmayan tek İon yerleşimidir. On iki İon kentinden biri olan ve ilk kez 1866 yılında Alman araştırmacı K. Schuchhardt tarafından yeri belirlenmiştir.İlk kazı çalışmaları 1922 yılında başlamıştır Yerli bir Anadolu halkı olan Karyalılar tarafından kurulan Kolophon, M.Ö. XIII ve VIII. yüzyıl larda Rhaikos adındaki kişinin önderliğindeki, Akha kökenli Giritli göçmenlerin 2 kez istilasına uğramıştır.. Strabon da bu İon kentinin Pyloslu Andraimon tarafından kurulduğunu söyler. Pausanias ise, bu yörede Atina kralı Kodros'un oğullarından Damasikhton ve Prometheus'un egemenlik kurduğunu yazar. Menderes ilçesi Değirmendere olarak adlandırılan köydeki, üç tepe üzerinde kurulmuştu. Kolophon, deniz kenarında kurulmayan tek İon yerleşimidir. On iki İon kentinden biri olan ve ilk kez 1866 yılında Alman araştırmacı K.Schuchhardt tarafından yeri belirlenmiştir.İlk kazı çalışmaları 1922 yılında başlamıştır Yerli bir Anadolu halkı olan Karyalılar tarafından kurulan Kolophon, M.Ö. XIII ve VIII. yüzyıl larda Rhaikos adındaki kişinin önderliğindeki, Akha kökenli Giritli göçmenlerin 2 kez istilasına uğramıştır.. Strabon da bu İon kentinin Pyloslu Andraimon tarafından kurulduğunu söyler. Pausanias ise, bu yörede Atina kralı Kodros'un oğullarından Damasikhton ve Prometheus'un egemenlik kurduğunu yazar. Kolophon M.Ö. VI yy. ikinci yarısında özellikle Batı Anadolu'yu etkileyen Persler tarafından istila edilmiştir. Kent M.Ö. 478 - 477 yıllarında kurulan, Attika - Delos Deniz birliğine girmiştir. Büyük İskender'in M.Ö. 330 yılında Anadolu'yu Pers egemenliğinden kurtarmasıyla Kolophon kenti bir çok kent gibi özgürlüğüne kavuşmuştur. Antigonos'un kral olmadan önceki dönemine rastlayan M.Ö. 311 ile 306 yılları arasında kentte büyük bir yapılaşma projesi uygulanmaya başlanmıştır. Bugün ayakta kalabilen kent duvarları, o dönemde yapılmıştır. Bu dönem, Kolophon tarihinde şehircilik açısından en verimli

---

<sup>11</sup> <http://tr.wikipedia.org/wiki/Efes>

çalışmaların uygulandığı bir dönemdir. Bu yapılanma kararları, İskender'den sonra kentin özgür statüsünü korumasını isteyen Antigonos tarafından alınmıştı. Antigonos'a çok şey borçlu olan kentin başlattığı, özgürlükle gelen bu yeni yapılanma dönemi çok kısa sürmüş ve İskender'in generallerinden Lysimakhos'un M.Ö. 294 yılında kent halkını Ephesos'a sürmesiyle son bulmuştur. Kolophon, M.Ö. 218 yılında Pergamon krallığına bağlanır. III yüzyılın sonuna gelindiğinde, kentin eski önemini kazandığı, M.Ö. 206 yılında Magnesia ad Maeandrum'da kutlanan Artemis bayramlarındaki yarışmaları onaylayan İon kentleri arasında Kolophon ve Lebedos'un yer alışından anlaşılmaktadır. M.Ö. 133 yılında ölen son Pergamon kralı Attalos III'ün vasiyetinde krallığını Roma İmparatorluğuna bırakarak, Romalıların Asya eyaleti içinde yer alır ve yaşamını vergi ödeyerek sürdürür. aşağı şehir,güney tarafta buluna Akropol kenarında uzanmakta ve MÖ.4 yy. da yapılmış olan duvarlarla korunmaktadır.İlk kent Akropol'ün bulunduğu 800 metre yüksekliğindeki tepenin güney batısında yer alır.Akropol'ün kuzey yamacında oavadan 195 metre yükseklikte bazı eski binaların izleri görünür. Bunlardan en iyi şekilde günümüze ulaşanı MÖ.IV.yüzyıla tarihlenen Stoa'dır. Stoa'nın yanında bir kaç ev bloğu ortaya çıkarılmıştır.

### **3.1.3.Milet (Miletos)**

Günümüzden 2000 yıl önce Söke ovası tamamen bir deniz, Bafa gölü de bir koy şeklinde idi. Bu deniz kenarlarında antik çağın en güzel kentlerinden Milet, Priene ve Didim yer alıyordu. Büyük Menderes Irmağı ( Maiandros ) zamanla taşıdığı alüvyonlar ile; ilk önce Priene önündeki denizi daha sonrada Milet ve Lade Adası'nı da içine alan tüm bölgeyi doldurmuştur.

Miletos" dendiğinde akla ilk gelen, Ege Denizi'nin hükümdarı ve bilim ile felsefenin doğum yeri olmuş Arkaik Dönem'de denizciliğiyle parlamış büyük bir kenttir. Oysa bunların kalıntısını görmek mümkün değildir. Bugün göze çarpan kalıntılar, Roma Dönemi'ne aittir. Kuşkusuz Miletos Roma Dönemi'nde de büyük bir kentti, ama Ephesos kadar hoşnut bırakmaz görenleri. Bunun sebebi, Maiandros Nehri'nin taşıdığı mil yüzünden, tam bir değişim geçiren doğal çevrenin etkisiyle, büyük ölçüde artmaktadır. Herodotos, Maiandros gibilerine "çalışan nehir" tanımını yakıştırmıştır. Gerçekten de Menderes, öteden beri kıyının yılda ortalama 6.10 m. ilerlemesine yol açmaktadır. İşte böylece, Klasik Dönemde büyük bir körfezin ağzındaki bir burun üzerinde yer alan Miletos, şimdi denizden yaklaşık 8 km. içeride

kalmıştır. Kötü ün kazanmış Lade Adası bugün ovanın ortasında yükselen çorak bir tepe görünümündedir. Latmos Körfezi ise Bafa Gölü'ne dönüşmüştür.

İonia'daki kentler içinde Homeros'un değindiği tek kent olma ayrıcalığına sahiptir Miletos. Ozana göre Miletos, Troia'da Yunanlılara karşı savaşmış, "kaba bir dil konuşan Karialıların yurdu"dur.

Miletos, Anadolu'daki Yunan kolonizasyonu konusunda çok erken tarihlere ait bulgular veren kentlerden biridir. En erken seramik örneklerinden bazıları, Minos Çağı Girit seramikleri ile yakınlıklar göstermektedir. Miletos İ.Ö. 1400 ve 1200 yılları arasında önemli bir Myken yerleşmesine de sahne olmuştur.

Bugün, Miletos'un Maiandros vadisi boyunca uzanan kervan yolları üzerinde bir durak yeri işlevi taşıdığı sanılabilir; oysa ekli haritaya bir bakış, antik çağda böyle bir durumun kesinlikle söz konusu olmadığını gösterecektir.

Miletoslular denizler üzerinde rakip tanımadılar. İ.Ö. 8. yüzyıl kadar erken bir dönemde, özellikle 7. yüzyılda Hellespontos, Propontis ve Euxenios kıyılarında birçok koloni kurdular. Miletos, kolonilerinin toplam sayısı doksanı buluyordu. Hiç kuşku yok, kolonilerin tümünde nüfusu yalnızca Miletoslular oluşturmamıştı. Dışlanmış kişiler, sürgünler ve yeni bir yurt arayan diğerleri için ana kent, daha çok bir yol gösterici görevini taşıyordu. Bu tür kişiler, Miletos'ta toplanıp gönderilecek ilk topluluğa katılmış olmalıydılar. Koloniler ile yapılan ticaretin kentteki zenginliği arttırdığı kesindir.

#### **3.1.4.Myus ( Avşar Kalesi)**

İon Birliği üyesi on iki kentin en yoksul ve önemsizi belki de Myus idi.Bu konuda ona bir tek Lebedos rakip olabilirdi. Menderes'in kenarındaki ören yeri bugün de ıssız ve terk edilmiş bir görünüm sergiler; yoğun karayolları trafiğinin bir hayli uzağında kalmakta ve pek az ziyaretçinin ilgisini çekebilmektedir.

Günümüze erişen kalıntılar, onlara ulaşmak için sıkıntı çekmeye değmeyeceğini düşündürebilir gerçekten de. Ama yolların dışında, dünyanın bir ucundaki yerlerden hoşlananlar, sonucu ödüllendirici bulacaklardır.

Myus, Avşar Köyü' nün kuzeybatısındadır; köyden yarım saatlik bir yürüyüş ile ören yerine varılabilir. Sarıkemer' de ayrılan yol da çok kötü sayılmaz. Başka bir seçenek ise Özbaşı Köyü'nden gelerek nehri geçmektedir.

Miletos kazılarını sürdüren Alman ekibi Myus'ta da çalışmıştır. 1964 yılında küçük çapta devam ettirilen çalışmaların, bilinenlere önemli bir değişiklik getirmediği gözlemlenmektedir.

Söylenceye göre Myus, Kodros'un bir başka oğlu tarafından kurulmuştu. Fakat konumu iyi seçilmemişti. Kent olasılıkla ilk günlerinden başlayarak sıtmanın pençesine düştü. Filizlenen İon uygarlığında Myus'un bir rol oynayamaması ve bildiğimiz kadarıyla ünlü bir kişi yetiştirememesi, belki de bu hastalığın yarattığı kasvetli ve sinir bozucu ortamdan kaynaklanmıştı.

İ.Ö. 480 Salamis Savaşı'nın Atinalı kahramanı Themistokles'in sonraları gözden düşüp yurdundan sürüldüğünde Pers kralının dostluğunu kazandığı ve yaşamını sürdürmesi için kralın ona üç kent verdiği anlatılır: Ekmek için Magnesia, şarap için Lampsakos ve opson için Myus. Opson Türkçedeki "katık" sözcüğünde karşılığını bulur ve et olsun, balık, peynir yada zeytin olsun, "ekmeğin yanında yenecek herhangi bir yiyecek" anlamına gelir. Sözcük beslenme alışkanlıklarında ilginç bir farklılığı yansıtmaktadır. Bugün batı dünyasında et yada balığın yanında ekmek yenirken, eski Yunanlılar, bugün Türklerin yaptıkları gibi ekmeğin yanında et yada balık yiyorlardı. Ekmek yaşamın temel direği idi. Bir Türk köylüsünün yemekte yarım somundan az ekmek tükettiği ender görülür. Myus'un Themistokles'e sağladığı opson, hiç kuşkusuz öncelikle balıktan oluşmuştu. Tarihçi Diodoros'un anlattığı gibi, Myus çevresinde balık çok boldu. Bugün de birkaç kilometre uzaktaki dalyan aynı duruma tanıklık etmektedir.

İ.Ö. 201 yılında Makedonia Kralı V. Philippos, ordularıyla Anadolu'dan geçer. Elindeki erzak tükendiğinde, Magnesialılara başvurur. Onlar da krala bir miktar incir verirler, çünkü tahılları yoktur. V. Philippos daha sonra Myus'u ele geçirince, incirlere karşılık kenti Magnesialılara armağan eder. İki kez başkalarına verilme onursuzluğunu yaşayan özgür kentlerin sayısı fazla değildir kuşkusuz.

Myus'un tarihçesi genelde Maiandros Nehri'nin getirdiği milin tarihçesidir. İ.Ö. 499 yılında buraya 200 savaş gemisinden oluşan bir filo demir atabilmişti. Ama beş yıl sonra Lade Savaşı'na Myus yalnızca üç gemiyle katıldı. Savaşa girmeyi göze alanlar içinde bir tek, bir yarı-kent sayılan Phokaia bu kadar az gemiye sahipti. Myus'un Delos Birliği'ne olağan katkısı bir talent, İonia kentlerinin ödediği en düşük tutardı. İ.Ö. 390 yılında Myus en azından özgür bir kenttir hâlâ. Bazı topraklar yüzünden Miletos ile anlaşmazlığa düşmesi, özgürlüğüne işaret etmektedir. İ.Ö. 201'de ise bir miktar incire karşılık, elden çıkarılabilecek kertede gözden düşmüştü. 2.yüzyıl başlarında Miletos'un, Myus baş tanrısı Apollon Terbintheos için kutsal

sayılan bir arazi üzerinde hak iddia etmesi, Myus'un Miletos yönetimi altına girdiğini gösterir. Bu arada sıtma ve Maiandros'un mili durmaksızın etkilerini sürdürmekteydi. Strabon'un zamanında nüfus o denli azalmıştı ki Myus, bir kente özgü işlevleri gerçekleştirilmeye başlamıştı; politik bir birlik kimliği altında Miletos ile kaynaştırıldı. Aynı tarihlerde deniz yoluyla Myus'a ulaşma olanağı da kalmamıştı. Küçük tekneler ile 4.83 km. boyunca nehirde ilerlemek gerekiyordu. Pausanias, oluşumu canlı bir anlatımla betimlemiştir.

"Myus'un yakınında küçük bir koy vardır" der Pausanias – sözünü ettiği koy olasılıkla günümüzdeki Azap Gölü'dür. Sonra da şöyle devam eder sözlerine:

"Maiandros bu koyun ağzını çamurla kapayarak onu bir lagüne dönüştürdü. Deniz geri çekilip, lagün de bir tatlı su gölüne dönüşünce, buradan o kadar çok sivrisinek türedi ki, Myuslular kenti terk etmek zorunda kaldılar. İçlerinde kült heykellerinin de bulunduğu taşınır eşyalarını yanlarına alarak Miletos'un yolunu tuttular. Myus'a uğradığımda, ak mermerden yapılmış Dionysos Tapınağı dışında hiçbir şey göremedim."

Tapınağın temelleri şimdi de görülebilmektedir, fakat ayakta duran başka kalıntı yok gibidir. Ören yeri nehir kıyısındaki bir tepecik üzerinde yükselen Bizans kalesinin yardımıyla ayırmsanabilir. Tepenin yamacı, birbirinin ardında yükselen iki kaya terası oluşturacak biçimde işlenmiştir. Yukarı teras küçük bir mekan ya da niş içeren kayadan bir duvar ile sınırlanır. Nişin içerisinde bir takım oyuklara rastlanmaktadır. Terasın üzerinde, genişliği 17 m.yi bulan, Dor düzeninde görkemli bir tapınak yer alır. Tapınak olasılıkla Sakız Ağacı Tanrısı Apollon Terbintheos'a aittir. Yan duvarlardan birinin temelleri ile ona koşut uzanan ve olasılıkla peristasis sütunlarını ayakta tutmaya yarayan, daire biçimli bir dizi çukur kısmen günümüze gelmiştir. Büyük taşlardan örülmüş, Kyklop tarzında bir duvar yukarı terası desteklemekte, aşağı terası ise yandan sınırlamaktadır. Pausanias'ın değindiği Dionysos Tapınağı aşağı terastadır. Tapınaktan günümüze kalanlar temellerin bir bölümü ile bir istinat duvarı ve beyaz mermerden bir tek sütun kasnağıdır.

### **3.1.5.Priene (Güllübahçe)**

Priene bir çok gezgin için Anadolu'nun batı kıyılarındaki antik yerleşmelerin en çekicisidir belki de. Kalıntılar başka yerlerdekine oranla oldukça iyi koruna gelmiş ve ziyaretçinin yararına en uygun biçimde kazılmıştır, ama onlardan da önemlisi, ören yerinin diğerlerinde kolay kolay elde edilemeyecek bir samimiyet duygusu

vermesidir. Priene küçüktür; yapıları da öyle. Çoğu yapı kentin gençlik yıllarına aittir. Burada birçok ören yerinde gözünüze çarpan masif Roma yapıları ile karşılaşmazsınız. Ziyaretçi, kamusal yapılar, sokaklar ve konutlar arasında gezinirken İskender zamanına döndüğünü duyumsar. Priene her şeyden önce bir Yunan kentidir.

Şimdi Turunçlar Köyü'nün yanı başında bulunan ören yeri, kentin ilk kurulduğu yer değildir. İlk yerleşmenin konumu kesinlikle bilinmemektedir. Söylenceye göre kent, İon göçleri sırasında son Atina Kralı Kodros'un torunlarından Aipytos tarafından kurulmuş, bu topluluğa daha sonra Philotas adlı birinin başkanlığındaki Thebaililer katılmıştır. Priene daima Atina'yı ana kenti gibi görmüştür. İlk günden İon Birliği'ne üye olur. Bir izine rastlanamayan eski kent, hiç kuşkusuz Maiandros'un çamurları ile örtülüdür. Kentin Pers istilasından büyük zarar gördüğü, bir süre adeta varlığının bile son bulduğu öğrenilmektedir. Fakat sonra, Perslere karşı İ.Ö. 494 yılında yapılan Lade Savaşı'na on iki gemiyle katılacak derecede toparlanmıştır. İlk Priene'den günümüze hiçbir yazıt gelmemiştir; yalnızca bir sikke bilinmektedir.

İki etken, Priene'ye boyutu ile oransız bir önem kazandırdı. Bunlardan biri, kentin antik çağın Yedi Bilge'sinden birini, Bias'ı yetiştirmesiydi. Bias verdiği iki öğüt sayesinde ünlenmişti. Kroisos, İonia'yı ele geçirdikten sonra adalara saldırmak üzere bir donanma hazırlamaya başlamıştı. Bu sırada, adalıları kurtarmak isteyen Bias, Sardeis'e gelmişti. Kroisos'a adalıların bir atlı alayı oluşturarak, saldırıya geçeceklerini söyledi. Kral bundan çok hoşlandı: "Hiçbir şey, adalıların ünlü Lydia atlıları ile karada savaşa atılmaları kadar sevindiremezdi beni." "O zaman" dedi Bias, "karacı Lydialıların kendileriyle denizde savaşmaya hazırlandıklarını dutunca, sizce adalılar ne düşünüyorlar?" Kroisos karşısındakinin ne demek istediğini anlamıştı. Gemi inşasına son verdi. Daha sonra, Lydia egemenliğinin yerini Perslerinki aldığı anda Bias, Panionion'da toplanan İonialılara yurtlarını bırakıp, hep birlikte Sardinia'ya yelken açmalarını öğütledi. Orada yeni bir kent kurarak, refah içinde yaşayabileceklerdi. Phokaialılar bir süre önce benzer öğütlere uymuşlardı, Teoslular da bir süre sonra. Ama İonialılar bir türlü yurtlarını bırakmayı kabullenemediler. Bias öylesine büyük bir üne kavuşmuştur ki, çok sonra Yeni Priene'de İskender de aynı şekilde onurlandırılmıştır; tıpkı Smyrna'da Homeros'un onurlandırılması gibi.

Priene'ye ün kazandıran ikinci etken, Panionion için seçilen yerin Priene toprakları içinde bulunması ve buranın yönetiminden büyük ölçüde Prienelilerin sorumlu olmasıydı. Örneğin, birtakım toplantılara başkanlık edecek kişiyi Prieneliler

seçiyordu. Panionion'un kurulduğu kıyı şeridi üzerinde Samoslular da hak iddia etmişlerdi. İki kent arasındaki anlaşmazlık yüzyıllarca sürdü. Ama genelde Priene üstün geldi.

Bu arada Maiandros'un birikintileri kıyı şeridini sürekli daha batıya itiyordu. Kuşkusuz bu nedenle, kentin başka bir yerde yeniden kurulmasına karar verildi. Söz konusu yer, günümüzde kalıntılara rastladığımız yerdir. Yeni kent eskiden Priene'nin limanı olarak kullanılan Naulokhos'ta kurulmuştur. Strabon, Priene'nin başlangıçta kıyıda bulunduğunu, ama kendi zamanında 40 stad, yani yaklaşık 6.5 km. içeride kaldığını belirtir. Eğer bu doğru ise kıyı o dönemde şimdikinden çok daha hızlı bir şekilde ilerlemiş olmalıdır.

Yeni kentin inşasına Büyük İskender'in halkı yakındaki Naulokhos limanından taşıttığı anlaşılır. Genç kral, Ephesos'ta Artemision için sunduğu öneriyi, Priene'de de Athena Tapınağı için tekrarlamıştır: Yapının masrafını karşılayacak, karşılığında ithaf hakkı kendisine verilecektir. Prieneliler, Ephesoslular kadar mağrur ve bağımsız ruhlu yada belki zengin değildiler ve öneriyi kabul ettiler. Priene'deki ilk kazılar İskender'in adını taşıyan ithaf yazıtını ortaya çıkarmıştır. Bugün Londra'daki British Museum 'da duran yazıt, alışlageldiği gibi sütunların üzerinde uzanan arkhitrava değil, tapınağın bir duvarına yerleştirilmişti. Bunun nedeni, yapının ithaf edildiği dönemde henüz arkhitrava dek erişilmemiş olmasıydı.

İ.Ö. 2. yüzyılda Priene, Pergamon Krallığı'nın yönetimi altındayken, hiç hak etmediği bir felaket ile karşılaştı. Kappadokia Kralı Ariarathes, kardeşi Orophernes tarafından tahttan uzaklaştırılmıştı. Orophernes, krallığı döneminde elindeki 400 talenti Priene'de sakladı. Ariarathes, II. Attalos'un onayıyla Priene topraklarına saldırdı. Kent halkı çareyi Roma'ya başvurmakta buldu. Parayı ellerinde tutabilecekleri konusunda büyük umutlar besliyorlardı. 400 talenti Orophernes'e geri vermek zorunda kalınca, umutlar suya düştü. Üstelik ona gösterdikleri bağlılık yüzünden, çekemedikleri kalmamıştı.

Roma eyaleti Asia'ya bağlı bir kent kimliği altında, Priene de diğerleri gibi, vergi memurlarından ve Mithridates Savaşları'ndan çok zarar gördü. Roma İmparatorluğu ile birlikte genelde daha iyi bir döneme adım atılmasına karşın hangi nedenle bilinmez, Priene yükselen refah düzeyinden pay alamadı. Naulokhos limanı uzun süredir kullanılmaz durumdaydı. Yeni bir liman yapılmış olsa bile, anlaşılan güçlü komşusu Miletos'un rekabeti kentin zararına yol açıyordu. Nasıl olursa olsun, Priene'nin silikleştiği kesindir. Önceki evrelere ait yalın yapıları örtecek dev binalar dikilmemiş ve Priene günümüze gelen en iyi Hellenistik kent örneği olarak kalmıştır.

Kent yüksek bir kayalığın güney eteğindeki eğim üzerine yerleştirilmiştir. Yukarıda, dağın tepesinde antik çağda Telonia adı verilen akropolis yer alır. Telonia 'da bir garnizon vardı. Dört aylık bir dönem için seçilen komutanın, görev süresi için seçilen komutanın, görev süresi içinde garnizondan ayrılması yasaktı. Dorukta savunma duvarının bazı parçalarından başka bir kalıntıya rastlanmamaktır. Buraya tırmananlar için en büyük ödül, tüm kenti ve Maiandros Nehri'nin menderesler çizerek ufka doğru ilerlediği ovayı içine alan harika panoramayı görmektir. Yukarıya kayalığın sarp tarafındaki dar bir patikadan çıkılabilir. Patika her ne kadar tam anlamıyla tehlikeli değilse de yükseklikten etkilenenler için güçtür. Yolda bazı kaya kabartmaları ile heykel kaidelerinin bulunduğu, küçük ve sevimli bir kutsal yer ile karşılaşılır.

Priene'nin baş tapınağı Athena Tapınağı idi. Ayakta durduğu günlerde, tüm kente egemen konumdaydı. 1868-69 yıllarında İngiliz kazıcılar tapınak duvarlarının bir insan boyu yükseklikte korunageldiği gözlemlemişlerdir Ancak, sonraki yıllarda buradan taş alan köylülerin geriye bıraktıkları, temellerden pek fazla değildir. Yapının mimarı daha önce Halikarnossos'taki Mausoleion 'da çalışan Kariyalı Pytheos'tur.

### **3.1.6. Lebedos (Gümüldür - Ürkmez)**

Antik çağda İon birliğini oluşturan on iki Yunan şehir devletinden biri olan Lebedos'un kuruluş tarihi M.Ö. 7. yüzyıl olarak tahmin edilmektedir. İonia bölgesi antik kentlerinden Lebedos, bugün Seferihisar ile Selçuk arasındaki kıyıda Ürkmez Köyü'nün (Kısık Köyü) yanı başındaki küçük bir tepenin üzerinde kurulmuştur. Kolophon'un kuzeyinde, Kral Kodros'un oğullarından Andropompos tarafından kurulan Lebedos, İon göçü sırasında Helenlerin eline geçen ilk Anadolu kentlerindedir. İonia Birliği'nin on iki üyesinden biri olmasına karşılık komşusu Myus ile birlikte diğerlerinden sönük kalmıştır.

Lebedos antik kenti 175 m uzunluğunda, alçak ve kayalık bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Burası 201 m genişliğindeki bir kara parçası ile ana karaya bağlanmıştır. Akropol 61 m yüksekliğindeki bir tepededir. Kentin coğrafi konumu, iyi bir limanı olmayışı, çevresinde Kolophon ve Tlos gibi gelişmiş kentlerin oluşu Lebedos'u engellemiştir. Bu yüzden deniz ticaretinden pay alamamış, diğer İon kentlerinin yaptığı gibi dış topraklarda koloni kuramamış, sanatçı ve bilim adamı



yetiştirememiştir. M.Ö. 5. yüzyılda Atina delos Deniz Birliği'ne önceleri üç talent vergi ödemiş, sonra da bu vergi bir talente düşürülmüştür.

Horatius'un "Tekedilmiş Köy" olarak tanımladığı Lebedos, Klasik dönemde sikke basmayan tek İon kenti olmuştur. Helenistik dönemde isminden hiç söz edilmemiş, Kral Antigonos bu kenti Teos topraklarına katmayı düşünmüştür. Lysimakhos'un buradaki halkı Ephesos'a yerleştirdiği ve lebedos'u tamamen ortadan kaldırdığından söz etmiştir. Buna rağmen kent varlığını sürdürmüş, M.Ö. 226'da Mısır kralı II. Ptolomaios'un egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bundan dolayı da 60 yıllık bir süre "Ptolemais" ismi ile anılmıştır. M.Ö. 2. yüzyılda Teos, Ephesos ve Myonnesos'dan kovulan dionysos sanatçıları buraya yerleşmiş ve kentin kalkınmasında biraz da olsa katkıları olmuştur.

### **3.1.7.Erthrai-Erthrae**

Çeşme'ye yaklaşık 26 km mesafede, bugünkü İldırı Köyünde yer almaktadır. Erythrai antik kenti, Pausanias'ın yazdığına göre Eritrai Rhadamanthys'in oğlu, adı "kırmızı" anlamına gelen Erythros'un önderliğinde Giritler tarafından kurulmuş. Burada aynı zamanda Lykialılar, Karialılar ve Pamphyliyalılar da oturmuşlar. Erythrai kentinin efsanevi Atina kralı Kodros'un soyundan gelen Kleopodos ya da Knopos yönetimindeki İonialı Kolonistlerle güç kazanıp geliştiğini Pausanias bildirmekte. İona kentleri arasındaki güçlü siyasal birliği oluşturan ve M.Ö. 9.yy.da kurulan Panionion'a Erythrai de üyeymiş. M.Ö. 560 tarihlerinde Erythrai, Lydia egemenliğine girmiş ve M.Ö.545'ten sonra Persler yönetimi ele geçirmiş. Kent alanında Athena Tapınağı kalıntıları, kilise, tiyatro, devlet agorası, tapınak biçimli mezar anıtı, Helenistik çağı villası, Roma villası, Megaron biçimli evler, Herakles tapınak yeri kent duvarları da görülebiliyor.

M.Ö. 335 yılında 10 bin kişilik inşa edilen Erythrol Tiyatrosu'nun iskeleti, 65 -76 yılları arasında Cevdet Bayburtluoğlu, 77- 83 yıllarındaysa Ekrem Akurgal hocanın çalışmalarıyla ortaya çıkarılmış. Günümüzde kalıntılar, soyunma odaları, sunak görülebilecek yerler arasında yer alıyor. Antik kentte yapılan gezi sırasında Athena Tapınağı duvarlarıysa Arkaik Devri panogral yapı, çok köşeli duvar taşları ile inşa edilen depreme dayanıklı, yıllara meydan okurcasına hala ayakta duruyor. Antik kent akropolünde M.Ö. 6. yy da Athena Tapınağında bronz kadın heykeli bulunmuş. 80 cm boyundaki heykel, İzmir Arkoloji Müzesi'nde sergileniyor. Erythrai sahilinde yer alan görkemli mozaikler ise büyük bir yapının tabanına

döşenmiş. Üç panonun kapalı birinin açık olduğu mozaikler saray kalıntısı yanında, kenti çevreleyen dört kilometrelik duvarın bir bölümü ve hamam kalıntıları da görülebiliyor.

12 İyon Devletinin önde gelenlerinden olan Erythrai'de; Athena Tapınağı, Helenistik Roma dönemi villaları, tiyatro, surlar, su kemerleri, tapınak biçimli mezar anıtı görülebilecek kalıntılardır.

Karia Antik kentlerinden Euromos, Milas'a 12 km uzaklıkta yer almaktadır. Euromos'un tarihi M.ö. VIII y.y. uzanmakta olup, denizden oldukça uzak olmasına rağmen Atina'nın önderliğindeki Attika-Delos deniz birliğine "Hyromos" ve "Kyromos" adıyla katılmıştır.. Antik dil bilimcileri bu Kyromos adına bir anlam verememişlerdir. Bilge Umar'a göre Kyromos ismi "Yüce Ana" veya "Yüce Tanrıça'nın halkı " anlamına gelen "Karama" sözcüğünden türetilmiştir.

Euromos'da yapılan kazı ve araştırmalarda bulunan mimari parçalar, keramikler antik yerleşimin VI.yüzyılda var olduğunu göstermiştir. Bu arada Tribut listelerinde ismi geçen "Hyromos" unda Euromos olduğu sanılmaktadır. Helenistik çağ öncesi kentin tarihi ile ilgili bilgiler çok yetersizdir.

Kent M.Ö.201-196 yıllarında Makedonya Kralı Büyük İskender'in işgaline uğramıştır. Ancak Apameia Barışı (M.Ö.188) ile Rodos'dan Karia'ya gelen kuvvetlerin sayesinde özgürlüğüne kavuşmuşsa da Mylasa ile ittifak yapmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmadan rahatsızlık duyan komşusu Herakleia'nın saldırısına uğramış ve bütün mallarına el konulmuştur. Bu yüzyıla tarihlenen iki emirnamede Euromos'un Mylasa ile birleştirildiği yazılıdır. Kent Roma İmparatorluğu döneminde eski önemini kazanmış ve günümüze ulaşan yapılarla bezenmiştir. Bu arada bastırdığı ve üzerinde Zeus'un resmi olan sikkelerle kent ismini yaygın biçimde duyurmuştur. Euromos'un bastırdığı sikkelerde Tapınaktaki Zeus heykelini gösteren kabartmalar vardır. Burada Zeus'un göğsünde tıpkı Selçuk Müzesi'ndeki Artemis heykeline benzeyen, bereket sembolü olan memeler bulunmaktadır. Bu görünümü simgeleyen bir başka parça da Yunanistan'da bulunan bir adak stelidir. Şimdi British Museum'da bulunan bu stelde de Zeus'un göğsünde memeler bulunmaktadır.

M.Ö. 6.yüzyılda önemli yerleşim kentlerinden birisi durumunda olan Erythrai, Başta Mısır, Kıbrıs , Batı ülkeleri ve bir çok yerleşim birimi ile ilişkiler kurduğu ve ticaret yaptığı bilinmektedir. Kentin orta bölümündeki tepede bugün kalıntıları bulunmakta olan Akropol mevcut idi. Bu bölgede yapılan kazılarda Athena Pallas Tapınağı'na adak olarak sunulmuş heykeller bulunmuştur. Buluntular içinde

en önemlisi Arkaik devrinden kalma bir kadın heykelidir ve halen İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Kenti karadan çeviren surlar iyi korunmuştur. İon, Hellen ve Roma dönemine ait kalıntılar olan Erythrai'de Devlet Agorası ve kutsal alan Herakleion henüz kazılmamıştır. Bölgeye asıl yerleşim, MÖ 12-11. yüzyıllarda, Anadolu' da Hitit uygarlığının sona ermesinin ardından Aka göçleri ve sonrasında "Aiolya" ve "Ionia" bölgelerinin kurulması ile daha bir belirginleşmektedir. Bunlar bazı Ege Adalarını da [Sakız(Khios) ve Sisam(Samos) gibi...] içine alan bölgelerdir. Bu sırada 12 çok önemli İon kenti kurulmuştur. Bunlar; güneyde Ietos, Myus, Priene, orta bölgelerde Ephesus (Efes), Kolophon, Teos ve Lebedos, kuzeyde ise Erythrai (İldırı), Klazomenai, Phokaia (Foça) ile Samos ve Khios Adaları' dır. Bu kentlerden Erythrai' nin toprakları içinde, o dönemde "Mimas" olarak bilinen Karaburun Yarımadası da yer almaktadır. Erythrai zamanın en önemli ve zengin kentlerinden birisidir. Zenginliğinin yanında bu çağda Erythrai' nin ünlenme nedenlerinden birisi de, tanrıların sözcüsü olarak kabul edilen ve "Sibylline Kahinleri" diye adlandırılan kişilerden en önemlilerinden birisinin burada yaşamış olmasıdır. MÖ 5. yüzyılın sonlarında Erythrai, Pers İmparatorluğu egemenliğine girmiş, ve MÖ 334 yılında Büyük İskender' in Persleri yenmesiyle tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. MÖ 133' de Bergama Krallığı' nın Roma İmparatorluğu' na bağlanmasıyla Erythrai de Roma topraklarına katılmıştır. Daha sonrada Doğu Roma kenti olmuştur.

### **3.1.8.Klazomenai**

İzmir'in 38 kilometre batısındaki Urla ilçesinde bulunan Klazomenai de bir İon kentidir. Yerleşim tarihi İ.Ö. 4000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Kenti karadan çeviren surları iyi korunan Klazomenai (Limantepe) de bir İon kentidir. İ.Ö. 2000'lerde önemli bir seramik merkezi konumundadır. Pausanias'a göre Klazomenai ve Phokaia'da birer eski Yunan kolonisinin kuruluşu Ege Denizi kıyılarındaki diğer İyon kolonilerine göre daha geç tarihlidir. Klazomenai'de İyon göçmenlerine ait olan arkeolojik izler şimdilik en erken M.Ö. 10. yüzyılın ortalarına, bir başka deyiş ile geç protogeometrik döneme aittir. Akropolde yer alması muhtemel kutsal alanın da M.Ö. 8. yüzyıl sonlarından itibaren etkin olduğu söylenebilmektedir. Bu durum Pausanias'ın, Klazomenai'nin diğer İon kentlerine göre daha geç bir yerleşim olduğu hakkında vermekte olduğu bilgilerle uyumlu görünmektedir. Pausanias ayrıca, Klazomenai ve Phokaia'nın İyonlar Asya'ya gelmeden önce yerleşime sahne

olmadıkları bilgisini vermektedir ki, bu bilginin yanlışlığı Limantepe ve Panaztepe höyüklerinin keşfedilmesiyle anlaşılmıştır.

Klazomenai kuruluşunun ilk evrelerinde Kimmerlerin Frigya Krallığı yıkan saldırılarından payını almış, daha sonra da Lidya devlerinin kuşatmasına maruz kalmıştır. Trakya'da Nestos nehrinin (Türkçe'de *Karasu*) bereketli alüvyon ovasında ilk kuruluşu M.Ö. 650 civarında Klazomenai tarafından gerçekleştirilen Abdera kolonisi, buna yakın bir tarihte Miletos'la birlikte yine Trakya'nın Karadeniz sahilinde kurulan Kardias kolonisi, Klazomenai kaynaklı kolonizasyon hareketinin bilinen ilk örnekleridir. Miletos önderliğinde Marmara Denizi ve Karadeniz kıyılarında kurulan ve sayıları 70'e ulaşan kolonilerin birçoğunun kuruluşuna, diğer İyonya kentlerinin yanı sıra Klazomenai'nin de katıldığı anlaşılmaktadır. Herodot'un aktardığı, M.Ö. 7. yüzyılda İyonya kentlerinin Firavun Psammetikhos döneminden itibaren Mısır'la paralı askerlikle başlayan ilişkilerine Klazomenai de katılmıştır. Arkaik dönem yerleşimi Pers İmparatorluğu işgaliyle birlikte M.Ö. 546 civarında kesintiye uğramış, ve kent alanı 20-25 yıl terkedilmiştir.

M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise, Klazomenai'de özellikle zeytinyağı ihracatına dayanan canlı sanayi ve ticaret faaliyetleri belirlemektedir. M.Ö. 499-494 arasında İyonya kentlerinin Perslere karşı ilk isyanının başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında Perslerin ılımlı politikalarının sona ermesinden Klazomenai de etkilenmiştir. Şehir sakinleri anakaradaki topraklarını terketmişler, Pausanias'ın aktardığı şekilde "*Pers korkusu yüzünden adaya geçmişlerdir*". Kent M.Ö. 487'den itibaren Atina tarafından kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'ne düzenli olarak vergi ödemiştir. Peloponez Savaşı esnasında Klazomenai önce Atina'nın yanında yer almış, ancak Atina'nın M.Ö. 413'de Sicilya'da Sparta'ya karşı bozguna uğraması sonrasında Sparta saflarına geçerek, anakarada yer alan Polikhne'yi (Balıklıova) tahkim etme denemesinde bulunmuşlardır. Atina hakimiyetini kısa sürede yeniden kurmuş, ayaklanmanın önderleri Daphnus isimli yerleşmeye kaçmışlardır. M.Ö. 405'de Spartalı komutan Lysandros'un kısa ömürlü Anadolu'da egemenlik kurma girişimi esnasında da, Klazomenai'den bir kesimin isyan teşebbüslerini tekrarlayarak anakarada adaya yakın Khytron adlı bölgede bir kent kurdukları anlaşılmaktadır. Adadaki Klazomenai ile anakaradaki Khytron arasındaki savaş hali uzun süre devam etmiş, Klazomenai bu dönemde İzmir Körfezi kuzeyindeki, Gediz Nehri'nin eski deltası yakınındaki arazilerde küçük bir kolonizasyon hareketine girişerek, günümüzde *Üçtepeliler*, eski kayıtlarda *Kilazmanı* olarak anılan bölgede Leukai kolonisini kurmuştur. Büyük İskender, Anadolu'da Pers

egemenliğine son vermesi sonrasında Klazomenai'nin üzerinde yer aldığı adayı (Karantina Adası) bir yol ile karaya bağlamıştır. Roma İmparatorluğu döneminde M.Ö. 188 tarihli Apameia barışı sonrasında Klazomenai Romalılar tarafından özgür bırakılan kentler arasında yer almaktadır ve Drymoussa (Uzunada) adasının da kent topraklarına katılmasına izin verilmiştir. M.S. 5. yüzyılda adadaki kentin terkedildiği anlaşılmaktadır

### **3.1.9.Khios (Sakız)**

Sakız Adası şehri Sakız Adasının ekonomik ve kültürel merkezidir. Nüfusu 30,000'dir ve Adanın doğu yakasındadır ve adanın başkentidir. Arkeolojik bulgular Sakız Adasının MS 6000 yılı antik kentinden, Yunanlar tarafından MS 1000 hemen önce inşa edilmiştir, itibaren sürekli olarak mesken edildiğini göstermiştir. Böylece adanın tarihinin 3000 yıldan önceye kadar uzandığından eminiz. Bu başlangıçtan bugüne değin çok kazanmayı ve düşüşü ve her yeni yapılanmasında kent hep aynı coğrafyayı kullandı. Bu sebepten kentin modern yapısı içinde bu uzun tarihin izlerini görebilirsiniz. Bu Sakız Adasını, diğer Yunan adaları gibi, yaşayan zengin bir Yunan ve Ege geçmişini vücuda getirir. Antik zamanlar boyunca Sakız Adası kenti büyük ekonomik ve entelektüel zenginlik dönemini yaşadı. Bilimsel ve kültürel gelişimini tamamen etkileyen müthiş deniz kuvvetleri ile ününü ve büyük ticaret gücünü bir kenara bırakırsak Sakız Adası büyük şair Homer'in doğun yeri olarak sayılmıştır. Sakız Adası hiç kuşku götürmez bir şekilde İyonya'daki (Asya Bölgesi) Yunan kolonilerinin en önemlisiydi. Roma döneminde Sakız Adası düştü fakat Bizans döneminde kendini topladı ve yaklaşık 1000 yıl boyunca en önemli taşralardan biri oldu. 1346'da Cenovalılar tarafından işgal edildi. 1566'da Osmanlı Türkleri Bizans İmparatoruğunu çoktan ele geçirmiş olup Cenovalıları dışarı çıkardı, Sakız Adasını 1912 yılına kadar da elinde tuttu. Bu yıl Sakız Adası bağımsızlaştı ve Yunanistan'ın bir parçası oldu. Bugünün kenti yenilenmiş bir iyileşme döneminden geçmektedir. Buranın sakinleri genel olarak deniz (birçok gemi patronunun evidir.) ticareti, çiftçiliği ve balıkçılıkla uğraşmaktadır. Son yıllarda Yunanistan ve yurtdışından gelen ziyaretçileri baştan çıkarıcı doğal güzellikleri ve tarihi yerleri sebebiyle turizm ilgi çekmektedir. Adasının tarihinden birçok kalıntı tasdiklenmek ve keyfinin çıkarılması için her yerdeler. Bunların en önemlilerinden bazıları Arkeolojik, Bizans ve Denizcilik müzeleri ile Koraes Kütüphanesinde bulunabilir. Diğer önemli yerler Bizans Kalesi, Cenovalıların

Kambos'taki narenciye bahçeleri arasındaki köyleri ve neo-klasik binalardır, tüm bunlar Sakız Adasının gurur ve eğlencesini meydana getiren şeylerdir.

### **3.1.10.Phokaia (Foça)**

Phokaia, İzmir'in Foça İlçesi'nin Antik Çağ'da ve Bizans Dönemi'ndeki adı. Oniki İon kentinden biridir. Önceleri kentin kuruluşu M.Ö. 11.yy Aioller tarafından gerçekleştiği, M.Ö. 9.yy'da ise kentin İon tarafına geçtiği düşünülüyordu. Fakat yapılan son araştırmalar kentin kuruluş tarihini M.Ö. 2000'e kadar geri götürüyor.

Uzun yıllar Yunan Arkaik Dönemi'nin önemli merkezlerinden biridir. Bu dönemde Phokaialılar özellikle Batı Akdeniz'de Fransa'da Marsilya, Korsika'da Alalia, İtalya'da Elea ve Velia gibi çok sayıda denizaşırı koloni kurmuş olmakla ön plana çıkmışlardır; şehrin bu görkemli evresinden günümüze çok az şey gelebilmişse de burada yapılan arkeolojik kazılar sayesinde her geçen gün daha çok kalıntı ortaya çıkarılmaktadır. Arkaik dönem Phokaia'sından günümüze ulaşmış en iyi durumdaki mimari buluntu şehrin savunma duvarlarından oldukça gösterişli payandalı ve yüksekçe bir bölümdür. Bu duvar daha geç bir dönemden taş yığma yöntemiyle yapıлып üzeri toprakla örtülmüş bir tümülüsün içinde oldukça iyi bir durumda kalmışsa da 1970'lerdeki bir yol çalışması sırasında ciddi bir tahribata uğramıştır. Bu duvarın yapılışından ve mimarisinden tarihin babası Herodot da söz eder ve ortaya çıkarılan kalıntılar onun tariflerine tıpatıp uymaktadır.

Phokaia Arkaik Dönem'den başlayarak üzerinde şehrin sembolü fok balıklarının kabartmasının da basıldığı elektron sikke kullanımına geçmiş ve Midilli'deki (Lesbos) Mytiline kentiyle yaptığı bir anlaşmayla elektron sikkelerin altın gümüş oranı ve gramajında belli standartlaşma sağlamıştır. Şehir İ.Ö. 546'da Harpagos komutasındaki Pers (İran) ordularının hakimiyetine geçmiş ve bundan sonra ekonomi ve nüfus olarak gerileme dönemine girmiştir.Phokaia'da arkeolojik kazılar halen devam etmektedir. Son dönemde Athena tapınağı alanında bulunan Arkaik Dönem'den malzemesi işlemesi nispeten kolay tüf taşından (Foça taşı - lithos phokaikos) büyük griphon ve at heykelleri Phokaia'nın Antik Yunan dünyasında büyük taş heykeltıraşlığındaki öncü konumunu da ortaya koyar.

Arkaik Dönem Athena Tapınağı'dan İon düzeninde sütun başlığı parçaları ve bazı duvarlar, Foça yolu üzerindeki Taş Kule olarak bilinen Pers mezar anıtı, Şeytan Hamamı olarak adlandırılmış olan Hellenistik Dönem'den kaya mezarı, Roma Dönemi'nden mozaikler, süslemeli mermer bloklar ve seramik atölyelerinin bozuk

üretimlerinin atılmasıyla oluşmuş çöplükler bu şehirdeki diğer önemli antik kalıntılardır. Dış Kale olarak adlandırılan savunma amaçlı da kullanılmış Ceneviz yapımı gemi barınağı, tarihi yarımada üzerindeki Osmanlı Dönemi'nden kale olarak adlandırılan benzeri amaçlı bir yapı ve iki cami, aynı dönemden görece iyi korunmuş kitabe ve plastik süslemeleriyle mezar taşları Phokaia'daki önemli tarihi eserlerdir.

### 3.1.11. Teos (Değirmendere)

*“İzmir'in Seferihisar İlçesi'ne 5 kilometre uzaklıktaki Sığacık Köyü'nün bir kilometre güneyinde deniz kenarında bulunan Teos'un M.Ö. 1000 yıllarında İon kolonisi olarak kurulmuştur. Kurucusu Dyoisos'un oğlu Athames olarak bilinir. Teos önce Pers yönetiminde kalmış, sonra Lidyalıların, ardından yine Pers yönetimine geçmiştir. İonlarla birlikte Teos bağımsızlığını kazanmış ve mimari alan ile ticaretle önemli bir yer haline gelmiştir. Kentinin en önemlileri olan Teos'te Hellenistik ve Roma dönemi kalıntıları bulunmaktadır. Ziyarete açık olan Teos'ta en önemli antik eser olarak bilinen, antik dünyanın en büyük Dionysos Tapınağıdır. Diğer önemli kalıntılar ise Agora, tiyatro, odeon, surlar ve liman kalıntılarıdır.*

*Teos, Boiotia'daki Orkhomenos'tan gelen Athamas önderliğindeki Myniailer tarafından kurulmuştur. Topluluğa daha sonraları İonlar ve Atinalılar ilave olmuşlardır. Zaman içinde zenginleşen Teos, Pers istilasına kadar bu zenginliğe devam etmiştir. Pers kralı Kyros, Kroisos'u yenerek Lydia egemenliğini kazanıp, İon kentleri üzerine saldırıya geçmiştir.. Pers komutanı Harpagos, Phokaia ve Teos'u sur duvarlarının dışına topraktan yapay bir tepe yaparak ele geçirmiştir (MÖ. 545) . Bu yenilgiden sonra Teoslular kentlerini terk ederek Trakia'da Abdera kentine yerleştiler. Burası daha önce Klazomenaili Timesios tarafından kurulmuş fakat yerleşme olmamıştı. Teoslular kente yerleştikten sonra Timesios'un adını ölümsüzleştirdiler.*

*Pers istilasından önce Miletoslu düşünür Thales tarafından ortaya bir fikir atılmıştı. Tüm İon kentlerinin ortak bir güç oluşturarak, bölgenin ortasındaki Teos'a yerleşmesi şeklinde olan bu fikir kabul görmedi ve İonlar köleliğe doğru adım attı. Priene'li Bias ise, köle olmak yerine yurtlarını terk edip Sicilya'da güçlü bir koloni kurma fikrini ortaya atmıştı. Savaştan kaçan İonlar'ın bir kısmı Mısır topraklarına gittiler. Mısır kralı Amasis, onları iyi karşıladı ve yerleşmeleri için Naukratis kentini gösterdi. İonlar buraya yerleşmedi fakat ibadetleri için görkemli bir tapınak inşa ettiler. Teoslular'ın da içinde bulunduğu grubun yaptığı tapınağa Hellenion ismi verildi ve Naukratis ile ticaret ilişkileri gelişti.*

*Pers kralı Dareios zamanında, MÖ. 494 yılında, Miletos'un savunması için yapılan Lade deniz savaşında, 353 gemilik İon donanmasına, Teos 17 gemi ile katılmıştı. Savaşta Phokaia'lı Dionysos tarafından komuta edilen İonlar, Samos gemilerinin bir kısmının desteğini çekmesi sonucu dağıldılar ve ağır bir bozguna uğradılar. MÖ. 4. yüzyılda yeniden eski zenginliğine kavuşan Teos, Delos Birliği'ne 6 talent vergi verecek duruma gelmişti. Büyük İskender döneminde, Çeşme yarımadasının en dar yerinde bulunan kentin, bir su kanalı yardımıyla Smyrna'ya bağlanması düşünülmüştü. MÖ. 304 yılındaki büyük depremden sonra İonia'da bazı kentleşme çabaları görülmektedir. Bu evrede Antigonos, depremden hasar görmüş iki kenti, Lebedos ve Teos'u birleştirmeyi8 (synoikismos) önerdi. Fakat bu fikri gerçekleştirilmeden bir savaşta Lysimakhos'a yenildi. Mustafa Uz,9 C. B. Welles'in10 epigrafik çözümlerine dayanarak, Teos'un Helenistik surlarının A. Akarca11 ve F. E. Winter'in12*

*ifade ettikleri gibi MÖ. 3. yüzyılın sonunda değil, MÖ. 303'te düşünülen synoikismos nedeniyle yapılmış olabileceğini belirtmektedir. Tüm İonia'da olduğu gibi Teos'ta da önemli düşünürler ve şairler yetişmiştir. MÖ. 6 yüzyılda yaşamış lirik şair Anakreon ve MÖ. 100 yıllarında Aristoteles kütüphanesini satın alan Apellikon birer Teos vatandaşıdır. Teos'lu kolonistlerin kurduğu Abdera kenti de, MÖ. 5. yüzyılın önemli filozoflardan Protagoras ve Demokritos'un vatani idi.*

*Seleukos Kralı Büyük Antiokhos III., Karia'daki Ptolemaios hakimiyetine son vermek için çıktığı Batı seferinde, İonia kıyılarındaki bazı kentlerle işbirliği içine girmişti. MÖ. 204-202 yılları arasında gerçekleşen kısa süreli seferler sırasında Teos ile işbirliği yaptığı ve hatta koruması altına aldığını yazıtlardan<sup>13</sup> öğrenmekteyiz. MÖ. 218'den beri Pergamon Krallığı'na bağlı olan Teos, MÖ. 204-190 yılları arasında Seleukoslar'ın hakimiyetinde kalmıştır. Diğer İonia kentleri gibi Teos da, Pergamon Kralı I. Attalos'a vergi veriyor ve Bithynia savaşı giderlerine katılıyordu. Bu yüzden Pergamon krallığı hakimiyetindeki kent maddi ve manevi açıdan sorunlar yaşıyordu. Antiokhos dönemiyle birlikte kent, ekonomik ve politik açıdan değişime uğramıştır. İonia'da Seleukoslar'a bağlı tek kent olan Teos, çevresindeki Pergamon krallığına bağlı İon kentleri (Kolophon, Notion, Lebedos ve Klazomenai) tarafından kuşatılmıştı. Sonuçta Teos kenti, Suriye'den İonia'ya kadar uzanan Büyük Seleukoslar Krallığı'nın en uçtaki savunma ve ticaret kenti olarak önemli bir konumdadır. MÖ. 194 yılında Teos önlerinde Roma donanmasıyla yapılan savaştan sonra, Antiochos'un hakimiyeti sona ermiştir.<sup>12</sup>*

### **3.1.12.Smyrna (İzmir)**

İ.Ö. 4.yüzyılda Anadolu Pers egemenliği altında yaşamakta idi. Yunanistan'da ise Atina, Sparta, Korinthos gibi kent devletleri kendi aralarındaki çekişmeler nedeniyle ortak düşmanları olan Perslere karşı politik ve askeri birlik sergilemekten uzaktılar. Bu ortamda kuzey Yunanistan'daki kabileleri bir araya getirerek önemli bir güç haline gelen Makedonya Kralı II. Philippos Yunan kent devletlerini M.Ö. 388'de Korinthos Birliği çerçevesinde bir araya getirmeyi başarmış ve bu birliğe, oğlu III. Aleksandros ile birlikte Perslere savaşa girme kararı aldirarak bu savaşın önderliğini üstlenmiştir.

Philippos'un M.Ö. 336'da öldürülmesi üzerine önderlik bu kez oğlu III. Aleksandros daha çok bilinen adıyla Büyük İskender tarafından üstlenilmiştir. M.Ö. 334 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Anadolu'ya giren Büyük İskender Granikos (Biga-Kocabaş Çayı) kıyısında Persleri ilk kez yenilgiye uğrattıktan sonra Sardes'e ve ardından Ephesos'a ulaşmıştır. Sardes ve Ephesos arasındaki yolculuğu sırasında bizzat Smyrna'ya uğradığı konusunda çağdaş arkeolojik ve epigrafik

---

<sup>12</sup> <http://www.didimli.com/galeri/teos.html>



belgeler suskundur. Ancak daha sonraki tarihlerde, M.S. 2. yüzyılda, Pausanias'ın Periegesis tes *Hellados* adlı eserinde kentin kuruluş efsanesini İskender'e dayandırdığı görülmektedir. Pausanias'ın kentin kuruluşuna ilişkin anlattıkları şöyledir.

*"Philippos oğlu İskender, şimdiki kenti, uykusunda gördüğü bir düş yüzünden kurdu; Pagos Tepesi üzerinde avlanmaktayken, avdan dönüşünde, söylendiğine göre, Nemesisler'in Tapınağı önüne gelmiş; burada tapınağın önünde bir kaynak ve onun suyu ile büyümüş bir çınar ağacı varmış. Çınar ağacının altında uyurken Nemesisler ona görünerek burada bir kent kurmasını ve Smyrna halkını eski kentten çıkarıp oraya getirmesini buyurmuşlar. Bunun üzerine İzmirliiler Klaros'a (Apollon'a) elçiler göndererek durum hakkında fikrini sordular ve tanrı cevap verdi: Kutsal Meles'in ötesindeki Pagos'ta oturacak olanlar eskisine göre üç kat, dört kat daha mutlu olacaklardır."*

Antik kentlerin kuruluşunda kahramanlar ve kehanetler önemliydi. Smyrna'nın kuruluşunda da bu iki unsur da böylece kullanılmış olur. Ephesos'un önerisiyle İon Kentleri Birliğine 13. üye olarak katılan kent İskender'in ölümünden sonra komutanları Antigonos, Lysimakhos ve Seleukoslar ile ardından Pergamon Krallığı zamanında Pagos Tepesi (Kadifekale) ile Liman (Kemeraltı) arasındaki yamaç ve düzlüklerde yeni bir kent olarak büyüdü. M.Ö. 133'de tüm Pergamon Krallığı ile birlikte Roma egemenliğine geçen kent, M.Ö. 129'da Ephesos merkezli Asia Eyaletinin önemli bir kenti haline geldi. Sonraki 400 yıl boyunca Ephesos ve Pergamon ile yarışan kent Erken Bizans Döneminde tüm Batı Anadolu'nun en önemli kenti haline geldi. Bundan sonra da Anadolu'nun iç bölgelerini deniz ile buluşturan önemli bir liman kenti olarak önemini günümüze kadar korudu.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### 4. İYONYA'DA ÖLÜM VE CENAZE KAVRAMI

Yunan cenaze töreni olan kedeia, uygulamanın en küçük detaylarının düzenlenmesi için öncelikli kuralları olan üç hareketten oluşan bir dramaydı. Bu üç hareket; gövdenin yatırılması(prothesis), gömü yerine taşınması(ekphora) ve son olarak da kremasyon ve inhumasyon kalıntılarının yerleştirilmesi.

Önceleri cenaze için uygulanan ayinler çok görkemli ve şatafatlıydı fakat M.Ö 6. Yüzyılın başında Atina'da Solon tarafından konulan kanunlarla buna bir düzenleme getirilmiştir. Bunların esas amacı, birinin ölü akrabasının gömülmesiyle bağlantılı olarak uygulanmış tüm gösteri biçimlerinde bir maksimum sınır oluşturmak için düzenlenmiştir. Bunların çıkarmak istediği sonuç, uygun olarak politik ya da propagandacı bir etki için böyle bir olayın sömürülmesi çabalarına da engel oluşturmuştur.

Örneğin, Solon'un masraflarla ilgili kanunları mezar yanında boğa kurbanını yasaklamış; fakat diğer hayvan tipleri, koyun, kuzu, oğlak, kuş ve keklik gibi türler yaygın bir özellik göstermiştir. Boğalara istisna koşullarda izin verilmiştir. İzin verildiği durumda hayvan, kanının toprağa gitmesi ve ölülerin ruhlarını yatıştırması amacıyla bir açma üzerinde (eschara) öldürülmüştür.

Bu sunular ölü yemeğinin bir kısmını oluşturmuş ve yemek de ateşte yakılan kurban şeklinden yapılmıştır. Ölüye sunu içinde diğer yaşam süresince kullanılmış lirler, kurdeleler, çelenkler ve giysiler gibi eşyalar da yer almıştır. Sunularla bağlantılı olarak önemli bir yenileşme olgusu da gözlenmiştir. Ölüyü toprağa gömme ve meyve, tahıl ve çiçek sunuları yapılmasıyla, toprağın, her şeyin anası ve iyileştiricisi olması dolayısıyla yaşam hediyesini geri ödeyeceğine, böylelikle de doğurganlığın ilerlediğine inanılmıştır.

Yine Solon kanunlarına göre, kortejin başında erkekler yer alıyordu kadınların da onları takip etmesi kanunlaştırılmıştı. Kendisi kadınların ekphora'da da prothesis'de refakat edişinde olduğu gibi benzer sınırlamalar getirmiştir. Bununla birlikte, Solon, sayıları onla sınırlanmış olması muhtemelse de, flütçülerin yasaklanmasına dair bir kural belirtmemiştir. Cenazeler mezarlara at ya da katırlar tarafından götürülen cenaze arabalarında ya da daha sık olarak klimakophorio (merdiven taşıyanlar), nekrophorio (ölü taşıyanlar) ve taphei (gömücüler ya da mezar kazıcılar) olarak bilinen kefenciler tarafından taşınmıştır. Aslında kefenciler ölünün ailesinden üyeler de olabiliyordu fakat sonraki dönemlerde bu işler için

insanlar tutulurdu. Bazen epheboi (gençler) de bu iş için özel olarak seçilirdi. Kiralanmış müzisyenler de ölüye mezara kadar, Karia müziği olduğu kesin bir müzik çalarak eşlik etmişlerdir.

Ölünün gömüde alışlagelen ayinleri alması esas tutulmuş olup, bunları uygun kişilerden alması da aynı derecede önemli görülmüştür. Sorumluluk doğrudan ailesine ait olmuş ve normal koşullarda ölünün akraba olmayan bir kişi tarafından gömülmesi de uygunsuz bir davranış olarak görülmüştür. Bununla birlikte eğer ölünün bir ailesi yoksa, ya da ailesi bunun masrafını karşılayamazsa, sorumluluk yakın bir arkadaşına ya da yüksek görevlilere düşerdi. Bir oğulun ailesini özellikle de babasını uygun bir şekilde gömmesi de özel görevlerden biri gibi görülmüştür.

Gömülmemiş ceset tanrıların gözünde bir suçken diğer tanrıların görevini de aksatır. Gömülmemiş bir ceset bulan birinin en azından onun üzerine bir avuç kum atması beklenir. Eğer bir general savaşta ölmüş birinin gömülmesinin ihmal etmişse ölüm cezasıyla suçlanmıştır. Ölünün gömülmesi Yunanlı ya da başka medeniyetten olsun düşmanlar tarafından da geri çevrilmemiş bir olaydır. Bu amaç için gereken ateşkesin galip gelen tarafından geri çevrilmesi savaş kanunlarının ihlali anlamını taşımıştır. Eğer ele geçirilen ülke bu gömüyü gerçekleştiriyorsa, sorumluluk galiplere verilmiştir. Kanunlara göre, çocukların, babalarının yaşamı süresince kendilerine bağlanan tüm yükümlülüklerden muaf kaldığı belli koşullar vardır. Fakat ölümlerinden sonra onların gömülmesi yükümlülüğünden hiç muaf tutulmamışlardır.

Yabancı ülkede ölmüş kişilerin külleri ülkesine getirilip bir mezara gömülmüştür. Cesedin denizde kaybolması ya da bir şekilde ülkesine getirilememesi durumunda ise onun anısına kenotaphion yani boş bir mezar ayrılmıştır.

#### **4.1.İyonya ve Şehir Devletlerinde Mezar ve Gömü Türleri**

İyonya bölgesinde bugüne dek ahşap bir lahit ele geçmemiştir. Ancak, Bergama yakınlarındaki Elaia'da açığa çıkan ve Hellenistik Dönem'e ait olan ahşap bir lahit, Batı Anadolu'da bazı merkezlerde ahşap lahitlerin kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Klazomenai'de M.Ö 7. Yüzyıldan itibaren yerleşme içerisine gömüye izin verilmemiştir. Yetişkinler ve çocuklar için kullanılmış çok sayıda pithos gömü açığa çıkmıştır. Bebeklerin amphora ya da mutfak kabı içerisine gömülmesi mevcuttur. Tümülüslerle rastlanılmıştır. Pişmiş toprak lahitleriyle ünlü olan Klazomenai'de taş lahitlere nadiren rastlanılmaktadır. M.Ö 630'dan itibaren hem yetişkinler hem de

çocuklar için lahitler üretilmiştir. Klazomenai'de özenli bir şekilde bezenmiş olan lahidin kendisi de bir mezar hediyesi olarak kabul edilmiştir.

Samos (Sisam)'ta taş lahitler sıklıkla kullanılmıştır. Birkaç kremasyon dışında mezar hediyeleri ve adaklar mezarın olduğu alanda değil ortak yakma alanında yakılmış ve daha sonra mezara getirilmiştir. Samos'ta M.Ö. 7. Yüzyıldan itibaren yerleşme içerisinde gömüye izin verilmemiştir. Ancak çocuk ve bebekler belli bir döneme kadar yerleşme içerisine gömülmüştür. Minyatür vazolar mezar hediyesi olarak kullanılmıştır.

Smyrna (İzmir)'da belli bir döneme kadar çocuklar ve bebekler yerleşim alanı içerisine (intramural) gömülmüştür. M.Ö. 7. Yüzyılın ikinci çeyreği başından itibaren çocuklar da yerleşim alanının dışına (extramural) gömülmüşlerdir. Tümülüs kullanımı mevcuttur. Smyrna'da Yamanlar nekropolis alanında Tantalos tümülüsünün de dahil olduğu çok sayıda mezar ve Tümülüs açığa çıkartılmıştır. Mezarlar küçük, basit ve bezemesiz taş stellerle işaretlenmiştir.

Teos'da pişmiş toprak lahitler sıkça kullanılmıştır ve Tümülüs kullanımı mevcuttur.

Ephesos (Efes)'da taş lahitler ve pişmiş toprak lahitler (larnaks) sıklıkla kullanılmıştır. M.Ö. 6. Yüzyılda nekropoliste hediyeler lahidin kapağı üzerine bırakılmıştır.

Khios (Sakız)'da taş lahitler ve pişmiş toprak lahitler (larnaks) sıklıkla kullanılmıştır.

Miletos (Milet) 'da taş lahitler sıklıkla kullanılmıştır.

#### **4.2.Nekropolis Alanları**

Ölüden ve ölümden korkma pek çok toplumda mevcut olan ve önlemler alınan bir konudur. Özellikle ölü'nün bedeni ve zaman içinde çürümesinin de yarattığı durum bu korkunun tam merkezinde yer almaktadır. Ölü ve ölüme karşı duyulan korkunun kontrol altına alınmasına dair önlemler arasında nekropollerin şehir merkezlerinden uzak alanlara konması ve mezar anıtlarının çıkış yönlerinin evlerin olduğu tarafa bakması sayılabilir.

Pek çok toplumda ölü'nün nereye konulacağı önemli bir konudur ve toplumun ölüm ve ölüye bakışı ile yakından ilişkilidir. Bazı toplumların inancında ölen kişi ölümler dünyasına gitmekle bu dünyada fiziksel olarak sadece bir mezar içindeki kalıntılarını bırakmakta iken bazı toplumlarda ölümlerin toplumun üyeleri olarak

varlıklarını sürdürmeye devam ettiğine inanılmıştır. Ölünün nereye konulduğunun incelenmesi o toplumun ataları, çevresi ve bu çevredeki hayatına dair inanışlarıyla ilgili bilgi veren en belirgin etkinliktir.

*“İonia’da Klazomenai, Smyrna ve Samos’tan elde edilen veriler, Kıta Yunanistan’da olduğu gibi 7. Yüzyıldan itibaren yerleşme içerisinde gömüye izin verilmediğini göstermektedir. Smyrna’da Protogeometrik ve Geometrik Dönem boyunca süre gelen “çocuklar için intramural gömü uygulaması” 7. Yüzyılın ikinci çeyreği başında değişmiş ve bu dönemden itibaren çocuklarda yerleşmenin dışına gömülmüşlerdir. Klazomenai nekropolislerinde bugüne dek açığa çıkan en erken tarihli çocuk veya bebek mezarı M.Ö 630 dolaylarına aittir. Bu dönemden itibaren ölülerin bebek ve çocuklar da dahil olmak üzere kentin dışında, kendilerine ait bir bölgede tutulmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Samos’ta kent surunun dışında belirlenen kuzey ve batı nekropolislerinde yapılan kazılarda ele geçen mezarlar, alanın 7. Yüzyılın sonundan itibaren Hellenistik Dönem de dahil olmak üzere hem yetişkin hem de çocuklar için kullanılmış olduğunu ortaya koymuştur.*

*Mezarlık alanlarının seçiminde bazı ölçütlerin gözetildiği dikkati çekmektedir. Ulaşımın kolaylığı açısından, nekropolislerin kente ulaşan yollar üzerinde olmaları kuşkusuz önemlidir. Kentin dışına açılan bu yollar bazı durumlarda kutsal alanların da güzergahı üzerindedir. Ayrıca, tarımın büyük önem taşıdığı Antik Dönem’de yaşayanların dünyasında tarıma elverişli olmayan topraklar ölülerin kenti için ayrılmıştır”.<sup>13</sup>*

### **4.3.Aile Mezarlığı**

*“Ölü gömme gelenekleriyle uğraşan araştırmacıların ilk dikkatini çeken nokta, birçok yerleşmede eş zamanlı olarak kullanılmış, birden fazla nekropolis alanının varlığıdır. Mezar tipleri ve mezar hediyesi repertuarında farklılıkların görülmediği bu nekropolis alanları, kentteki farklı aile grupları tarafından kullanılmış olduğunu gösterir.*

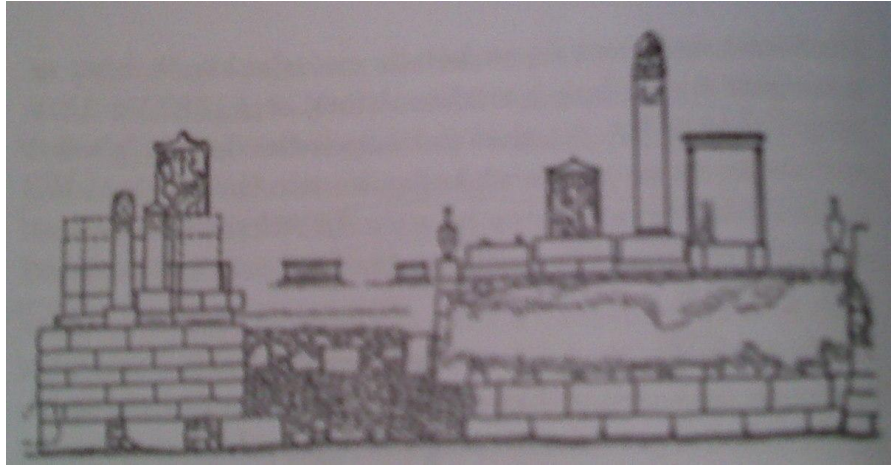
*Aidiyet mefhumunun önemli olduğu Eski Yunan toplumunda, kan bağıını gösterme isteğinden dolayı, yalnızca farklı nekropolis alanları kullanmakla yetinilmemiştir. Birçok nekropoliste mezar grupları birbirinden farklı noktalarda öbelenmiştir. Bazı durumlarda belirli bir aileye ait mezar grupları duvarla çevrilererek sınıflandırılmıştır.*

*Aile gruplarının net olarak izlenebildiği mezarlık alanlarının en ünlüsü kuşkusuz Kerameikos’tur. Paralel olarak yerleştirilmiş, taş sıralar ile çevrili bu mezar grupları, en az on üç mezar içermekte ve yetişkinler ile çocuk gömüleri bir arada yer almaktadır. Atina Agorası’nda da benzer şekilde taş duvarlar ile çevrili mezar grupları, M.Ö 8. Ve 6. yüzyıl boyunca karşımıza çıkmaktadır.*

<sup>13</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan’da Ölü Gömme Gelenekleri**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 4-5



**Resim 17:** Kerameikos aile mezarlığı



**Resim 18:** Kerameikos mezar bölmeleri

*İonia kentlerinde de geniş alanlara yayılmış ve eş zamanlı olarak kullanılmış, farklı nekropolis alanlarına rastlanmaktadır. Klazomenai'de çağdaş olarak kullanılmış iki nekropoliste dikdörtgen bölmeler içerisine yerleştirilmiş mezar grupları bulunmuştur. Her iki mezarlıkta da bölmeler düzenli olarak ve birbirine paralel şekilde yerleştirilmiştir.*

*Bölme aralarında geçişi sağlayan yürüme yolları bırakılmıştır.*

*Samos'ta da 6. yüzyıla ait mezar grupları dikdörtgen biçimli bölmeler içerisine yerleştirilmiştir. Batı Anadolu'da diğer merkezlerde de aile gruplarına ayrılmış ve duvarlarla çevrelenmiş mezar grupları söz konusudur. Pitane nekropolisinde açığa çıkan, çember şeklinde duvarla çevrili ve öbekler halindeki mezar grupları, her ailenin birbirinden farklı noktaları tercih etmiş olduğunu göstermektedir".<sup>14</sup>*

<sup>14</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 6-7-8

#### 4.4.Mezar Tipleri

Antik Dönem Yunan Dünyası'nda kremasyon (yakarak gömme) ve inhumasyon (vücudun bütünlüğünün korunması) olmak üzere iki gömü biçimi kullanılmıştır. Kremasyon” ateş vasıtasıyla cesedi et ve kaslardan arındırma yolu” olarak tanımlanabilir. Antik Dönem inancında et ve kasların, ruhu= psykheyi yaşayanların dünyasına bağladığına ve hayaletlerin arasına girmesine engel olduğuna inanılırdı.

Bunların dışında sandık mezar, lahit mezar, kiremit mezar, Tümülüs, pithos gömü ve mezarlar da mevcuttu.

##### 4.4.1.Kremasyon Mezar- Gömü

Amaç cesedin yakılmasıdır. Ceset ya odun üzerine konularak yada tezekle yakılmış ve en yüksek ortalama 1000 dereceye ulaşabimiştir. Kremasyonda odunun cinsi ve havanın durumu gibi etkenler önemlidir. Bu işlem 7-10 saat arasında yapılabilir. Kemik çok yüksek ısıda erimeye başladığından genelde kafatası kemiği, uzun kemikler, dişler, göğüs kafesine ait kemikler hiç bozulmadan kalabiliyordu. Yanmış kemiğin yanmamış kemikten daha iyi korunduğu kazılarda ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ateşin konserve (koruyucu) görevi görmesidir. Yakılan ceset gömüldüğü yere göre de renk değiştirmektedir. Örneğin, toprakta arsenik fazlaysa siyah, tahta parçalarıyla gömüldüyse gri-kahverengi renkte olurdu. Yani asıl renk veren olay yanma derecesidir.

Eski çağlarda, ölülerin yakılması, yakılma işleminde özel törenler düzenlenmesi yaygın bir gelenektir. İlyada Destanı'nda Hektor'un ölümünün ardından kadınlar ağıtlar yakmış ve Hektor'un ölüsünün yakılması için şehre dokuz gün odun taşımışlardır:

*“Ölümlerle parlayan şafak sökünce onuncu günü,  
Gözyaşı içinde götürdüler Hektor'un ölüsünü,  
Koyular yığınların tepesine, verdiler ateşe,  
Gül parmaklı şafak sabah erken parlayınca,  
Ünlü Hektor'un ölüsü çevresinde toplandı bütün halk.  
Hepsi geldi bir araya, topluluk kuruldu,  
Parıldayan şarapla söndürdüler odun yığını,  
Söndürdüler ateş gücünün sardığı herşeyi,*

*Sonra topladı kardeşleri, dostları, ak kemikleri,  
Hepsinin yanaklarından iri yaşlar dökülüyordu.  
Kemikleri alıp koydular bir altın kutuya,  
Erguvan rengi yumuşak örtülerle sardılar kutuyu.  
Sarasarmaz indirdiler derin bir çukura,  
Ekli kocaman taşlarla ördüler üstünü.  
Sonra bir mezar tümseği yapmaya başladılar,  
Gözcüler diktiler çepeçevre, dört bir yana,  
Mezar bitmeden Akhalar saldırmazın diye.  
Bir mezar tümseği olunca toprak, kabara kabara,  
Gerisin geri döndü hepsi kente,  
Toplanıp bir güzel kutladılar çok ünlü şöleni  
Zeus oğlu Kral Priamos'un sarayında  
İşte böyle yapıldı atları iyi süren Hektor'un cenaze töreni.”*



**Resim 19:** Yakın dönemlerden bir kremasyon fırını örneği



Örneğin;

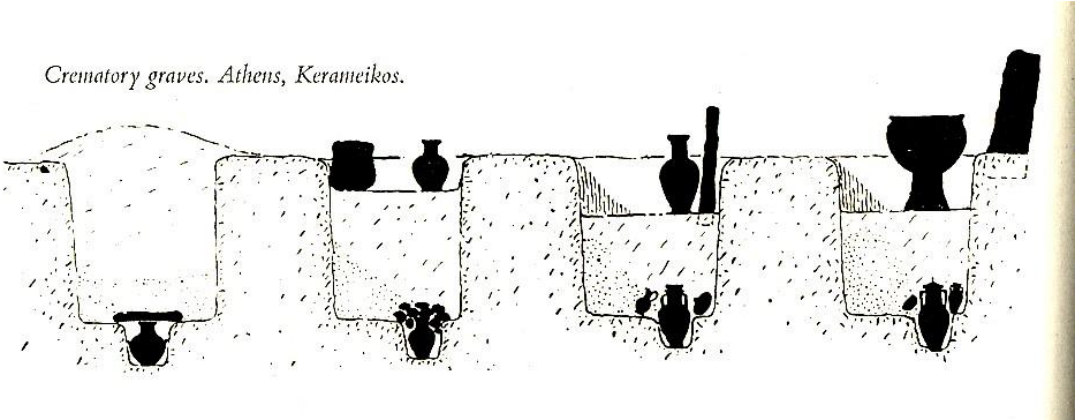
- 1- 200-250 derece'de kemikler sarımtırak beyaz ya da fildişi
- 2- 300-400 derece'de kemikler kahverengi ve koyu kahverengi siyah
- 3- 550 derece'de kemikler gri, gri-mavi
- 4- 650-700 derece'de kemikler süt beyaz ve tebeşir rengi
- 5- 800-950 derece'de kemikler mat beyaz renge döner.
- 6- 1000-1600 derece'de kemikler erimeye başlar.



**Resim 20:** Bir kremasyon uygulaması



**Resim 21:** Bir kremasyon uygulaması



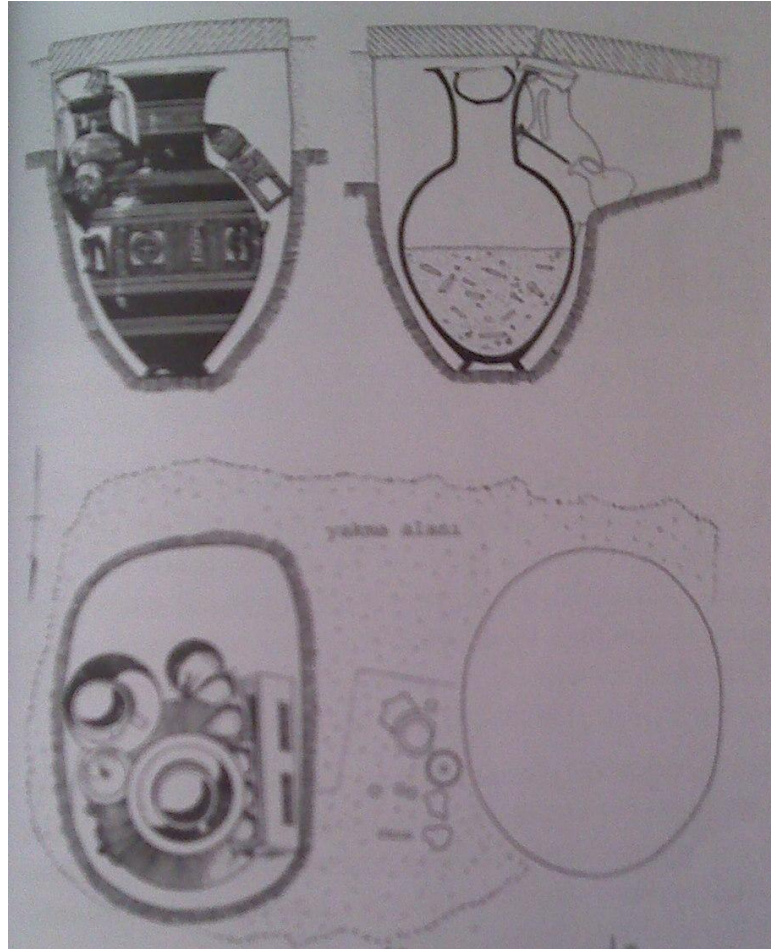
**Resim 22:** Kremasyon gömü

Arkaik dönemde dördüncü ve beşinci kademe kremasyon uygulanmıştır (650-950 derece arası). Genelde kemiklerin soğuması beklenmez, kum, yağ, su, şarap ile soğutulur, su kemiklerin parçalanmasına sebep olur.

Kremasyon, et ve kasları hızlıca yok etmek, dolayısıyla da ruhu serbest bırakmak için uygulanan bir yöntemdir. Bazı araştırmacılar, kremasyon geleneğini "yakılan beden ruhuna duyulan saygının göstergesi ve kahramanlara layık bir ölü gömme biçimi" olarak tanımlamaktadır.

Ancak, birçok merkezde açığa çıkan nekropolis alanlarından elde edilen veriler, her yerleşmede çağdaş olarak kremasyon ve inhumasyon gömü geleneğinin hem kadınlar hem de erkekler için tercih edilmiş olabileceğini ortaya koymaktadır. Gömü geleneklerinin zaman içinde değişmesi dışında, ailenin sosyal ve ekonomik düzeyi, mezar tipinin seçiminde etkili olmuştur. Bununla birlikte, Yunan Dünyası'nda yetişkinler ve çocuklar için farklı mezar tipleri kullanılmış olduğunu belirtmek gerekir. Çocuk ve bebekler tüm dönemler boyunca yalnızca inhumasyon yöntemiyle gömülmüşlerdir.

*“Kremasyon gömü biçimi farklı şekillerde uygulanmıştır. Yakma işlemi genellikle daire ya da dikdörtgen biçimli bir çukur içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bazı nekropolislerde, gömü alanının yakınında ortak bir yakma alanı bulunur. Burada yakılan cesede ait küller ve kemikler toplanarak urne içerisine konmuştur. Diğer bir uygulamada ise kremasyon mezar, cesedin yakıldığı yerde oluşturulur. Bu durumda cesede ait küller ve kemikler toplanarak urneye yerleştirilmiş veya kremasyonun üzeri küçük bir tümsek halinde örtülerek kemikler ve küller, yakılan mezar hediyeleri ile birlikte, yakma alanında bırakılmıştır.*



**Resim 23:** Atina Agorası, Geometrik Dönem Kremasyon Mezarı

Çeşitli nekropolis alanlarında karşımıza çıkan kremasyonlar kare veya dikdörtgen biçimli bir çukur şeklindedir. Bu çukurların içerisinde urnenin yerleştirilmesi için küçük bir oyuk yer alır.. Urnenin ağzı, bir vazı, taş levha veya büyük bir seramik parçası ile kapatılmıştır. Yakma çukurun içerisinde cesede ait kül, yanık kemikler ve mezar hediyelerinin yanmış parçaları ele geçmiştir. Bu atılar urnenin yanında bir küçük tümsek oluşturacak şekilde toplanmış ve çukurun kendisi toprakla doldurulmuştur.

8. yüzyılın sonundan itibaren kremasyon mezarlarda yakma işlemi genellikle mezarın yer alacağı noktada gerçekleştirilmiş ve kremasyon alanın üzeri toprak yığılarak örtülmüştür. Bu tümseklerin yanında mezar hediyelerinin bırakılması için özel alanlar yer alır. Ancak, Protogeometrik Dönem'den itibaren kullanılmış olan kremasyon biçiminin, nadiren de olsa devam ettiğini belirtmek gerekir. Benzer bir kremasyon uygulaması, Geometrik Dönem'de Lefkandi'de de karşımıza çıkmaktadır. Kremasyon genellikle mezarın yer alacağı yerde açılan çukurun içerisinde gerçekleştirilmiş ve mezar hediyeleri ile kemikler toplanmadan ateş söndürülerek, üzeri toprakla örtülmüştür. Bununla birlikte, sayıları Attika'ya oranla az da olsa, kemiklerin toplanıp urneye konduğu bazı örnekler de mevcuttur. Korinth'de ise Geometrik Dönem'den itibaren yaygın gömü biçimi inhumasyondur ve az sayıda urne ele geçirilmiştir. Bu gömülerde yakma çukuruna rastlanmamıştır.

İonia Bölgesi'nde kremasyon mezarlar Klazomenai'de temsil edilmekteydi. Klezomenai kremasyonları, yaklaşık 6 metrekareye ulaşan, 20 ya da 30 cm derinliğinde, oval yada daire formu bir çukur içerisinde, cesede ait kül, yanık kemik ve mezar hediyeleri karışık olarak bir arada ele geçirilmiştir.

Yakma işlemi tamamlandıktan sonra ateş küçük bir tümsek oluşturacak şekilde kum, çakıl taşı ve küçük taşlarla söndürülmüştür. Samos güney nekropolisinde ele geçen iki kremasyon, fazla derin olmayan bir çukur biçimindedir ve kemikler ile vazo parçaları karışık olarak birlikte ele geçmiştir. İalysos ve Kamiros nekropolislerinde de ölü, mezarın yer alacağı noktada yakılırdı. Bu yakma yerleri, kenarları hafifçe çukurlaştırılmış, dikdörtgen formu çukurlardır. Benzer uygulama Vroulia'da, 600 dolaylarına ait kremasyonlarda da karşımıza çıkmaktadır.

Batı Anadolu'da açığa çıkan diğer nekropolislerde belirlenen kremasyon mezarlar, farklı uygulamaların olduğunu göstermektedir. Pitane'de kremasyonlar, mezarların yer alacağı yerde gerçekleştirilir, sunular ceset ile birlikte yakılır, ardından kemikler ve vazo parçaları toplanıp urneye konulurdu. Antandros ve Gryneion nekropolislerinde de Arkaik Dönem'e ait kremasyonlarda, kemik ve küllerin toplanıp urne içerisine konması geleneği söz konusudur. Assos'ta ise kremasyonlar için ortak bir yakma alanı vardır ve kremasyon işlemi sona erdiğinde kemikler bir urne içerisinde toplanmıştır".<sup>15</sup>

#### 4.4.2.İnhumasyon Mezar-Gömü

Vücudun bütünlüğünün korunduğu inhumasyon mezarlarda ceset ya bir muhafaza içerisine yerleştirilmiş ya da toprağa direkt olarak gömülmüştür. İnsanlık tarihinde en eski gömü biçimi olan inhumasyon mezarlar, Eski Yunan Dünyası'nda

<sup>15</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gümme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 9-13

farklı dönemler boyunca, farklı merkezlerde ve çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır.

*Arkaik ve Klasik Dönemlerde inhumasyon ve kremasyon geleneği bir arada kullanılmıştır.*

*Muhafaza içerisinde yapılan inhumasyon gömüler pişmiş toprak, taş veya ahşap lahitler dışında, pithos, amphora veya herhangi bir geniş vazo içerisinde karşımıza çıkar. Bazı durumlarda inhumasyonlar, sandık biçiminde mezarların içerisine gömülmüştür. Direkt toprağa gömü şeklinde uygulanmış olan inhumasyon mezarlarda ise, gömünün üzeri çeşitli biçimlerde örtülmüştür.<sup>16</sup> Vücut hangi şekillerde konulursa konsun cesette tahribe rastlanmamıştır. Anadolu'da genellikle gömüler yerleşim içine ya da yerleşim dışına genellikle hoker(anne karnındaki cenin pozisyonunda) tarzında gömülmüşlerdir.*

Inhumasyon mezar ayrıca basit inhumasyon mezar olarak ayrı bir tür de oluşturmuştur. Doğrudan toprağa gömü biçimi olarak uygulanan bu tip inhumasyonlara erken dönemlerden itibaren rastlanmaktadır. Attika'da Erken Arkaik Dönem'den itibaren görülen basit inhumasyon mezarlar, kum veya ana kayaya açılan çukurlara yerleştirilmiştir. Üzerleri genellikle basitçe toprak veya kumla örtülüdür.

Bu tip mezarların kullanımı Klasik Dönem boyunca da devam etmiştir. Ancak Klasik Dönem'e ait Attika örneklerinde, bazı durumlarda çukurların duvarları stucco veya ince kille sıvanmıştır.

Basit toprağa gömü şeklindeki inhumasyonlara, İonia nekropolislerinde de rastlanmaktadır. Bu geleneğin Klazomenai nekropolislerinde Arkaik Dönem'den itibaren, Hellenistik Dönem' dek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ephesos ve Samos'ta belirlenmiş olan örnekler ise Klasik Dönem'e aittir. Bu tip gömülerde nadiren ve oldukça basit mezar hediyelerinin kullanılmış olması, ekonomik nedenlerle tercih edilmiş bir mezar tipi olduğunu göstermektedir.

#### **4.4.3.Lahit Mezar**

*“Ölüm, yeni bir hayata başlangıç olarak kabul edilirdi ve mumyalama yöntemi bu inanışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu mummyalar taştan yapılmış lahitlerin içine konulmaktaydı. İnanışlarla ilişkili olan bu uygulama, daha sonra başka medeniyetleri de etkilemiştir. Bu gelenekten etkilenen bölgelerden biri de İonia'dır. Bu bölgede özellikle Klazomenai antik kenti, Mısır'la kurduğu ilişkiler*

<sup>16</sup> Bilge HÜRMEZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 13-14

sonucu lahit geleneğinden etkilenmiş ve bunu en iyi tanıdıkları yöreye özgü seramik geleneğiyle harmanlamışlardır<sup>17</sup>.

İnhumasyon mezarların ahşap, pişmiş toprak veya taştan imal edilmiş lahitler içerisine yapılması Mısır, Girit ve Mezopotamya kültürlerinde de karşımıza çıkan oldukça eski bir gelenektir. Minos ve Myken larnaklarının (pişmiş toprak lahit) ardından Yunan Dünyası'nda bugüne dek belirlenmiş olan en erken tarihli lahitler, Korinth nekropolisinde açığa çıkmıştır. Korinth'te 7. Yüzyılın başından itibaren üretilmiş olan taş lahitlerin 5. Yüzyılın sonuna dek kullanılmış oldukları belirlenmiştir. Taş lahitler, Korinth'te olduğu gibi genellikle yerel taşlar kullanılarak imal edilmiş ve lahitler taşın levha veya çatı biçiminde işlenmiş olduğu kapaklarla örtülmüştür.

Sıklıkla karşılaşılan diğer bir lahit grubu pişmiş topraktan üretilmiştir. Oldukça özenli bir biçimde bezenmiş olan bu lahitler Klazomenai, Teos, Ephesos ve Smyrna'da ele geçirilmiştir. Klazomenai ürünü olarak kabul edilen ve "Klazomenai lahitleri" olarak adlandırılan bu grup, İonia dışında Rhodos, Abdera gibi diğer merkezlerde de karşımıza çıkmaktadır. Klazomenai nekropolislerinde ele geçen erken örnekler, Klazomenai lahitlerinin 630 dolaylarında, hem yetişkinler hem de çocuklar için üretilmeye başlandığını ortaya koymaktadır. Klazomenai'de lahit kullanma geleneği yetişkinler ve çocuklar için 6. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.

*Klazomenai ve Smyrna nekropolislerinde lahitler genellikle tek parçadan oluşan, kireçtaşından bir levha ile örtülmekteydi. Taş kapağın üzerine ise, lahidin yerini işaretlemek için, marn ya da kumdan bir tümsek oluşturulurdu. Bazı Klazomenai lahitleri ise pişmiş topraktan üretilmiş ve çatı biçiminde tasarlanmış kapaklara sahiptir. Attika'da ise basit ve tekne biçiminde pişmiş toprak lahitler, Arkaik Dönem'in sonundan itibaren genellikle çocuklar için kullanılmıştı.*

*"Ahşap lahitler, Antik Dönem'de uzun bir zaman dilimi boyunca ve geniş bir coğrafyada, inhumasyonların muhafazası olarak kullanılmıştır. Eski Yunan Dünyası'nda bu örnekler ilk olarak Kerameikos nekropolisinde ele geçen Arkaik ve Klasik Dönem'lere ait lahitlerle karşımıza çıkmaktadır. İonia Bölgesi'nde ise bugüne dek ahşap bir lahit ele geçmemiştir. Ancak, Bergama yakınlarındaki Elaia'da açığa çıkan ve Hellenistik Dönem'e ait olan ahşap bir lahit, Batı Anadolu'da bazı merkezlerde ahşap lahitlerin kullanılmış olduğunu göstermektedir".<sup>18</sup>*

---

<sup>17</sup> <http://tarikkartal.com/restorasyon1.html>

<sup>18</sup> Bilge HÜRMEZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 16-17



**Resim 24:** Yıldıztepe nekropolisi, bir ressamın bezediği lahit örneği



**Resim 25:** Yıldıztepe nekropolisi Klazomenai lahidi M.Ö. 6. yüzyıl

#### **4.4.4.Sandık Mezar**

*Sandık mezarlar, levha biçiminde taş blokların dikey olarak ve bir dikdörtgen oluşturacak şekilde yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Zemin de genellikle aynı şekilde levha ile kaplanmıştır. Ancak bazı durumlarda farklı uygulamalara da rastlanmaktadır. Attika'da Protogeometrik Dönem'in sonundan itibaren ortaya çıkan inhumasyon mezarlar, Sub-Myken mezar geleneğini hatırlatmaktadır.*

Ancak, burada Myken örneklerinden farklı olarak yan duvarlar da taş levha ile kaplanmıştır. Hem yetişkin hem de çocuklar için kullanılmış olan bu mezarlarda zemin küçük taşlar veya çakıl taşlarıyla döşenmiştir. Erken Arkaik Dönem'den itibaren bu tip mezarlar yerlerini anakaya veya kum içerisinde açılan çukurlara yerleştirilen basit inhumasyonlara bırakmıştır.



**Resim 26:** Sandık şekilli terracotta lahit örneği

“Lefkandi’de Protogeometrik Dönem’e ait inhumasyonlar arasında ana kayaya açılmış çukurların dikdörtgen biçiminde taş levhalarla kaplanarak oluşturulduğu mezarlara rastlanmıştır.

Bazı mezarlarda zemin çakıl taşı ile döşeli iken, bazılarında ahşap konstrüksiyonun olduğuna dair izler belirlenmiştir.

Sandık mezarlar, İalyssos ve Kamiros nekropolislerinde hem yetişkinler hem de çocuklar için sıklıkla kullanılmıştır. Klazomenai nekropolislerinde ise bugüne dek her ikisi de bebek mezarı olarak kullanılmış iki örnek ele geçmiştir. Assos nekropolisinde de açığa çıkan iki sandık mezar, bebek gömüleri için kullanılmıştır<sup>19</sup>.

<sup>19</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan’da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 17-19



#### 4.4.5.Kiremit Mezar

Basit inhumasyon gömülerin çatı kiremitleri kullanılarak örtülmesi geleneği Eski Yunan Dünyası'nda 5. Yüzyılın başından itibaren karşımıza çıkmaktadır.

Bu tip mezarlar, toprağa yatırılan cesedin üzerini örtmek üzere, uzun kenarlara üçer, kısa kenarlara birer adet çatı kiremidinin dik olarak yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Attika ve Korinth'te Arkaik Dönem'in sonlarından itibaren örneklerine rastlanan bu mezarlar Klasik Dönem boyunca sıklıkla kullanılmıştır.

#### 4.4.6.Tümülüs

İonia Bölgesi'nde Tümülüs geleneği karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, Klazomenai, Teos ve Smyrna'da belirlenmiş olan Tümülüsler, Phryg ve Lydia Tümülüsleri veya yukarıda sözü edilen oda mezarlar gibi gösterişli örnekler değildir. Bu Tümülüsler, yerleşme alanını çevreleyen tepelerin üzerinde ve nekropolis alanlarından farklı ama uzak olmayan bir noktada yer almaktadır. Klazomenai'de belirlenen Tümülüsler, kremasyon veya lahit mezarın üzerine yığılan toprak ve çevrelerinde yer alan peribolos duvarından ibarettir.

Bugüne dek elde edilen veriler Klazomenai'de Tümülüs geleneğinin yalnızca, Arkaik Dönem'de kullanılmış olduğunu ve bazı durumlarda da birden fazla mezar içerdiğini göstermektedir. Smyrna'da Yamanlar nekropolis alanında Tantalos tümülüsünün de dahil olduğu çok sayıda mezar ve Tümülüs açığa çıkartılmıştır.

Alanın 6. Yüzyılın başından 4. Yüzyılın son dörtlüğüne dek kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Smyrna Tümülüslerindeki lahitlerin de üzeri toprakla örtülmüş ve çevresi tek sıra taşla çevrilmiştir.

#### 4.4.7.Pithos, Amphora ve Diğer Kapların İnhumasyon Mezarlarda Kullanımı

*“Lahit ve sandık mezarlar dışında, günlük kullanım için üretilmiş pişmiş toprak kaplarda inhumasyonlar için muhafaza olarak kullanılmıştır.*

*İyi kalitede bezeli urnelerin aksine bu kaplar genellikle pithos, amphora veya pişirme kapları gibi bezemesiz ve kaba örneklerdir. Yetişkinler için büyük boyutlu pithoslar veya birden fazla pithos kullanılırken, birçok nekropoliste bebekler sadece amphora veya mutfak kaplarının içerisine gömülmüştür.*

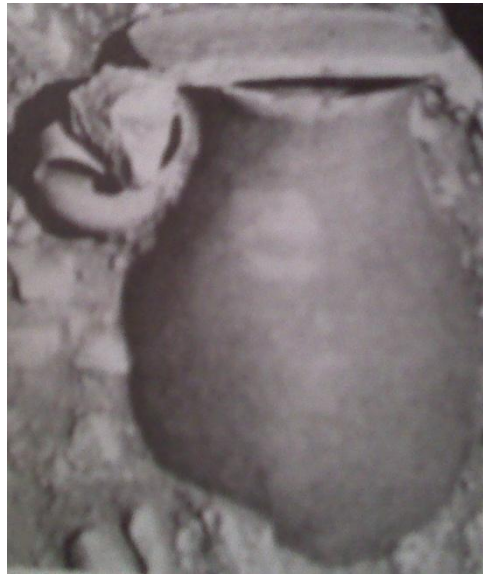
*Çocuk ve bebek ölümleri Antik Dönem'in en yüksek ölüm oranına sahip grubu oluşturmaktadır. Aristoteles' in aktarımlarından öğrendiğimiz kadarıyla, bebeklerin büyük çoğunluğu doğumdan sonraki yedi gün içerisinde ölmekteydi. Bu saptamaya göre, bebek ölüm oranı %30-40 civarındaydı. Bu ölümlerden dolayı genellikle yeni doğan bebeklere adı, doğumdan yedi gün sonra verilirdi.*

*Eski Yunan Dünyası'ndaki birçok nekropoliste, yan yatırılmış olarak ele geçen kapların ağız kısımları taş levha veya büyük bir vazo parçası ile kapatılmıştır.*



**Resim 27:** Bir pithos örneği, yüksekliği 84 cm, ağız çapı 33cm.

*Kaplar, yanlarına veya iç kısımlarına konan mezar hediyelerinin üzerlerine toprak yığmak suretiyle veya küçük taşlarla bir tümsek oluşturacak şekilde örtülmüştür. Attika mezarlarında yetişkinler için nadiren pithos gömülere rastlanmıştır; çocuk ve bebekler ise, erken dönemlerden itibaren pithos veya amphoraların içerisinde gömülmüştür.*

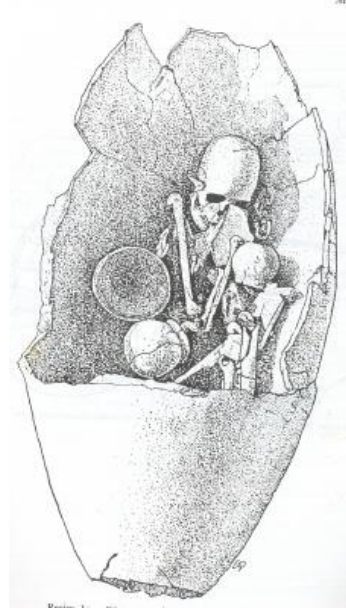


**Resim 28:** Bir pithos mezar örneği

*Batı Anadolu'da belirlenmiş nekropolis alanlarında da yetişkinler ve çocuklar için pithoslar kullanılırken, bebekler daha çok basit bir vazo içerisine gömülmüştür.*

*Klazomenai, Pitane, Antandros, Tenedos ve Assos'ta yetişkinler ve çocuklar için kullanılmış çok sayıda pithos gömü ortaya çıkmıştır.*

*Sözü edilen nekropolislerde de açığa çıkan pithoslar, yan yatırılmakta ve ağızları geniş plaka taşlar ile örtülmektedir.*



**Resim 29:** Bir küp mezar örneği

*Bebeklerin amphora ya da mutfak kabı içerisine gömülmesi, Batı Anadolu ve adalardaki nekropolislerde de yaygın bir uygulamadır. Klazomenai, Assos, Pitane, Ialysos ve Kamiros'ta bu tip mezarlar çok sayıda örnekle temsil edilmektedir".<sup>20</sup>*



**Resim 30:** Bir küp mezar örneği, ölü hediyeleriyle birlikte

<sup>20</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 19-21

#### 4.5.Cenaze Törenleri

Yunan ritüelinde prothesis'den önce cenaze tabutu üzerine kötü ruhlardan arınması için yabancı mercanköşk, kereviz sapı ve buna benzer otlar dağıtılmıştır. Ölü bedeni, asma, mersin veya defne yaprakları arasına yatırılmışken, baş kısmı defne ve kereviz sapından oluşan çelenklerle süslenmiştir. Bunda amaç, ölümün hoş olmayan etkilerinin gidermek kadar ölüye onur ve rahatlık da vermek olarak da görülebilir. Cesedin üzerinde yattığı bu yumuşak, kokulu ve yeşil yatak doğaya dönmek üzere olan kişi için uygun olmuştur.

Ölüye bağlantı içine girecek olan kişilerin potansiyel bir kirlilik oluşturacağı vurgulanmış ve kapıda ilişkiye girecek kişinin fiziksel bir saflaştırma içine girmesi için bir çanak su bulundurulmuştur.

Mezarda yas tutan kişi geleneksel olarak choai, yani duayla eşlik edilen şarap, yağ ve koku libasyonu ile birlikte bir saç perçemi de sunmuştur. Ritüeldeki bu aşamayı içinde süt, bal, su, şarap, sap kereviz, pelanon ( yemek, bal ve yağ) ve kollyba(kurutulmuş ürünlerin ilk meyveleri ve taze meyveler)bulunan sunular (enagismata) takip etmiştir. Burada yas tutanların gerçekten bu ziyafetlerdeki yemeğe, ruh dünyasının etkisi altında geçiş korkusuyla katılmış olmaları mümkün değildir.

Yunan mezarları hiçbir zaman Mısır'ın muhteşem materyalizmini yansıtmamış ve cenaze ayinlerindeki diğer masraflar da kontrol edilmiştir. Bu arada mezardaki ölünün gereksinimi için yiyecek konusundaki vurgulama Miken ve Homeros dünyasında oldukça baskın olmuş ve takip eden geleneklerde de etkili olmaya devam etmiştir. Homeros dünyasında, düşman için yapılan en acımasız ölç biçimi gömünün reddedilmesi olmuştur. Gömülmemiş olanların ruhu Hades'ten geçemeyecek ve ihanete uğrayacaktır. Ölülerle ilgili işlerini reddedenler tanrıların kızgınlığını arttıracaktır.

Solon'un masraflarla ilgili kanunları mezar yanında boğa kurbanını yasaklamış; fakat diğer hayvan tipleri, koyun, kuzu, oğlak, kuş ve keklük gibi türler yaygın bir özellik göstermişlerdir. Boğalara istisna koşullarda izin verilmiştir. Marathon'daki ölüler buna bir örnektir. Bu durumda bir hayvan, kanının toprağa gitmesi ve ölülerin ruhlarını yatıştırması amacıyla bir açma üzerinde (eschara) öldürülmüştür. Bu sunular ölü yemeğinin bir kısmını bir kısmını oluşturmuş ve yemek de ateşte yakılan kurban şeklinden yapılmıştır. Ölüye sunu

İçinde diğer yaşam süresince kullanılmış lirler, kurdeleler, çelenkler ve giysiler gibi eşyalar da yer almıştır. Tüm süreç acı içinde yürütülmüştür. Sunularla bağlantılı olarak önemli bir yenileşme olgusu da gözlenmiştir. Ölüyü toprağa gömme ve meyve, tahıl ve çiçek sunuları yapılmasıyla, toprağın herşeyin anası ve iyileştirici olması dolayısıyla yaşam hediyesini geri ödeyeceğine, böylelikle de doğurganlığın ilerlediğine inanılmıştır.

Saflaştırma ritüelleri birbirini takip etmiştir. Ev eşyaları ve içindeki diğerleri deniz suyu ve çördükle saflaştırılmaktaydı. Sonra perideipnon olarak bilinen ritüel yemeği evin ocağı çevresindeki ölü adamın tüm akrabalarınca paylaşılmıştır. Bu da normalde gömüden sonra ölümün üçüncü gününde tertiplenmiştir. Mahrum olanlar çelenk giymiş ve methiyelerini söylemişlerdir. Artemidorus'a göre ölü adamın kendisinin de orada bulunduğu inanılmıştır. Bu Yunanlıların düşüncesi olsa da, kayıplarının sonrasından bir birleşik grup oluşturmak için kalabilenlerin hedefinin de bu olmuş olması gerekir. Bu durum, yaşayanlar ve ölünün artık aynı aile çerçevesini paylaşmadığını yansıtan bir durumdur.

Mezara sunular 3. 9. ve 30. Günlerde, ayrıca bir yıl sonra ve ölülerin ruhunu yatıştırmanın vurgulandığı belli festivaller de yapılmıştır. Bu mezar sunularının tarihlerinin ölümden gömüye dek hesaplama konusunda bazı tartışmalar olmuştur.

Atina'da 30. Gün ayinleri de cenaze törenlerini sona erdirmiş görülmektedir. Genç yazarların eserlerinde kathedra olarak bilinen yemeğin de yine ölü adamın tüm akrabaları tarafından paylaşıldığı ve bu yemeğin, yasin sonunu ve normal yaşama dönüşü belirttiğine de değinilmiştir.

#### 4.6.Mezar Kültü İçin Kullanılan Vazolar



**Resim 31:** Alabastron: Parfüm için kullanılan kulpsuz ve küresel vazo.



**Resim 32: Amphora:** Sıvıları, özellikle de şarap ve yağı taşımakta kullanılmış iki kulplu kap.



**Resim 33: Aryballos:** Tek kulplu ve yağ, koku vs. için kullanılan küçük küresel bir kap.



**Resim 34: Askos:** Askos ismi Yunanca şarap tulumu anlamına gelir. Formun benzerliğinden dolayı bu ismi verilmiştir



**Resim 35: Hydria:** Su taşımak için kullanılmış olan oval gövdeli ve düz omuzlu, üç kulplu kap. Sık sık mezar dışı alanlarda bulunmuş olsa da bazen minyatür formlarda yetişkin ve çocuk mezarlarında ve sunu alanlarında açığa çıkmıştır.



**Resim 36: Krater:** Şarap ve su karıştırmak için kullanılmış olan büyük, iki kulplu çanak.





**Resim 37: Kylix:** Şarap içmek için kullanılmış olan, sığ, iki kulplu kupa.



**Resim 38: Lekythos:** Yağ koymak için kullanılmış dar boyunlu küçük vazo ya da şişedir. Ölüye hediye olarak sunulduğunda, az yağ miktarıyla dolmasının sağlanmasını mümkün kılmak için yalancı dip kısmıyla yapılmıştır. En yaygın vazo tipidir. Genellikle bir tür pahalı kokulu yağla doldurulduktan sonra, cenaze alaylarında

taşınmış ve sonra ya mezar basamaklarının üstüne yas tutanlar tarafından konulan kurdele ve süsler arasına konmuş ya da gövdeyle birlikte mezar içine konmuştur.



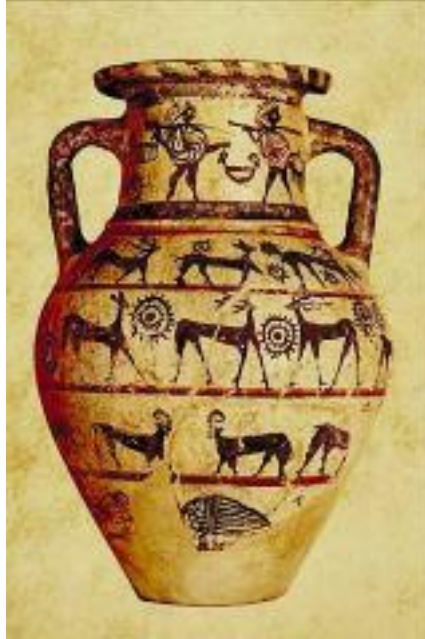
**Resim 39: Loutrophoros:** Geniş ağız tablalı ,uzun dar boyunlu ,yayvan kaideli , ince iki kulplu yüksekçe bir kaptır. Hem amphoraya hem de hydriaya benzer.Suyun saklanmasında kullanılan kap ,özellikle mezarlarda ele geçirilmiştir.Ayrıca evlenmeden ölen genç kızların mezarlarına ölü hediyesi olarak da konulan loutrophoroslar üzerinde düğün ve nikah törenleri anlatılmıştır. Evlenmeden ölenlerin mezarına işaret olarak konulmuştur.



**Resim 40: Oinochoe:** Şarap kupaları içine şarap dökmek için kullanılmış bir testi.



**Resim 41: Olpe:** Geniş ağızlı ve küresel gövdelidir. Olpeler ve emziksiz olpeler olarak ikiye ayrılır.



**Resim 42: Phiale:** Esasen dini törenlerde şarap için kullanılmış olan ayaksız ya da kulpsuz çanak



**Resim 43: Plemochoe:** Yüksek ayaklı, şişkin gövdeli vazo.



**Resim 44: Skyphos:** M.Ö. 6 – 4 yy arasında kullanılan en yaygın içki kabıdır. Gövdeye göre küçük kulplara sahiptir. Bunlar taşıma amaçlı değildir, kap kulplarından değil gövdesinden tutularak kullanılırdı. Skyphos'ların yaygın olarak kullanılan tiplerinde kulplar ilk önce çan şeklinde, daha sonra at nalı şeklinde ve en son da üçgen şeklinde bir form alırlar.

#### 4.7. Mezarın İşaretlenmesi

“Mezarın yerinin hatırlanması ve ziyaret edilmesi Eski Yunan inancında büyük önem taşımaktadır. Mezarın ziyaret edilmesi ve gömü sonrasında da çeşitli hediyelerin getirilmesi inancı, vazo resimleri üzerine de yansımıştır. Bu nedenle mezarın yerinin işaretlenmesi de önemli idi. Gömü sonrasında mezar işaretlenmemişse cenaze töreninin eksik kaldığına inanılırdı. Akhilleus’un içtiği ant bunun kanıtıdır:

“Tanrıların en ulusu Zeus hakkı için,  
Doğru değil suyun alnıma değmesi,  
Ateşe vermeden Patroklos’u, doğru değil,  
Üstüne bir mezar dökmeden....”

Mezarların işaretlenmesi için uygulanan en klasik yöntem, gömü yapıldıktan sonra toprak, çakıl taşı veya ufak taşlarla küçük bir Tümülüs oluşturacak şekilde mezarın örtülmesidir.

Ancak, birçok durumda bununla yetinilmemiş ve mezarlar farklı yöntemlerle de işaretlenmiştir.

Arkaik Dönem’de mezarın üzerindeki toprak yığını, erken dönem örneklerine oranla daha büyüktür ve mezar kapağının üzerinde yer alan taş veya çakıl taşlarından oluşturulan zemin üzerinde yükselmektedir.

Klazomenai’de kremasyonların üzerinde çakıl kumdan oluşan toprak ile küçük

Bir yığın oluşturulurken, lahitler marn ya da kum ile örtülmüştür.

Özellikle 6. Yüzyıla ait lahit mezarların, Klazomenai Orientalizan stilinde büyük vazolarla işaretlendiğini gösterecek buluntular ele geçmiştir. Pithos ve amphoraların hem çevresi küçük taşlar ile desteklenmiş hem de üzerleri küçük taş yığılarak örtülmüştür.

Mezarların işaretlenmesi için sıklıkla kullanılan yöntem, yığılan toprak üzerine mezar stelinin dikilmesidir.<sup>21</sup>

“Mezar stelleri mezar üzerine dikilen uzunca, dörtgen levha ya da blok şeklinde taşlardır. Stel üzerinde ölüyü tanıtan yazı veya kabartma resim ya da her ikisi bir arada bulunur. Bunların yardımıyla eski devirlerde yaşamış insanların kültürelsosyal ve hatta ekonomik yaşamlarını öğrenme olanağı buluruz. Sanki; mezar stelleri geçmişi anlatan sessiz tanıklardır. Her çağda ve her bölgede ayrı tip gösteren mezar stellerinin oluşumu şu şekildedir:

Geometrik ve Erken Arkaik çağlarda Attik mezar stelleri kaba ve şekilsiz taş bloklar halinde yapılıyordu. Böyle taş mezar steli örnekleri Atina, Eleusis ve Thera’da bulunmuştur. Anadolu’da en erken Arkaik devirlere örnek, Pitane (Çandarlı) nekropolüdür. Pitane stelleri kaba ve dikdörtgen prizması şeklinde uzun, üzerinde yazı bulunmayan taş bloklardan ibaretti. Daha sonraları, Geç Arkaik Çağ mezar stellerinde figürler görülmüştür.<sup>22</sup>

Rhodos ve Assos nekropolislerinde mezarlar küçük, basit ve bezemesiz taş stellerle işaretlenmiştir. Batı Anadolu’da bu tip steller dışında “phallos tipi” steller de

<sup>21</sup> Bilge HÜRMÜZLÜ, **Eski Yunan’da Ölü Gömme Gelenekleri**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 30-34

<sup>22</sup> Şehrazat Karagöz, **“Anadolu’dan Mezar Stelleri. Arkaik - Greko Pers - Hellenistik - Roma Bizans Çağları Anatolian Steles Archaic-Greek / Persian - Hellenistic - Roman Byzantium Periods”**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1984 ss 7-8

yaygın olarak kullanılmıştır. Genellikle Hellenistik Dönem'e tarihlenen bu stellerin Arkaik Dönem'e ait örneklerine Smyrna'da rastlanmaktadır.

Bununla birlikte Ege Adaları ve Batı Anadolu'da kabartmalı mezar stellerinin kullanımı devam etmiştir. Ölen kişinin adını, bir ağıt veya adak yazıtını taşıyan mezar stellerinin çeşitli biçimlerde ve semboller bezenerek kullanımı, günümüzde de kullanılmaktadır.

#### 4.8.Mezar Eşyası (ölü hediyesi) Bırakma Geleneği

Yaşayan ölü düşüncesinin en büyük sonucu olan ölü hediyeleri, ölü yemeği ve ölü içkisidir. Ön tarih Anadolu'sunda, mezarlara hediye bırakmak, ölülere yemek, içki sunmak ve dünya işine yarayan eşyayı beraberinde götürmesini sağlama adeti vardır.

*"Nekropolislerde açığa çıkan buluntular arasında "mezar hediyeleri" toplumun gömü geleneklerinin anlaşılmasını sağlayan önemli veriler sunmaktadır. Antik Dönem Yunan Dünyası'nda mezar hediyeleri genellikle "kişisel eşyalar", "günlük kullanıma dönük eşyalar" veya "mezar hediyesi olarak üretilmiş eşyalar" olmak üzere üç farklı kategoriden oluşmaktadır. Kişisel eşyalar arasında takılar, silahlar, oyun taşları ve parfüm kapları sayılabilir. Günlük kullanıma dönük eşyalar ise genellikle çeşitli amaçlarla kullanılan kaplardır. Bu eşyaların mezarlara bırakılmaları, gömü sırasında uygulanan bir ritüel veya "yiyecek içecek adağı" ile ilişkilidir. Son grup, mezar hediyesi olarak bırakılmak amacıyla üretilmiş, günlük yaşamda bir fonksiyonu olmayan, pişmiş toprak figürinler, minyatür kaplar, kernoslar, beyaz lekythoslar, cenaze sahnesi taşıyan plaka levhalar gibi çeşitli eşyaları kapsamaktadır".<sup>23</sup>*



Resim 45: Lekythos

<sup>23</sup> Bilge HÜRMÜZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 34-35



**Resim 46 - 47 - 48:** Mezar işaretlenmesi için kullanılan vazo; beyaz zemimli lekythos örnekleri

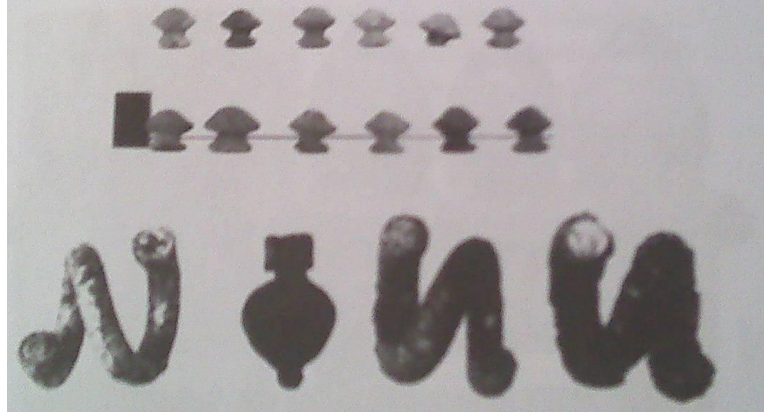


**Resim 49:** kernos: bir ölü hediyesi.

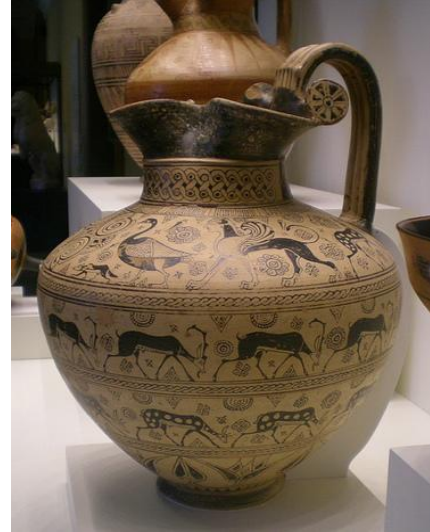
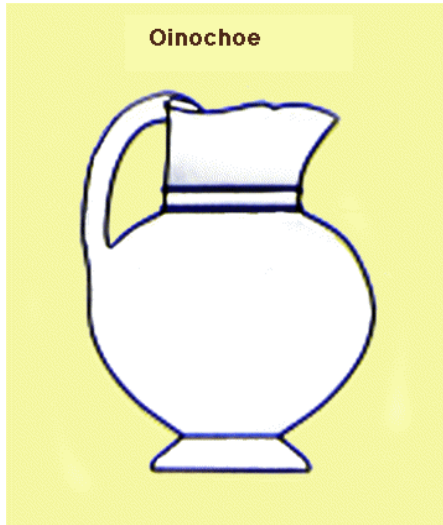
Arkaik Dönem mezarlarında iğne, yüzük ve bileziklerden oluşan takıların oranı oldukça fazla, ok uçları, bronz kalkanlar gibi silahların sayısı daha azdır.

Arkaik Dönem mezarlarında mezar hediyelerinin “adak alanı” olarak belirlenmiş, özel alanlara konulması sıklıkla rastlanan bir uygulamadır. Özellikle 6.

Yüzyıldan itibaren mezarın üst kısmının gösterişli bir şekilde işaretlenmesi ve sözü edilen adak alanlarına hediye bırakılması nedeniyle, mezarın kendisinde az sayıda kase, fincan veya kapalı formda bir vazoya (oinokhoe, olpe gibi) rastlanmaktadır. Silah, takı ve diğer tür mezar hediyeleri oldukça nadirdir.



**Resim 50:** Klazomenai kremasyon mezar hediyeleri, takı ve oyun taşları, M.Ö 7. Yüzyıl sonu.



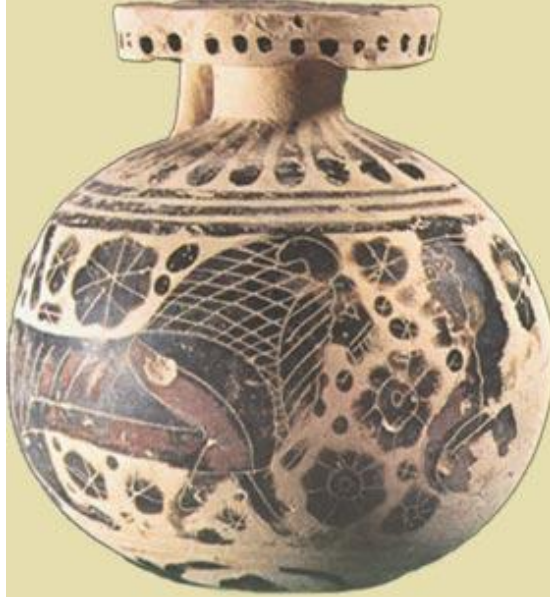
**Resim 51:** Oinochoe örnekleri.





**Resim 52:** olpe

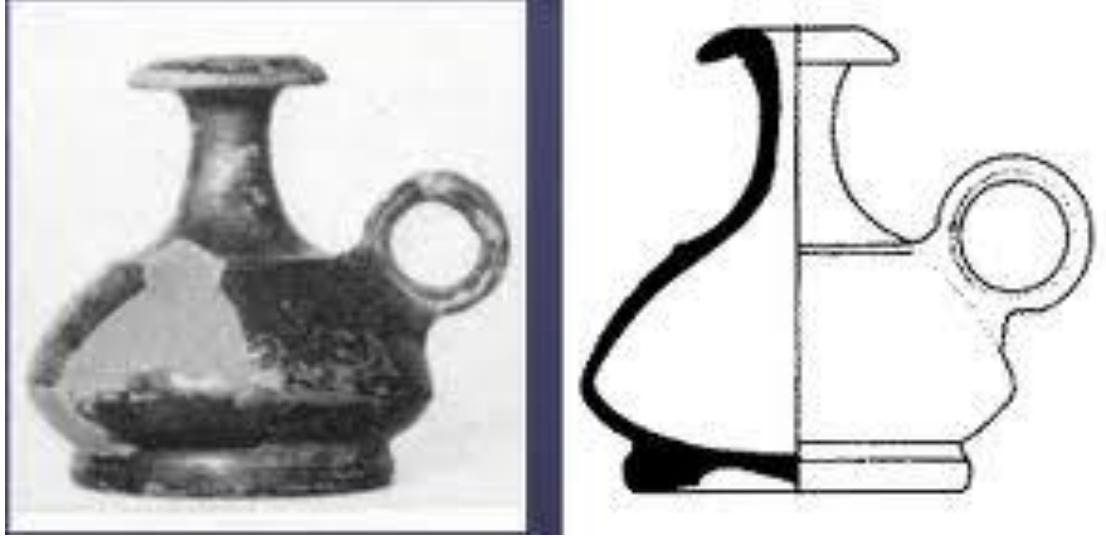
İonia nekropolislerinde de özellikle Geç Geometrik ve Arkaik Dönemlere ait kremasyonlar, oldukça zengin mezar hediyeleri içerir. Samos'ta birkaç kremasyon dışında mezar hediyeleri ve adaklar mezarın olduğu alanda değil, ortak yakma alanında yakılmış ve daha sonra mezara getirilmiştir. Klezomenai kremasyonlarında ise aryballos yada alabastron gibi parfüm kapları ile takılar, mezarın yer alacağı noktada cesetle birlikte yakılmıştır. Parfüm kapları muhtemelen ceset yakılmadan önce çevresine yerleştirilmiş, kişisel eşyaları ile de ceset süslenmiş olmalıdır. Bunun aksine, içki kaplarına ait parçaların bir bölümü kısmen ya da tamamen yanmış, bir bölümü ise yanmamış olarak tamamen ele geçmiştir. İçki kaplarının, Hektor'un cenazesinde olduğu gibi, kremasyon ateşine, içindeki sıvı ile ve yangını söndürmek amacıyla atıldıkları, bunun sonucunda da kırılan parçaların kremasyonun çevresinde ya da içerisinde dağıldığı anlaşılmaktadır.



**Resim 53:** Bir arkaik dönem aryballos örneği.



**Resim 54:** Bezemesiz oinochoeler



**Resim 55:** Askos, bir ölü hediyesi.

*“Gül parmaklı şafak sabah erken parlayınca,  
Ünlü Hektor’un ölüsü çevresinde toplandı bütün halk.  
Hepsi geldi bir araya, topluluk kuruldu,  
Parıldayan şarapla söndürdüler odun yığınınını  
Söndürdüler ateş gücünün sardığı her şeyi...”*

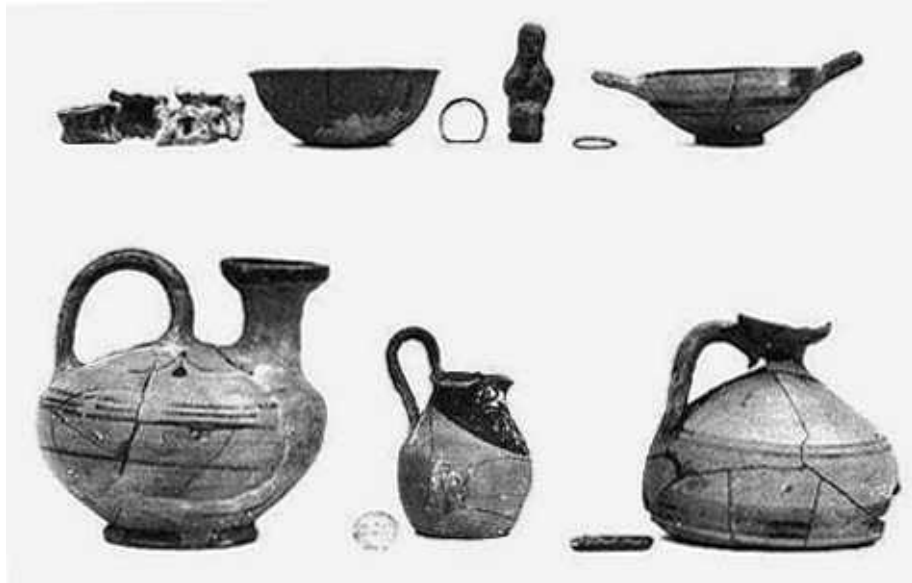
*İonia nekropolislerinde, Attika’da olduğu gibi, 7. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren mezar hediyelerinin sayısı azalmıştır. Klazomenai’de muhtemelen özenli bir şekilde bezeli olan lahidin kendisi de, bir mezar hediyesi olarak kabul edilmiş olmalıdır. Özellikle 7. Yüzyılın son çeyreğinde aryballos, alabastron, plastik vazolar ve çeşitli takılar, lahitlerin içerisine bırakılmaya devam etmiş olmakla birlikte, 6. Yüzyılda bu tip hediyelere nadiren rastlanmaktadır. Bu dönemden itibaren genellikle oinokhe, lekythos, içki kapları ve mutfak kaplarından oluşan mezar hediyeleri lahidin dışına bırakılmaya başlamıştır. Genellikle erişkin mezarları için geçerli olan bu duruma karşın, çocuk ve bebek lahitlerine bırakılan askos, küçük kase ve aşık kemikleri gibi hediyeler, lahitlerin içerisine konmaktadır. Smyrna, Ephesos ve Samos nekropolislerinde de 6. Yüzyılda hediyelerin lahidin kapağının üzerine bırakılması geleneği karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Samos’ta da Klazomenai’de olduğu gibi bebek ve çocuk mezarlarının içerisinde astragal ve minyatür vazolar ele geçmiştir.*

*Mezar hediyelerinin sayısındaki azalma İonia’da Hellenistik ve Klasik Dönem mezarlarında da devam etmiştir.”<sup>24</sup>*

<sup>24</sup> Bilge HÜRMÜZLÜ, **Eski Yunan’da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 38-39



**Resim 56:** Yıldıztepe nekropolisi ölü hediyeleri.



**Resim 57:** Yıldıztepe nekropolisi ölü hediyeleri.



**Resim 58:** Yıldıztepe nekropolisi ölü hediyeleri.

#### 4.9.Yiyecek ve İçecek Adağı

*“Yunan Dünyası’nda pekçok nekropoliste mezar adakları arasında, gömü sonrasındaki ziyafete işaret eden buluntular ele geçmiştir. Antik metinler, gömüden sonraki üçüncü ve dokuzuncu günlerin önemine sürekli olarak işaret etmektedir. Bugünlerde mezarlar ziyaret edilir ve ölüye çeşitli yiyecekler sunulurdu. Homeros, İlyada’da iki defa ölü yemeğinden söz eder; ancak her iki durumda da ölü yemeği için belirtilen zaman farklıdır. Patroklos’un ölü yemeği yakılmasından önce, Hektor’un yemeği ise daha sonra, Priamos’un sarayında gerçekleştirilmiştir. Perideipnon olarak adlandırılan ölü yemeği, cenaze töreninin en önemli bölümünü oluşturur. Yakınların ölen kişiyi onurlandırmanın yollarından biri olan bu önemli olay, arkeolojik verilerle de desteklenmektedir.”<sup>25</sup>*

Mezar sunuları ölüyü öteki dünyadaki hayatında mutlu ettirmek ve aynı zamanda ölünün yaşayanlara musallat olmasını önlemek amaçlarını da taşımaktadır. En yaygın mezar sunuları kıyafet ve ilişkili malzemeler, besinler, içecekler ve bunların konulduğu kaplardır. Mezar sunuları aynı zamanda ölünün hayattaki özelliklerini belirten materyallerden de seçilebilirdi. Buluntular arasında içmeler ve fibulalar da mevcuttur.

*“Yazılı kaynaklarda şarabın yalnızca yaşayanların içkisi veya ölümsüzlerin adağı olmadığı kanıtlanmaktadır. İlyada’da karşımıza çıkan, kremasyon ateşinin şarap ya da herhangi bir sıvı ile sembolik olarak söndürülmesi geleneği, arkeolojik olarak birçok mezarlık alanında tespit edilebilmektedir. Bunun ötesinde, Antik Dönem’de ölen kişi için hazırlanan törenin en büyük bölümü, gömü sırasında, ölen kişiye adanan ve sonrasında gerçekleştirilen “ölü yemeği” oluşturur. Yakınların ölen kişiyi onurlandırmak için uyguladıkları gelenekler arasında ölü yemeği vazgeçilmezdir. Antik yazarlardan elde edilen bilgiler ve arkeolojik verilerle bu önemli olayı desteklemek mümkün olmaktadır. Yiyecek ve hayvan adaklarının dışında nekropolislerde mezar hediyeleri arasında sıklıkla karşılaşılan içki kaseleri ile servis kapları mezarlarda sıvı adaklarının varlığına işaret etmektedir. Sıvı adakları antik metinlerde “choai” adıyla anılmakta ve şarabın yanı sıra, bal, süt, zeytinyağı ya da suyun da kullanıldığı bilinmektedir.*

*Hem içki servisinin yapıldığı hem de libasyon kabı olarak kullanılan kaplar arasında başta gaga ağızlı yesyiler olmak üzere askoslar, rhytonlar, metal kaseler ve omphaloslu taslar da bulunmaktadır.”<sup>26</sup>*

*İonia nekropolislerinde de gömü sonrasındaki ziyafete işaret eden buluntulara rastlanmaktadır.*

Samos güney nekropolisinde, 44 nolu mezara bırakılan tabağın içerisinde ele geçen, koyun, keçi ve oğlak kemikleri, gömü sonrasında ölen kişi onuruna sunulan ziyafete işaret etmektedir.

<sup>25</sup> Bilge HÜRMÜZLÜ, **Eski Yunan’da Ölü Gömme Gelenekleri**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 40-41

<sup>26</sup> [http://www.arkeolojidunyasi.com/kitaplar/antikcag\\_yazarlarinin\\_kitaplari.html](http://www.arkeolojidunyasi.com/kitaplar/antikcag_yazarlarinin_kitaplari.html)

Toplumun inançları doğrultusunda uyguladığı gömü gelenekleri, nekropolis alanlarında açığa çıkan arkeolojik verilerle büyük oranda anlaşılabilir. Bununla birlikte, antik metinlerden elde edilen veriler, izleri günümüze ulaşmayan uygulamalara da işaret etmektedir.

Homeros, Patroklos ve Hektor'un cenazelerinin anlatırken, törene katılanların saçlarını kesip, ölünün üstüne attığından söz eder.

*"...taşıyorlardı arkalarında arkadaş Patroklos'u.*

*Ölü boydan boya saçlarla örtülüydü,*

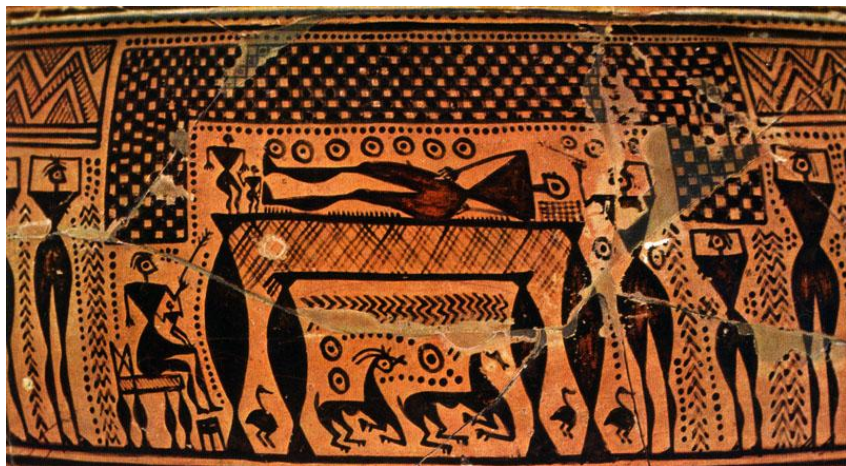
*Herkes saçını kesmiş, atmıştı ölünün üstüne.*

*Saçın kesilerek cesedin üzerine atılması, acının ifade edilmesinde önemli bir sembolik anlatım olarak karşımıza çıkmaktadır.*

*Gömü öncesi ve sonrasında gerçekleştirilmiş olan törenlere ait bilgiler, ölü kültü için özel olarak üretilmiş olan vazolar üzerindeki sahnelerden izlenebilmektedir".<sup>27</sup>*

#### 4.10.Prothesis(ölüye saygı gösterme)

Ritüellerde prothesis'den önce cenaze tabutu üzerine kötü ruhlardan arınması için yabancı mercanköşk, sap kereviz ve diğer otlar dağıtılmıştır. Ölü bedeni, asma, mersin veya defne yaprakları arasına yatırılmışken, baş kısmı defne ve sap kerevizden oluşan çelenklerle süslenmiştir. Bunda amaç; ölümün hoş olmayan etkilerini gidermek kadar ölüye onur ve rahatlık da vermek olarak görülebilir. Cesedin üzerinde yattığı bu yumuşak, kokulu ve yeşil yatak doğaya dönmek üzere olan kişi için uygun olmuştur.



**Resim 59:** Geometrik Dönem krateri üzerinde prothesis betimlemesi

<sup>27</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, sayfa 41

“Atları hızlı Myrmidonlar, sevgili dostlarım,  
Arabalarınızdan çözmeyin tek tırnaklı atlarınızı,  
Atlarımız arabalarımızla yaklaşalım Patroklos'a,  
Ölülere saygı gerek, ağlayalım ölüsüne...”

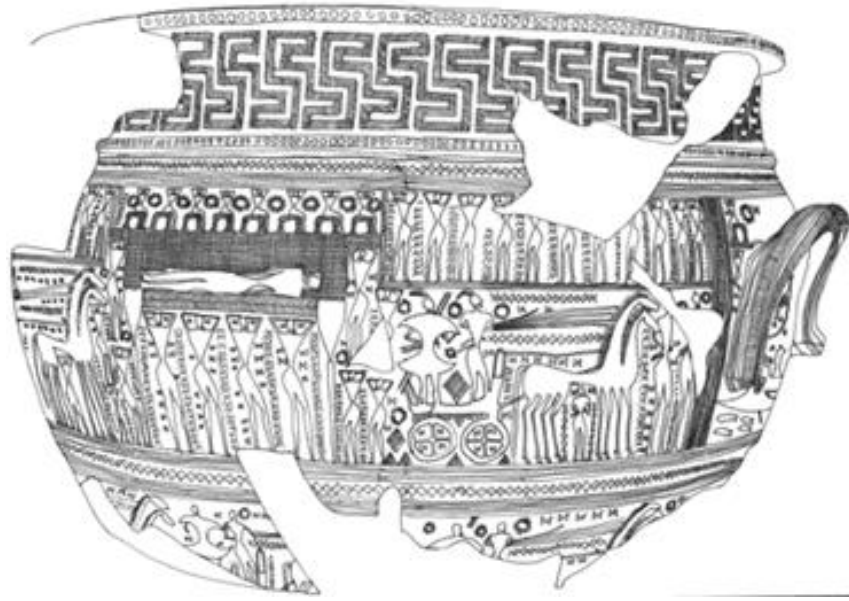
Cenaze töreninin ilk aşamasını prothesis oluşturur. Yukarıda Akhilleus'un cenaze töreninin anlatıldığı bölümden yapılan alıntıda Homeros, ölüye saygı gösterilmesinin önemini vurgulamaktadır. Prothesis, öncelikle ölümün ilanı ve tescil edilmesidir. Bunun dışında, klyneye yatırılan ölünün çevresine toplanan aile ve yakınların öleye saygılarını göstermeleri, acılarını dışa vurmaları ve gömü töreninden önce ölünün hazırlanması için bir zaman sağlar.

Erken dönemlerde prothesis, geniş bir kalabalığın katıldığı ve belki de ölü evinin dışında gerçekleştirilen bir törendir. Ancak, 6. Yüzyıldan itibaren Solon reformlarıyla birlikte, Prothesis'in cenaze evinin içinde veya avlusunda uygulandığı kabul edilmektedir.”<sup>28</sup>



**Resim 60:** Geometrik Dönem krater üzerinde prothesis sahnesi ekphorayla birlikte betimlenmiş.

<sup>28</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 43-45



**Resim 61:** Geometrik Dönem krater üzerinde prothesis sahnesi ekphorayla birlikte betimlenmiş.



**Resim 62:** Bir prothesis sahnesi.

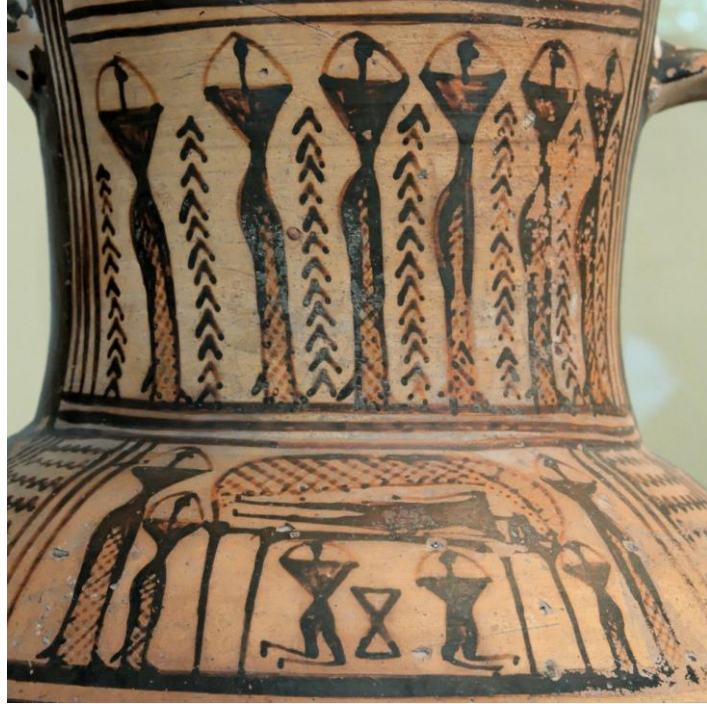
Prothesis'in süresine ilişkin çeşitli görüşler vardır. Ancak, Solon reformlarının ekphoranın üçüncü günde başlaması gerektiğine dair getirdiği kuraldan hareketle, genellikle iki gün sürdüğü kabul edilmektedir.



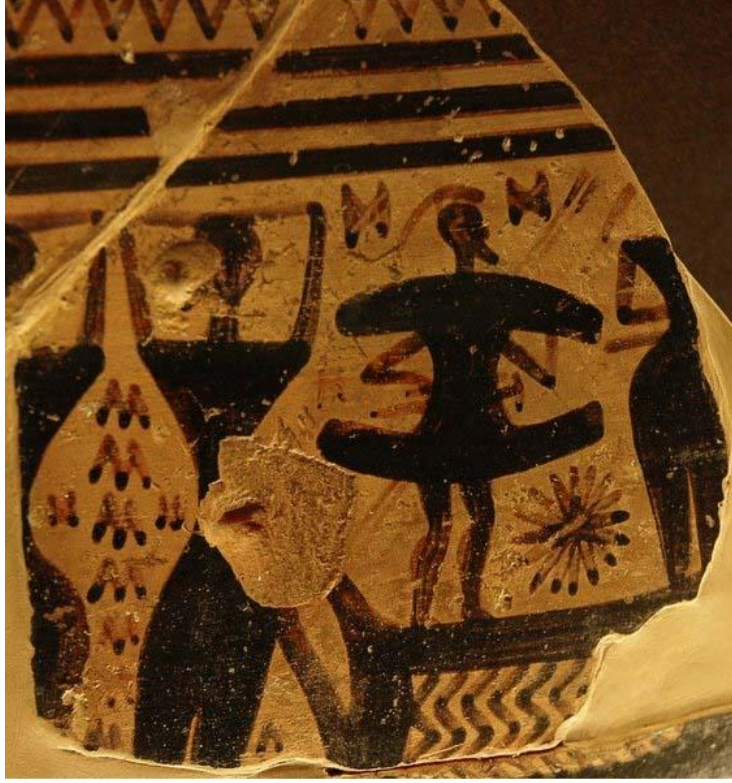
Prothesis başlamadan önce ölü hazırlanması, ailedeki kadınların görevi idi. İlk iş ölünün gözlerini ve ağzını kapatmaktır. Homeros'a göre, ölünün gözlerini ve ağzını kapatmak ölüyedyulan saygının gereğidir ve bu görev, eğer kişi evli ise eşine, değilse ebeveynine aittir.

Bundan sonra ölü yıkanır ve yağlanırdı. Prothesis başlamadan önceki son aşama, ölünün giydirilmesidir. Homeros, ölü giysisinin evin hanımı tarafından örüldüğünü belirtmektedir.

Üç kat giydirilen ölü yatağa yatırılır ve üzeri örtülürdü. Böylelikle prothesis, ağıtların yakılması, en yakın akraba ve arkadaşların, özellikle de kadınların saçlarını yolmaları ve yüzlerini yaralamalarıyla başlamış olur. Kopetos= kendini dövme olarak adlandırılan bu hareket, acının gösterilmesi içindir.



**Resim 63:** Bir prothesis sahnesi



Bible History Online

**Resim 64:** Kantharos üzerinde prothesis betimlemesi

Acının gösterilmesi ölünün ruhunun huzura kavuşması için önemlidir. Bu nedenle, ölen kişinin ne yakınları prothesis ve ekphora süresünce saçlarını yolmak ve yüzlerinin parçalamak suretiyle acılarını dışa vurmaya çalışırdı.

Prothesis sahnelerinde sıklıkla karşımıza çıkan ve kadınlar tarafından yapılan bir hareket, ölüye dokunmaktır. Ölen kişiyle olan yakınlığın ifadesi olarak tanımlanan cesede dokunmak, bazı durumlarda başa, bazı durumlarda ise göğüs kısmına dokunmak olarak gerçekleştirilirdi. Homeros, İlyada'da ölen kişinin başına ya da gövdesine, en yakınlarının dokunmasından ve bu şekilde ağıt yakılmasından söz etmektedir.



**Resim 65:** Bir cenaze plakası üzerinde betimlenmiş prothesis sahnesi.

Prothesis'in amacı sadece ölümü doğrulamak değil, ayrıca geleneksel ağıtın söylenmesi ve arkadaş ve ailelerinin son saygılarını göstermesi için de bir fırsat sağlamıştır. Vazolar ve boyalı plakalar üzerindeki prothesis tasvirleri de belli bir birliği yansıtmaktadır. Ölü, tabuta ayakları sola, olasılıkla da kapıya bakar şekilde yatırılmıştır ki, bu da erkekler alayının sağ ellerini içi dışa dönük şekilde kaldırıp, ayakta ve at üstünde tabut ve mezarda gösterdikleri saygı duruşuyla geliş yönünü göstermek için uygulanmıştır. Kadınlar da saçlarını yolup, başları ve göğüslerine vurarak ağıt söylemişlerdir. Prothesis'i evle sınırlamak bu tür yoğun acıyı sona erdirmiş ve potansiyel halk törenlerini özel törenler haline getirmiştir.

Prothesis, ölümden sonraki hayatın belirtisi şeklindeki özelliğini de kazanmıştır. Smyrna'da bulunmuş ve olasılıkla M.Ö. 3. Yüzyıla tarihlenmekte olan bir yazıt da, gözleri kapatmanın, ruhu gövdeden güvenli bir biçimde çıkartma yolu olduğuna inanıldığını ortaya koymaktadır.

Geleneksel bir nitelik kazanmamış olsa da, yapılan bir uygulama da ölülerin dişleri arasına Kharon'a para ödemesi için gümüş bir sikkenin konulmasıdır.

Homeros'ta prothesis görünüşte kesin olmayan bir şekilde yayılmıştır. Akhilleus'un cenaze töreni için 17 gün, Hektor için 9 ve Patroklos için de 2 gün ayrılmıştır ki, bunların süresi açıkça ölünün sosyal durumu yada kalanların duyduğu acıya göre tanımlanmıştır. Bununla birlikte tarihi dönemde törenler sadece 22 saat sürmüş ve genellikle ölümden sonraki gün yapılmıştır. Solon kanunu tarafından da , önceki dönemlerde prothesis'in daha yaygın olduğunu gösterir şekilde, özellikle tek gün kutlama yapılması vurgulanmıştır. Hazırlık yapmayı ihmal etmek bir kınama konusu olmuştur. Girit'teki Gortyn'de ölünün yakınları, ritüeli gerçekleştirmezlerse suçlu bulunuyorlardı.

*Prothesis, Attika vazo sanatında 8. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren 5. Yüzyılın sonuna dek betimlenmiştir. İonia'da ise Prothesis betimlemesi taşıyan, Geç Geometrik Dönem'e aitüç eser vazo Samos'ta ele geçmiştir.*<sup>29</sup> Geometrik dönemde konu esas olarak amforaların kulp bölgelerinde ve pek yaygın olmayarak da yüksek ayaklı kraterler (karıştırma kapları) üzerinde belirlenmiştir. Çok seyrek olarak da oinochoe (şarap dökmek için) ve diğer küçük kaplar üzerinde tasvir edilmiştir. Siyah figürlü dönemde, bu sahne esas olarak cenaze plakaları ve loutrophoros (kutsal su taşımak için vazolar) üzerinde ortaya çıkmıştır. Kırmızı figürlü tasvirler ise sadece

<sup>29</sup> Bilge HÜRMEZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, sayfa 46

loutrophoroslarda gözlenmiştir. Beyaz zeminli lekythosları boyayan ressamın için prothesis, popüler bir konu olmamıştır.

Vazolar üzerinde bulunan prothesis (ölünün sergilenmesi) ve ekphora (ölünün mezara götürülüşü) da ölünün cinsiyeti hakkında bazen fikir verici olabilir ama ölü figür halinde çizildiği ve aşırı biçimde geometrik hale getirildiğinden cinsiyeti genellikle tespit edilemez hale gelmiştir. Bazen ölüyü taşıyanlar ya da diğer ağıt yakanların anatomik detayları verilse de bu detaylar ölü için nadiren verilmektedir. Prothesis’de gösterilen figürler içinde küçük olanları her zaman çocuklara işaret etmemektedir. Prothesis’de kadın ve erkeklerin yanı sıra çocuklar da gösterilmiş ve çocuklar annelerinin yanında veya onların ellerini tutarken ya da dizlerinin üzerinde oturur pozisyonda gösterilmiştir.

#### 4.11.Ekphora (Sevgili Kişiden Ayrılış)

*“...savaşçılar da bindi arabalara, arabacılar da .*

*Önde arabalar gidiyordu, arkada binlerce yaya,*

*Taşıyorlardı arkalarında arkadaş Patroklos’u...*

*Ölümün üçüncü gününde ve günün erken saatlerinde, bazı kaynaklara göre gün doğmadan, ölünün evden alınıp nekropolise götürülmesi töreni, yani ekphora gerçekleştirilirdi. Ekphora, İlyada’da Patroklos ve Hektor’un ekphoraları olmak üzere iki defa karşımıza çıkmaktadır.*

*Ancak, ekphoranın toplumun inancına uygun olarak günün farklı saatlerinde gerçekleştirilmiş olduğu akla daha yatkındır”<sup>30</sup>*



**Resim 66:** Ekphorayı betimleyen terracotta grup, Atina Ulusal Müzesi

<sup>30</sup> Bilge HÜRMÜZLÜ, **Eski Yunan’da Ölüm Gömme Gelenekleri**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 47-49

Resimde görülen, Güney Attika'daki Vari'de ele geçirilmiş dört tekerlekli at tarafından sürülen arabaya ait terracotta modeldir. Zengin süslemeli kefenle kaplanmış olan tabutu taşıyan arabanın önünde (ayları kayıp) sürücü yer almıştır. Gövde ise altta kalan kilden bir figürü açığa çıkaran kapak şeklinde süslenmiş olan bir kefen altında saklanmıştır. Arabanın üstünde yas tutan dört kişi yer almış, bunlardan biri başta ve ayakta diğerleri yan taraflarda olmak üzere, kollarını yas tutan insanlar şeklinde başlarına uzatmışlardır. Kefenin üstünde arkada da bir çocuk acı içinde yuvarlanmaktadır. Bu model M.Ö 7. Yüzyılın ortalarından önceye tarihlenmekte olup, olasılıkla sunu açmalarıyla bağlantılı olarak gerçekleştirilen bir törende kullanılmıştır.

Yunan vazo sanatında ekphora sahnelerine ait betimlemelerin sayısı, prothesis göre çok daha azdır. Attika vazo sanatında ekphora sahnesi taşıyan üçü de Arkaik Dönem'e ait olmak üzere toplam altı vazo ele geçmiştir. Ressam Exekias tarafından, Attika siyah figür tekniğinde bezeli levhalar üzerinde de ekphora olabilecek sahneler yer almaktadır. Bunun dışında, Vari'de ele geçen ve 7. Yüzyılın ikinci yarısına ait olan bir terracotta grup, ekphora alayını betimlemektedir.

Yunan Dünyası'nda nadir olarak görülen ekphora sahnelerinin bazılarında ölü, eller üzerinde taşınırken, bazı örneklerde araba ile taşınmaktadır. Ekphora sırasında genellikle basit ve dört tekerlekli yük arabalarının kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yük arabaları, lahdin ya da ölünün üzerinde yattığı klinenin yerleştirilmesine elverişli olan geniş kasalarından dolayı tercih edilmiş olmalıdır.



**Resim 66:** Atina-Agora-Geç Geometrik Dönem Krater, Ekphora sahnesi, Atina Ulusal Müzesi

Cenaze alayına erkeklerin yanı sıra ölüye en yakın kadınlar ve akrabalar da katılırdı. Vazo betimlemeleri, ekphora sırasında da kadın ve erkekleri, acılarını dışa vurmak amacıyla saçlarını yolarken veya ellerini başlarına götürürken betimlemektedir.

*“Ölü kültüründe, özellikle de prothesis, ekphora ve ölü yemeği sırasında müziğin var olduğu, vazolar üzerindeki çeşitli betimlemeler ve antik metinlerin aktarımlarından anlaşılmaktadır. Prothesis ya da ekphora sırasında müzik aletlerinin çalındığına dair kanıtları vazo resim sanatında bulmak mümkündür. Bu sahnelerde cenaze töreni sırasında çalınan flüt veya lyra betimlenmiştir”.*<sup>31</sup>

Cenaze törenleri sırasında özel olarak tutulmuş ağıt yakıcılar vardır, bunlar antik metinlerde de anlatılmaktadır. Çoğu prothesis sahnesinde, kline altında gösterilen kadınlar bu ağıtçıları betimlemektedir. Hektor’un cenaze töreninde de ozanlar ağıt yakmaktadır:

...ozanlar oturtular yanı başına,  
Ağıt yakmada çok ustaydılar bunlar,  
Yanık yanık ağıta başladılar,  
Kadınlar karşılık verdi hiçkırıklarla.  
Ak kollu Andromakhe başladı kadınlar ağıtına...



**Resim 67:** Siyah figür tekniğinde bezeli ekphora sahnesi, Paris, biblioteque

<sup>31</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan’da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, s.s. 47-49



**Resim 68:** Amphora üzerinde ekphora sahnesi, M.Ö. 700, Atina

Bunun dışında, gömü sonrasında, özellikle savaşta ölen kahramanların anısına cenaze oyunlarının düzenlendiği bilinmektedir. Silahlı çıplak erkek figürlerinin betimlendiği bu sahneler, cenaze oyunları sırasında gerçekleştirilen "waffentanze" (silah taşınarak yapılan dans) i betimlemektedir. Hareketli ve dans edilerek gösterilen erkek figürleri, bu sahnelerde genellikle çıplak olarak betimlenmiştir. Araba yarışları veya çeşitli atletik yarışmalardan oluşan bu oyunlarda, değerli hediyeler ödül olarak sunulmuştur. *Homeros, İlyada'da Patroklos'un onuruna düzenlenen oyunları ve ödülleri şöyle sıralar:*

*Akhilleus orduyu toplu tuttu,  
Ödüller getirtti gemilerden, leğenler, üç ayaklar,  
Atlar, katırlar, başları kalkık öküzler,  
Güzel kemerli kadınlar, alacalı demir...*

*Aile ve ölü yakınlarının belirli dönemlerde, ölülerin onuruna düzenlenen festivaller sırasında, mezarı ziyaret ettiği, antik metinlerin aktarımlarından anlaşılmaktadır. Ölümün dokuzuncu gününde, aile fertleri ve arkadaşlar mezarın başında toplanır. Ancak, taenata (dokuzuncu gün) olarak anılan bu toplanma sırasında, tam olarak nasıl bir uygulamanın yapıldığı bilinmemektedir. Bunun dışında, ölümün yıl dönümlerinde genesis kutlanırdı. İçeriği herkesçe açıkça bilinen bu tören hakkında antik metinler "her yıl aynı tören yapılırdı" şeklinde bir açıklama dışında, başka bilgi vermemektedir. Ancak, yıllık anma törenlerinin mezarın başında değil, evde ve aile tarafından uygulandığı bilinmektedir".<sup>32</sup>*

<sup>32</sup> Bilge HÜR MÜZLÜ, **Eski Yunan'da Ölü Gömme Geleneği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, sayfa 50

#### **4.11.1.Üçüncü Gün ve Ekphora**

Üçüncü gün de, güneş doğmadan önce, ölü, kanuna göre yan caddelerde sessizce geçirilmesi için bir alay eşliğinde mezardan alınmıştır. Ekphora'yı sabahın erken saatleriyle sınırlamak ve ev dışı ağıt söylemeyi yasaklamak aynı şekilde masraflı halk kortejinden çok basit bir aile yürüyüşünü desteklemiştir. Fakat bir siyah figürlü kyathos ( üzerinde bir ekphoranın yanında ağıt söylendiği görülmektedir. Törende erkekler alayın başında yer almış ve kadınlar da onları takip etmiştir. Kadınlara mezara gidince, bir yük arabasında bir lambayla gitmedikçe gece yolculuk edemezlerdi ve uzunluk olarak bir kübiti aşmayan bir sepet ya da bir sikke değerinde yiyecek ve içecekten fazlasını taşıyamazlardı. Dahası, ölü'nün gömülmesi dışında akraba olmadıkları kişilerin mezarına gitmelerine de izin verilmezdi.

Cenaze korteji mezara geldiğinde mezarda bir tür tören düzenlenmiş olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, Yunan edebiyatında mezara içecek sunusu yapıldığından sıkça bahsedilmiştir ki mezarların dışında bulunan akıtma kapları da bu son libasyonu kanıtlıyor olmalıdır. Arkaik ve Klasik dönemlerdeki bazı mezarlarla bağlantılı sunu yerleri ve sunu hendekleri de bilinmektedir.

Gömü sonrası yas tutanlar, yas dönemi sırasında, evi etkileyen ölümün belirtisi olarak kapı dışına konan bir kapla işaretlenen ölü evine geri dönmüşlerdir. Bu kabın içinde, yas tutanların kendilerini giderken saflaştırdıkları dışarıdan getirilmiş bir su yer almıştır.

#### **4.12.Ölünün Gömülmesi**

İnhumasyon ve kremasyon gömü ortalama 4 yüzyıl boyunca (M.Ö. 8. yy'dan 4. yy'a dek) yaygın bir biçimde uygulanmıştır. Özellikle Arkaik dönemde kremasyon gömü sıkça kullanılmıştır. Hem inhumasyon hem de kremasyon gömü geometrik dönemde de sıkça kullanılmıştır.

#### **4.13.Dokuzuncu Gün**

Gömme işleminden sonraki dokuzuncu günde, aile ve arkadaşlar yine mezarda alışlageldik ayinlerini gerçekleştirmek için toplanırlar. Bu ayinler hakkında bunların biri tarafından doğru ya da yanlış okumasını denetleyen kişiler bulunduğu dışında bir şey bilinmemektedir.



#### 4.14.Yasın Sonu

Yasın bitişi ek bir törenle belirtilmiştir. Bazı kaynaklarda yası bitirmek için 30. Gün ayinlerinden bahsedilmişken, Atina'da, Arkaik ve Klasik dönemlerde zaman süresi belirtilmemiştir. Aile bilinen şeyleri yaptıktan sonra toplumdaki normal hayatına dönmüştür.

#### 4.15.Yıllık Kutlamalar

Yasın bitişi, ölene karşı ailenin sorumluluklarını sona erdirmemiştir. Kaynaklarda yıllık ayinler her yıl yapılan bilinen şeyler, törenler diye belirtilmektedir. Bunlar olasılıkla mezarı ziyaret, çiçek, çelenk ve kurdele sunma, geleneksel saygı ve hürmet yani ölüyü hatırlama ve onurlandırma işaretleriydi.

#### 4.16.Cenaze Oyunları

Olimpiyat unlarının kökeninin cenaze oyunlarına dayanıyor olabileceği düşünülmektedir. Çoğu Yunan eyaletinde, Troia Savaşı ya da öncesine ait ünlü ya da gölgede kalmış geçmiş oyunlarla birlikte periyodik olarak kurbanlar da sunulmuştur.

*“Yunan efsanesinin ölü kahramanları adına düzenlenen atletik yarışmalar izlerini Yunan dünyasında çeşitli şekillerde bırakmıştır. Olasılıkla bu geleneğin en etkileyici bilgisi Akhilleus tarafından arkadaşı Patroklos için kutlanan oyunların İliada'nın 23. kitabındaki canlı tanımlamadan elde edilebilmektedir. İçinde Argonot seferinin üyelerinin de yer aldığı Tessalyalı kahraman Pelias için düzenlenen cenaze oyunları Homeros ve Stesichoros tarafından geniş yayılım kazandığı belli olan anlatımlarda tanımlanmıştır. Diğer Yunan kahramanları adına düzenlenen oyunlara kaynaklar da antik edebiyat eserlerinden alınmaktadır. Buna ek olarak, küçük çaplı atletizm festivallerinin çoğunun yerel bir kahraman adına düzenlenen cenaze oyunlarında türediği dört büyük Panhellenistik yarışmanın da cenaze oyunlarından geldiğine inanılmıştır. Patroklos ve Pelias adına düzenlenenler olarak sadece iki cenaze yarışmaları dizisi Yunan sanatında resmedilmiş ve bunlar karşılaştırma açısından kısa bir zaman süresince popüler olmuşlardır”*<sup>33</sup>

<sup>33</sup> Burçak DELİKAN, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji(Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı) yüksek lisans tezi, “**Arkaik Dönem Attika Vazoları Üzerinde Görülen Düşün ve Cenaze Sahneleri**”, sayfa146

#### 4.17.Cenaze Plakaları

Cenaze plakaları prothesis ve ekphora sahnelerini anlatmaktadır. Gövdenin yatırılışı(prothesis) cenaze plakalarında ve bazı loutrophoros ve phormiskoslar üzerinde yer almaktadır. Bir tabut üzerinde yatan ölü, iyi desteklenmiş başı ve ağzını kapamaya yarayan çene şeridi de bazen gösterilmiştir. Geleneğe göre kadınlar meşgul ya da tabutun başında yas tutmaktayken, erkekler de ellerinden biri havaya kalkık şekilde yas tutarken betimlenmiştir.

*“Plakalar cenaze ya da adak amaçları için kullanılmış olan kilden parçalardır. Bunlar dikdörtgen ya da yuvarlak tepeli olmuşlardır. Plakalar, mezarın dışına eklendikleri için, tek bir köşede bezenmişlerdir. İki temel cenaze plakası vardır: tek plakalar ve dizi oluşturan örnekler. Plaka dizileri erken olan örneklerdir. Ve bunların en süslüleri siyah figrde yaklaşık M.Ö 600'de başlayıp M.Ö. yaklaşık 530'da sona ermiştir. Exekias tarafından yapılan örnekler en geç olanlarıdır. Plaka dizisinin üretimi sona erdiğinde, tekli plaka yapımı başlamıştır”.*<sup>34</sup>

---

<sup>34</sup> Burçak DELİKAN, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji(Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı) yüksek lisans tezi, “**Arkaik Dönem Attika Vazoları Üzerinde Görülen Düşün ve Cenaze Sahneleri**”, s.s 117-118



**Resim 69:** siyah figür cenaze plakası, Exekias, Berlin



**Resim 70:** cenaze plakası, Exekias, Berlin



**Resim 71:** siyah figür, cenaze plakası, Exekias



**Resim 72:** Amphora, siyah figür, cenaze betimlemesi, M.Ö 530, Exekias, Eos'un oğlu Memnon'a ağıtı



**Resim 73:** siyah figür, cenaze plakası, Lydos, Atina



**Resim 74:** siyah figür, cenaze plakası, Skythes, Atina Milli Müze



**Resim 75:** cenaze plakası, Sappho, siyah figür



**Resim 76:** Louthrophoros üzerinde, cenaze betimlemesi, siyah figür, M.Ö 5. Yy, Kleophrades, Louvre, Paris



**Resim 77:** Louthrophoros üzerinde, cenaze betimlemesi, siyah figür, M.Ö 5. Yy, Kleophrades, Louvre, Paris



#### 4.18. Antik Yunan'dan Ölüme Dair Sözler

• *“...Ölüm hepimizin yazgısıdır; kader ölüm döşegine serince insanı, tanrılar bile uzaklaştıramaz uğursuz ölümü oradan....”*

Homeros, Odysseia III, 235-237

• *“...Bu cesur yürek neye yaradı, uzaklaştırabildi mi ondan kara ölümü?...”*

Homeros, Odysseia IV, 292-293

• *“.....Ölmüşleri şanslı oldukları için öv...”*

Spartalı Khilon

• *“.....Ölü olan dertleri unuttur, gözyası dökmez....”*

Euripides, Troades

• *“...Ölülerin süsü, büyük başarılarının parlaklığıdır...”*

Euripides, Herakles, 356-357

• *“...Şanslı bir ölümlle ölmek, insanlar için tanrıların bir lütfudur...”*

Aiskhylos, Agamemnon, 1305

• *“...Beni vakitsiz öldürme, zira gün ısığını seyretmek pek tatlı. Beni kara toprağı görmeye zorlama...”*

Euripides, Iphigenia he en Aulidi, 1218-1219

• *“...Ölüm yaklaştığında kimse ölmek istemez...”*

Euripides, Alkestis 671

• *“...Doganlar hem yaşamayı hem de ölümü kabullenirler ve arkalarında çocuklar bırakırlar; böylece ölüm yeniden dogar ...”*

Herakleitos, B 20

• *“...Dogum nasılsa ölümdede öyledir. Ruhun bedenle birlesmesi hiçbir sekilde bedenden ayrılmasından daha mükemmel degildir...”*

Platon, Nomoi, 828D

• *“...Aslında insanlar hiç ummadıkları ve geleceğine inanmadıkları ölümü beklerler...”*

Herakleitos, B27

• *“...Ölüm, sürgün ve bunlara benzeyen korkunç görünen seyler, özellikle*

ölüm her vakit gözünün önünde olsun. O zaman asagılık kaygılara düşmezsin ve hiçbir şeyi çoskunlukla istemezsin...”

Epiktetos

247

• “...Saati gelince öleceğim. Ama kendisine verileni geri veren bir adam gibi öleceğim...”

Epiktetos

• “...Biliyorum ki her dogan ölür, bu bilinen kanundur. Demek ki ölmem gerekiyor. Ben süresiz degilim. Ben bir insanım; saat günün bir parçası olduğu gibi, ben de bütünün bir parçasıyım. Saat gelir ve geçer. Bende gelir ve geçerim. Geçip gitme sekli önemli degildir...”

Epiktetos

• “...Basaklar niye sürer? Yetismek ve sonra yetisince biçilmek için degil mi? Çünkü onları kutlu seylermis gibi sapları üzerinde bırakmazlar. Basakların duyguları olsaydı biçilmemek dileğinde bulunacaklarını sanıyor musun? Elbette hayır. Aksine biçilmemeyi bir felaket sayacaklardı. \_nsanlar için de bu böyledir. Ölmek insanlar için felakettir. Basak için sararıp olgunlaşmak ve biçilmemek ne ise insanoglu için de ölmek odur...”

Epiktetos

• “ Ölüme dertlerin en korkuncu gözü ile bakmaya gerek yoktur; çünkü biz yasadıkça ölüm yoktur, ölüm gelince de artık biz yokuz. Ölüm ne yasayanlar için, ne de ölüler için vardır. Çünkü birincilerle münasebeti yoktur. Çıka geldiği zaman ise ikinciler yoktur. Hal böyle iken zaman olur, bir çok kimseler ölümden en büyük fenalıktan kaçır gibi kaçırilar, sonra zaman olur ölümü acılarına bir son olması için ararlar..”

Epikuros

• “...Herkes için ve her yerde en güzel sey, varlıklı ve saglıklı olmak...yaslılık yıllarına erisebilmek, ölmüs ana babasına güzel bir ölüm töreni saglayabildikten sonra kendi çocukları tarafından göz kamastırıcı bir törenle gömülmektir...”

Platon, Hippias Meizon, 291e

• “...Tanrılar kimi severse o genç ölür...” Menandros<sup>35</sup>

---

<sup>35</sup> Seda KARAÖZ, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleantropoloji Anabilim Adalı), Yüksek Lisans Tezi, “KARIA BÖLGESİ ÖLÜ GÖMME ADETLERİ” Ankara-2007, s.s 246-247

## EKLER

### EK 1. UYGULAMALAR

Uygulamalarımı şamotlu ve kırmızı çamuru kullanarak elde şekillendirdim. Ayrıca seramik bisküvi plakalar ve kırılmış bisküvi seramikler üzerinde transfer uygulamaları yaptım. Transfer çalışmaları tekrar pişirime girmedi, diğer üç boyutlu çalışmaların pişirimi de elektrikli fırında 1000 derece civarında yapılmıştır.



**Uygulama 1: mezar steli**, Şamotlu çamur kullanıldı ve elde şekillendirme tekniğiyle yapıldı. Çamur deri sertliğindeyken sulandırılmış barbutin uygulandı ve kuruma sonunda zımparalandı, 900 derecede elektrikli fırında pişirimi yapıldı.



**Uygulama 2: mezar steli**, Kırmızı çamur kullanıldı ve elde şekillendirme tekniğiyle yapıldı. Kuruma sonunda üzerine fırça ile asit uygulandı ve 900 derecede pişirimi yapıldı.



**Uygulama 3: yas tutan kadınlar betimlemesi**, Kırmızı çamur ve şamotlu çamur kullanıldı ve elde şekillendirme tekniğiyle yapıldı. Şamotlu çamurdan yapılan çalışma deri sertliğindeyken üzerine sulandırılmış barbutin uygulandı. Kırmızı çamurdan yapılan çalışma deri sertliğindeyken üstüne asit uygulandı ve çalışmalar 900 derecede elektrikli fırında pişirildi.



**Uygulama 4: cenaze plakaları,** Seramik bisküvi plaka ve bisküvi çanak parçaları üzerine prothesis ve ekphora sahneleri transfer tekniğiyle aktarıldı ve üzerine yarı mat su bazlı vernik uygulandı.

## EK 2.TERİMLER SÖZLÜĞÜ<sup>36</sup>

**Arkeoloji:** kazı bilimi<sup>[1]</sup> veya kazıbilim; kazı vb. yöntemlerle ortaya çıkarılan tarihî yapıtları kültürel, sanatsal ve tarihsel yönden inceleyen bir bilimdir. Türkçe'ye yanlış bir şekilde "kazıbilim" olarak çevrilmiş olsa da, kazı arkeolojik araştırma yöntemlerinden sadece bir tanesidir. Arkeoloji asıl olarak insanlığın kültürel geçmişini, kültürlerin değişimini ve birbirleriyle ilişkilerini inceler.

"Arkeoloji" sözcüğü, Yunanca arkheos eski ve logos (bilim) sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilmiş bir sözcüktür ve "eskinin bilimi" anlamını taşır. Türkçe'de ise bu bilim tarihî yapıtların bulunma yöntemine atıfta bulunarak, "kazı bilimi" adını almıştır. Eskiyaıtibilimi de denilebilir.

Arkeoloji kendi içinde birçok farklı bilim dalını barındırmaktadır. Bunlar arasında tarihöncesi (prehistorya) arkeolojisi, klasik arkeoloji, protohistorya ve önasya arkeolojisi, mısır arkeolojisi, tevrat arkeolojisi, ortaçağ arkeolojisi sayılabilir. Arkeoloji, yazılı tarihten önce ve sonra yaşamış insanlara ilişkin bilgi edinme olanağı sağlaması açısından özellikle önemlidir. Bu bilim dalının uzmanları olan arkeologlar, araç, eşya ve yapı kalıntılarını inceleyerek, eski insanların nasıl yaşadıklarını anlayabilirler.

**Antropoloji:** İki anlamda holistiktir(bütünsel): tüm zamanlarda yaşamış olan veya yaşayan tüm insanlara ilişkindir ve insanlığın tüm boyutlarını kapsar. Prensipte, tüm toplulukların tüm kurumlarıyla ilgilenir. Antropoloji özellikle kültürel görecelilik, bağlamın derinlemesine incelenmesi ve kültürler-arası karşılaştırmalara verdiği önem ile diğer sosyal disiplinlerden ayrılır.

Antropoloji yöntembilimsel açıdan çok zengindir ve hem nitel metotları hem de nicel metotları kullanır. Antropoloji disiplinin tarihinde etnografiler önemli bir yer tutmuş ve bir anlamda odağı oluşturmuştur. Bununla birlikte özellikle 20. yüzyılda etnografik çalışmaların ve etnografik ilgi odaklarının farklı antropoloji alt-dallarında farklı eğilimler gösterdiği görülebilir. Örneğin tıbbî antropoloji'de 20. yüzyılın ortalarında çalışma odaklarında küçük topluluklardan, modern Batı toplumlarına doğru bir kayış olmuştur.

**Aulos/diaulos:** cenaze törenlerinin vaz geçilmez, üflelemeli müzik aleti.

---

<sup>36</sup> Terimler sözlüğünün hazırlanmasında , www.wikipedia.org, Metin SÖZEN/Uğur TANYELİ, “**Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**”, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, 2003 , www.turkcebilgi.com/eski-yunan/ansiklopedi ve Bilge HÜR MÜZLÜ, “**Eski Yunan’da Ölü Gömme Geleneği**”, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008 adlı eserlerden yararlanılmıştır.

**Akhilleus:** ölümlü bir baba olan Peleus ile bir tanrıça olan Thetis'in oğlu olan yarı tanrı.Sparta'lı Leonidas'tan sonra dünyanın en büyük savaşçısı kabul edilir. Yunan mitolojisinin en önemli kahramanlarından biridir. Truva Savaşı'nın Grek kahramanlarının başında gelmekte ve Homeros'un İlyada mitolojik eserinde Greklerinin en büyük savaşçısı olarak baş karakterdedir. Homeros'un M.Ö. 720'lerde yazmış olduğu on altı bin dizelik İlyada eserinde Achilles yer alır. Annesi Thetis oğlunu ölümsüzlük nehri Styx'de yıkarken elini suya değıdirmemesi öğıütlendiğı için, onu sol topuğundan tutup suya batırmıştır. Yalnızca oradan vurulursa öleceğine inanılır. Efsaneye göre, öleceğini bildiğı halde Helen'i geri almak için yapılan ve en büyük savaş kabul edilen Truva Savaşı'na adının sonsuza kadar anılması için katılmış ve Truvalı prens Paris tarafından tesadüfen, sol topuğundan zehirli okla vurularak ölmüştür.

Bu yüzden ayak topuğunda yer alan tendona "aşıl tendonu" adı verilir.

**Alabastron:** Sıklıkla alabasterden yapılan ve parfüm için kullanılan kulpsuz vazo.

**Amphora:** Kelime kökeni olarak "amphi" yani çift taraflı ve "pherein" yani taşımak anlamındaki sözcüklerin birleşiminden oluşmuştur .En çok kullanılan amphoralar Yunan amphoralarından önce Akdeniz'e hakim olan kavimlerin amphoralarıdır.Boyun kısmının gövde ile dik açı yapacak şekilde birleştiğı (boyunlu amfora) veya bu birleşimin düzgün bir eğri ile devam ettiği (tek parça amfora) iki ayrı formu bulunmaktadır.

Boyunlu amforanın, MÖ 9 yüzyılda, tek parça olanın ise MÖ 7. yüzyılda kullanımına başlanmıştır. MÖ 6 - 2. yüzyıllar arasında Tanrıça Athena onuruna düzenlenen şenliklerde içi zeytinyağı ile doldurulmuş siyah renkli ve üzerinde figürler olan amforalar kullanılırdı. Bu amphoralara panathenik amphora denmektedir ve kendine özgü bir kap formu bulunmaktadır. Günümüze, çeşitli çağlardan çeşitli formlarda ulaşan amforalar, tahıl, zeytin, zeytinyağı ve şarap taşımak için kullanılmış olup, özellikle Roma döneminde şarap taşımak amacıyla çok sayıda amfora üretilmiştir.

Şarap amforaları, Attika ölçüsüne göre 39 litredir. Büyük boy amforalar genellikle mezar taşı veya cenaze törenlerinde kullanılmak üzere yapılmışlardır.

**Aoros:** genç ölen kişi.

**Antikite:** antikite : fransızca antiqité. "tarihte ilk çağ, antik devir" anlamıyla dilimizde yaygın olarak kullanılan bu kelime için kurulumuz da ilk çağ karşılığını kabul etmiştir. kelimenin soyut anlamındaki kullanımına karşılık olarak ise eskilik



sözü uygundur. örnek: yüz yıldan beri orta doğu'da ve mısır'da yürütülen kazılar, tarihî ufkumuzu genişletmiş ve ilk çağın sınırlarını binlerce yıl geriye çekmiştir.

**Andromakhe:** Thebae Campus bölgesinin prensesi Eetion'un kızı, Hector'un karısı. Truva savaşı sırasında babası, kardeşleri ve kocası Aşil tarafından öldürülmüştü. Troya prensi Hector'dan olan oğlu da Yunanlılar tarafından öldürülmüş, bahtsızlığını büsbütün artırmıştı. Troya'ya giren Yunanlılar, sağ kalanları da esir olarak götürdükleri zaman, bahtsız Andromakhe, Akhilleus'un oğlu, Neoptolemos'un hissesine düşmüştü. Neoptolemos'un ölümünden sonra Andromakhe Hector'un kardeşi Helen'le evlenmiştir.

**Anaksimenes:** (M.Ö. 585 - 525) Yunan filozof.

**Anaksimander:** Miletos da Sokrates öncesi dönemde yaşamış İyonlu bir filozoftur. Thales'in öğrencisidir. Aynı zamanda tarihsel kaynaklara göre öğretilerini kaleme almış ilk filozoftur ve eseri Grek dilinde düzyazı olarak kaleme alınmış ilk kitaptır. Ancak yazdıklarından sadece bir cümle günümüze ulaşmıştır. Onun buluşlarıyla ilgili birincil kayıtlar sonraki yazarların bize aktardıklarıdır. (Söz konusu tek cümlede su ve ateş gibi tözlerin ortaya çıkışı, haksızlıkların cezalandırdığı insan toplumundan elde edilen mecazlarla betimlenir. Örneğin ne sıcak nede soğuk süreklidir, ikisi de aralarındaki dengeyi korumak için ödün verirler.)

O hem bir doğa filozofu hem de bir doğa araştırmacıdır. Her iki alanda da çığır açmıştır. Bilime önderlik yapan ve evrene farklı gözle bakıp inceleyen ilk kişidir. Birçok kişi tarafından astronominin kurucusu sayılır ve ilk kez kozmoloji ya da dünya üzerinde sistematik felsefe görüşü geliştiren filozoftur. Felsefeye 'arkhe' terimini de ilk o getirmiştir.

**Anaksagoras:** Doğum yeri olarak bugün Urla yakınında bulunan eski adıyla Klazomenai şehri gösterilir. Bu şehrin soylu ailelerinden birine mensuptur. Bütün servetini, hayatını adadığı bilimsel araştırmalar uğruna tüketmiş olduğu rivayet edilir. İ.Ö. 468 yılında düşen bir gök taşını incelemiş ve onun kızgın bir taş kitlesi olduğu kanaatine varmıştır. Anaksagoras Atina'ya yerleşmek için gelen ilk düşünürdür. Böylece Atina felsefe dünyasına girmiştir. Burada iyi karşılanmış, dönemin en güçlü kişisi olan Perikles'in dostu olmuştur. Devrin başka bir önemli siması olan tragedya yazarı Evripides'le de dostluk kurmuştur. Gök cisimlerini incelemesi ve gök taşının düşmesi onu evrensel düzenle ilgili yeni kuramlar geliştirmeye itmiştir. Ay ve güneş tutulmaları, gök taşları, gök kuşağı ve Peloponnesos'dan daha büyük ve ışık saçan bir kütle olarak tanımladığı güneş ile ilgili bilgiler vermeye çalışmıştır. Gök cisimlerinin dünyayla aynı yapıda olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte bu

kuramları halkın inançlarına ters düşmüştür. Zira o dönemde güneş Yunanlılar için bir tanrıdır ve onu bir taş olarak nitelendirmek büyük saygısızlıktır. Bu nedenle İ.Ö. 450'de Anaksagoras, Perikles'in siyasi karşıtları tarafından, yerleşik inanca karşı geldiği gerekçesiyle mahkemeye verilmiştir. Perikles sayesinde serbest bırakılmışsa da yine de Atina'dan ayrılıp İyonya'da bulunan Lampsakos'a (şimdiki Çanakkale-Lampsakos) gitmeye zorlanmıştır. İ.Ö.428'de orada ölmüştür. Ölümünden sonra Lampsakos agorasına heykelinin dikildiği ve de öğrencilerin onun ölüm yıldönümlerinde anma törenleri düzenledikleri söylenir.

**Choai:** Duayla eşlik edilen şarap, yağ ve koku libasyonu ile birlikte sunulan saç perçemi.

**Dorsal:** sırt üstü, düz yatan şekilde yapılan gömü.

**Dromos:** Mezar yapılarında mezara geçisi sağlayan dar uzun geçite verilen ad.

**Eschara:** Kurban edilecek hayvanın kanının toprağa gitmesi ve ölülerin ruhlarını yatıştırması amacıyla hayvanın üzerine yatırıldığı yer.

**Enagismata:** ölü için yapılan yemek sunusu.

**Exekias:** Antik Yunan'da başarılı bir vazo ressamı.

**Euboi:** giritten sonra ikinci büyük yunan adası.

**Euthydikos:** Arkaik dönem heykeltıraşı.

**Ekphora:** sevgili kişiden ayrılış aşaması.

**Extramural:** Yerleşim yeri (alanı) dışı yapılan gömü.

**Epiblema:** Kefenin üzerine sarılan gevsek bir örtü.

**Epheboi:** gençler anlamına gelen kelime.

**Friz:** Eski Yunan ve Roma yapılarında taban kirişiyle çatı arasında kalan üzeri boydan boya kabartmalarla süslü bölüm.

**Frontal:** Alınsal görüntü.

**Gömüt:** Mezar, kabir, makber, sin anlamına gelen sözcük.

**Geometrik Dönem:** yunan sanatında m.ö. 9. yüzyıldan 7. yüzyıla tarihlenen seramik bezeme üslubu. bu üslupta vazo yüzeyi yatay şeritlere ayrılıyor, bunlar da dikey çizgilerle kare ya da dikdörtgen alanlara bölünüyordu. bu bölümler de zigzag hatlar, menderes, gamalı haç, dama tahtası gibi geometrik bezemelerin yanı sıra o döneme özgü insan ve hayvan motifleriyle doldurulmaktaydı.

**Giges:** lidya krallığı'nı m.ö 716 ve m.ö 678 yılları arasında yönetmiş olan lidya kralı.

**Hermes:** ruhlara yol gösteren kılavuz tanrı.

**Helikon:** Hermes'in ölülerini bekleyip onlara yol gösterip Hades'in kapısına kadar götürdüğü tepenin adı.

**Hocker:** Anne karnındaki cenin pozisyonunun verilmesi. Dizler karna çekili ve eller dize dolanmış şekilde.

**Hades:** Yunan mitolojisinde ölümlere hükmeden yeraltı tanrısıdır. Zeus, yeryüzünün hakimiyetini kardeşleri arasında paylaşırken Zeus'a gökyüzü, Poseidon'a denizler ve Hades'e yeraltı düşer. O artık ölümler ülkesi tanrısıdır, korkunç bir tanrıdır ancak kötü değildir.

**Homosapiens:** Homo sapiens Latince "akıllı adam" veya "bilen adam" anlamına gelir. İnsan, hominoidea (insansılar) üst ailesinin hominidae (büyük insansılar) ailesine dahildir.

**Höyük:** çok eski bir yerleşme yerinin zamanla toprakla örtülüp tepe biçimine gelmiş halidir. Höyükler genelde üst üste gelmiş çok evreli yerleşim yeri birikimleridir. 1-40 metre yükseklikte ve 1000-1500 metre genişlikte olurlar. Uygarlıkların araştırılmasında önemli referanslardır.

**Herakleitos:** (Yunanca Ηράκλειτος Herakleitos) (M.Ö. 535 - 475). Anadolu Efes'de yaşayan Sokrates öncesi (Pre-Socratic) filozof. Efes'in yerlisi olduğu ve babasının adının Bloson olduğu gibi detaylar dışında hayatı hakkında pek az şey bilinmektedir. Batı felsefe tarihinde dinamik bir felsefi sistem ortaya koyan ilk kişidir.

**Inhumasyon:** mezar içi gömme adettir. ölü yatırılarak, cenin pozisyonunda (hocker pozisyonu), çömelmiş olarak bu mezar geleneği içinde gömülür.

**Intramural:** yerleşim alanı içine yapılan gömüye verilen ad.

**In situ:** "yerinde" anlamına gelen Latince bir deyiştir.

**Kathedra:** Ölünün akrabaları tarafından paylaşılan yemek.

**Klimakophoroi:** merdiven taşıyanlar anlamına gelen kelime.

**Kremasyon:** Yakarak gömü anlamına gelir. ölümlerin vücutları tam 1092 derece sıcaklıkta ortalama 100 dakika boyunca yakılıyor. Ayrıca akıllara geldiği gibi kemikler toz haline gelmiyor sadece geriye kalan kemikler daha sonradan toz haline getirilerek isteğe uygun bir şekilde saklanıyor.

#### **Geçirilen evreler**

- \* Kişi öldüğünde kanuni izinler için ceset yakılmadan 48 saat bekleniyor.
- \* Aynı sürede cesedin kimlik ve DNA örnekleri de kayda geçiriliyor
- \* Vasiyete göre kadavradan alınabilecek organlar transplantasyon için alınıyor
- \* Ceset kremasyon için vücudunda bulunan bütün protez ve \*\*\*\*I cihazlardan

arındırılıyor.

- \* Yakılacağı fırına uygun bir tabuta konuluyor.
- \* Yakmak için 3 şahit ile birlikte ailenin izni gerekiyor.
- \* Yakılma işlemi genelde 80-120 dakika arası sürüyor.
- \* Cenaze yakılırken herhangi bir koku duyulmuyor.
- \* Kremasyon işlemi tamamlandığında parçaların soğuması beklenir.
- \* Kremasyon fırınına çalıştırmak için sıcaklığın önce 872 derece, sonra 1092 dereceye yükselmesi sağlanır. Bu süreç sonunda sanıldığı gibi ceset kül haline gelmez, geride toplam 2.5-3 kilogram ağırlığında kemik kırıkları kalır. Kalan 2-3 Gr'lık kemikler mekanik özel öğütücüden geçirilerek tamamı toz halinde getirilir.
- \* Son yıllarda eski tip fırınlar yerine elektrikli fırınlar çoğalıyor.
- \* 850 derecede yakılan küllerden yaklaşık 400 gram kül çıkıyor.
- \* Yabancı ülkelerdeki krematoryumlarda fırının yanı sıra morg, bekleme odası ve ayin odası da bulunuyor.
- \* Fırına tabutla konan cesedin yanma işlemi bitince, santrifüjle cesedin külü ve tabutun külleri ayrıştırılıyor.
- \* Cesedin külleri özel küllüklere (vazo vb) konuyor. Yada isteğe uygun bir biçimde saklanabilir.
- \* Krematoryumun yüksek maliyeti filtrasyon sisteminin pahalılığından kaynaklanıyor.

**Krematoryum fırını:** Kremasyonun uygulandığı fırın. Osmanlının son dönemlerinde Atatürk tarafından yaptırılmış ve Zincirlikuyu krematoryumu olarak bir kere kullanılmıştır.

**Konstrüksiyon:** 1. Yapı. 2. Bir çerçe konstrüksiyon ve içinde yan yana dizilen veya bir ızgara meydana getiren ağaç çitelerin veya karton peteğin iki yüzüne kontrplak veya suni tahta levhası yapıştırılarak yapılmış (tabla). kompozisyon

**Kerameikos:** "Çömlekçiler bölgesi". Atina sehir duvarlarının dışında batı bölümünde yer alan ve içinde sehir mezarlığının yer aldığı bölge.

**Klimakophoros, nekrophoros, nekrothaptēs, tapheus:** Ölüyü taşıyanlar.

**Klyne:** Prothesis sırasında cesedin üzerine yatırıldığı yatak, genel anlamda ise sıradan yatak.

**Kollyba:** kurutulmuş ürünlerin ilk meyveleri ve taze meyveler.

**Konsantrik:** özekdeş, ortak merkezli halkasal yapılar.

**Kserkses:** M.Ö. besinci yüzyılda hukum surmus, yunan şehirlerini tek tek ele gecirmis pers krali. canakkale bogazina geldiginde onbinlerce kisilik ordusuna

bakarak agrayisi, heredotun anlatimiyla efsanelesmistir: "in a hundred years time, not a man here will be alive"

**Kore:** genç kız heykeli.

**Kouros:** genç erkek heykeli.

**Larnaks:** pişmiş toprak lahite verilen ad.

**Lekythos:** Yağ içeren, dar boyunlu küçük vazo ya da sise. Ölüye sunulma durumunda minimum yağ içermesinin temini için yalancı bir dip kısmına sahiptir.

**Lyra:** Lir, efsanevi müzisyen Orpheus (*Orfe*) tarafından sihirli çalgı olarak kullanılır ve bu sayede Orpheus, sevdalısı Eurydice'i (*Yurodis*) ölümler diyarından geri getirmeyi başarır.

**Lotus:** Sığ sularda yetişen geniş yapraklı ve kokulu çiçek açan bitki türü.

**Marn:** kil ve kalsiyum karbonattan, değişik oranlarda tabii olarak meydana gelmiş karışımdır. Kalsiyum karbonat, kile göre daha fazla ise buna kalker denir. Genel olarak sığ göllerde, bataklıklarda bulunur. Kalsiyum karbonat, muhtevasından dolayı Portland çimentosu imalatında ve asidik toprağı nötrleştirmek için zirai gayeyle, toprak ıslahında kullanılır.

**Myrmidon:** Yunan mitolojisinde, Tesalya'daki Phthiotis'te yaşayanlara verilen ad.Kökeneyle ilgili iki çeşit efsane vardır. İlkine göre Zeus, karınca biçimine girerek Tesalya kralı Myrmidon'un kızı Eurymedusa'yı gebe bırakır. Doğan çocuk Myrmidon'ların atası olur. İkincisinde ise Zeus, Kral Aiakos'un kendisine yakarması üzerine, halkı vebadan kırılmış olan Aigina'daki karıncaları insana dönüştürür. Myrmidon'ların Akhilleus'a gösterdiği bağlılıktan ötürü, emirleri gözü kapalı yerine getirenlere bu ad verilmiştir.

**Maiandros:** mitolojide, küçük asya'nın dolambaçlı bir nehrinin tanrısı. menderes onun adından gelir.

**Myken Dönemi:** (Antik Yunanca: Μυκῆναι *Mykēnai* veya Μυκῆνη *Mykēnē*), Yunanistan'daki bir arkeolojik sit alanıdır. Atina'nın 90 km güneybatısında, kuzeybatı Mora'da bulunur; Argos 11 km güneyinde, Korint ise 48 km kuzeyinde bulunur. Sarayın bulunduğu tepeden Argolis ve onun ötesinde Saronik Körfezi görülebilir.MÖ 2. binyılda, Miken Yunan uygarlığının en önemli merkezlerinden biriydi ve Güney Yunanistan'ın çoğunu kontrol eden güçlü bir askeri merkezdi. Yunan tarihinin MÖ 1600'den MÖ 1100'e kadar olan kısmı Miken dönemi olarak adlandırılır.

**Nekropolis:** necro ve polis kelimelerinin birleşiminden oluşmuş, antik çağ'da "ölü şehri", "mezarlık" anlamında kullanılan terim.

**Nekrophoroi:** Ölü taşıyanlar anlamına gelen kelime.

**Oinochoe:** Sarap kupalarına sarap koymak için kullanılmış testi.

**Patroklos:** akhilleus un en yakın arkadaşı..iliada da akhilleus agamemnon la tartıştığı için o da savaştan çekilmiştir..fakat trivalılar üstünlük sağlayınca akhilleus dan izin alarak ve onun zırhlarını giyerek savaşa girmiş ve hektor la teke tek dövüşte öldürülmüştür.

**Pelanon:** yemek, bal ve yağ.

**Perideipnon:** ölünün kalabalık içinde bulunduğu inanılan ve cenazeden sonra ölü adına verilen yemek.

**Peribolos:** Aile mezarlığı.

**Phiale:** Özellikle dinsel törenlerde sarap için kullanılan ayaksız ya da kulpsuz sığ çanak.

**Prothesis:** Ölüye saygı gösterme, ölünün hazırlanması aşaması.

**Pithos:** Antik çağlarda kullanılan küp şeklindeki büyük kaplar. Boyutları ortalama bir insan kadar vardır. Bu kaplar pithos gömü denilerek, mezar olarak kullanılmıştır.

**Primitif:** Kökeni Fransızca olan, ilkel, gelişmemiş olan, iptidai anlamına gelen sözcük.

**Protogeometrik Dönem:** İ. Ö. II. binin sonlarında, boğazlar üzerinden Anadolu'ya olan Deniz Kavimleri Göçleri köklü değişikliklere neden olur. Anadolu'nun büyük bir bölümüne egemen olan Hitit İmparatorluğu tarih sahnesinden silinir. İ. Ö. I. binin ilk yarısında, Anadolu, çeşitli bölgelerde kurulan Geç Hitit, Urartu ve Frig krallıkları idaresi altında kalır. Aynı tarihlerde, Dor göçlerinden nasibini alan Yunanistan halkı ise, adalar üzerinden Batı Anadolu'ya geçerek yerli halkla kaynaşır ve İon Uygarlığının temelini atar. Böylece, ilk koloni yerleşimleri kurulur. Pergelle çizilmiş motiflerin özelliklerini yansıtan bu dönem, "PROTOGEOMETRİK DÖNEM" olarak adlandırılır.

**Psyche:** yunan mitolojisinden bir karakter. anlami ruh demektir.

**Pitane:** İzmir Aliağa ile Bergama arasında, Kaikos'un (Bakırçay) denize döküldüğü yerde idi. Pitane sözcüğü, "suyu bol" anlamında Luwi-Pelasg dilinden gelmektedir.

**Philos:** eski yunancadan gelmekte olup sevgi, dostluk, yakınlık anlamlarına gelir.

**Pausanias:** M.S. 2. yüzyılın sonlarında yaşamış ünlü Yunan gezgin ve coğrafyacı. Roma imparatorlarından Antoninus Pius (M.S. 138-161) ve Marcus Aurelius (M.S.161-180) zamanında yaşamıştır. *Periegesis tes Hellados* (Yunanistan'ın Tasviri) isimli, 10 ciltlik, bir eser kaleme almıştır.

**Panionion:** (veya Latince ismiyle **Panionium**), Aydın kıyı şeridinde, milli park konumuna sahip Dilek Yarımadasında yer alan Samsun Dağı'nın (antik çağdaki adıyla Mykale) denize bakan kuzey yamacında bulunan tarihi sit.

**Pythagoras:** Sokrates öncesi filozoflar içerisinde, çok önemli diğer bir isim, Miletos okulunun en güçlü rakiplerinden biri olarak bilinen Pythagoras'dır. Çok önemli bir bilim adamı olmasına karşın, ruhun ölümsüzlüğü ile insan yaşamını düzenleyen kurallar üzerinde yoğunlaşarak, felsefenin doğuşuna büyük katkıda bulunmuştur.

**Palmet:** palmiye dalı, yelpaze şeklinde kabartma bezek.

**Soma:** ölü beden, ceset anlamına gelen sözcük.

**Stel:** Stel veya stela, dikilmiş, yüksekliği eninden uzun yekpare bir taştan oluşan bir yapıttır. Sözcük Yunanca *stèle* yani "(dikili) duran blok"tan gelir. Ahşap olanlarına da rastlanmıştır. Stelin farklı şekillerde kullanılan farklı tipleri vardır. Örneğin özellikle Antik Yunan'da rastlanan mezar taşı mahiyetinde steller vardır. Bunlara *mezar steli* de denir.

**Solon reformları:** M.Ö 6. Yüzyılın başında Atina'da Solon tarafından konulan kanunlar. Örneğin: Solon'un masraflarla ilgili kanunları mezar yanında boğa kurbanını yasaklamış; fakat diğer hayvan tipleri, koyun, kuzu, oğlak, kuş ve keklik gibi türler yaygın bir özellik göstermiştir. Boğalara istisna koşullarda izin verilmiştir. İzin verildiği durumda hayvan, kanının toprağa gitmesi ve ölümler ruhlarını yatıştırması amacıyla bir açma üzerinde (eschara) öldürülmüştür.

**Skypion:** İyonyalıların İyonya'ya geri dönerek Kolophon arazisinde kurdukları kentin adı.

**Sfenks:** kafası koç, kuş, veya insan, gövdesi ise uzanan bir aslan şeklini alan heykel. İlk önce Eski Mısır'da rastlanan Sfenks, eski Yunan mitolojisinde büyük kültürel önem taşımıştır ve ismini buradan almıştır (Yunanca: Σφίγξ, *Sphinks*). Sözcüğün Mısırca'daki orijinal biçimi kepes ankh ya da "yaşayan heykel" anlamında şeşep (sheshep) ankh'tır.

**Satih:** Kökeni Arapça olan, yüz, yüzey anlamına gelen sözcük.

**Tapheis:** Gömücüler ya da mezar kazıcılar anlamına gelen kelime.

**Thales:** ( d. M.Ö. 624 – ö. M.Ö. 546), Sokrates öncesi dönemde yaşamış olan Anadolulu bir filozoftur. İlk filozof olduğu için felsefenin ve bilimin öncüsü olarak adlandırılır. Eski Yunan'ın *Yedi Bilgelerinin* ilkidir. Birçok kişi tarafından felsefe ve bilimin kurucusu olarak düşünülür. Ticaretle uğraşmış ve bu nedenle Mısır'da bulunmuştur.

**Terracotta:** Pişmiş toprak eşya.

**Tiranlık:** Orijinal anlamında (Eski Yunan'da), son zamanlarındaki örneklerine diktatörlük anlamı verilen otorite türünü belirtiyordu. Daha açıklıkla, bir tiran hukuki olarak bir kralı olmadığı yerde yönetimde kralla ilgili (Monteye sahip olan kişiydi. Yunanlı yazarların ara sıra "iyi tiranlar"dan bahsetmesi, kelimenin tamamen zalimlik anlamında olmadığını gösterir.

**Tümülüs:** tepe mezar.

**Urne:** Yakılan cesetten arta kalan kemik ve kül artıklarının içine konulduğu metal yada pismis topraktan vazo; genelde kapaklıdır ve bazılarının omuzu üzerinde, ruhun selametine kavusmasını sağladığına inanılan delikler açılmıştır.

**Vroulia:** Rodos'un bir kentidir.

**Waffentanze:** silah taşınarak yapılan dans.



## SONUÇ

Arkaik Dönem, İyonya'da mezar mimarisi ölü kültüne bağlı olarak gelişim ve değişim göstermiştir. Ayrıca başka kültürlerle etkileşim sonucu kullanılan farklı gömü teknikleri de ortaya çıkmıştır. Örneğin Mısır'la ticari ve asleri ilişkilerin olması lahit kültürünün uygulanmasını sağlamıştır.

Lahit kültürü inhumasyon gömü – mezar tekniğinin bir parçasıdır ve kremasyon gömü – mezar tekniğindeki gibi eti kas ve kemiklerinden ayırıp ruhu özgürlüğüne kavuşturmak amacına hizmet etmiştir.

2800 yıl önce mezar önünde ölünün onuruna yapılan yemekler ile günümüzdeki ölü ruhuna hazırlanan lokma ve helva kültürü, ayrıca Antik Yunan'da yapılan 3., 9., 30. gün ve yıllık törenlerle bugünkü 7., 40., 52. gün anma törenleri benzerlik göstermektedir.

Extramural gömünün (yerleşim alanı dışı gömü) kullanımıyla nekropol kavramı ortaya çıkmış, nekropollerde uygulanan grupsal gömüler de bugün kabristan ve aile mezarlığı dediğimiz alanların ilk kuruluş ve oluşum aşamaları olmuştur.

Sonuç olarak, eldeki bulgularla edineceğimiz bilgi ölü, ölüm kavramı ve yapılan törenler binlerce yıl öncesinden günümüze kadar süregelmiştir. Tez konum olan İyonya bugün üzerinde yaşadığımız topraklar olmuş ve 2800 yıl öncesinden günümüze kadar değişim ve gelişim gösterse de ölü, ölüm, mezar, gömü, mezarlık ve tören kavramı özünde hep aynı amaca hizmet etmiştir.

## KAYNAKÇA

### Kitap

BOARDMAN John; **Kırmızı figürlü Atina vazoları**, ikinci basım, Thames and Hudson Ltd, Londra,1997, 120S.

HÜRMÜZLÜ Bilge; **Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri**, birinci basım, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2008, 59 S.

KARAGÖZ Şehrazat; **Anadolu'dan Mezar Stelleri (Arkaik-Greko Pers-Hellenistik-Roma Bizans Çağları)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1984, 65 S.

UHRİ Ahmet; **Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi "Bir Gelenğin Oluşum Süreçleri"**, birinci basım, Ege Yayınları, İzmir, 2006, 220 S.

### Dergi

ÇİZER Sevim; "Antik Sinter Astarın Yeniden Canlandırılması Günümüzde Terra Sigillata", **Seramik Federasyonu Dergisi**, sayı 9, Uniform basım, 2005, 160 S.

### Çok Yazarlı

SÖZERİ Metin ve TANYELİ Uğur; **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, yedinci basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, 110 S.

### Tez

DELİKAN Burçak; **Arkaik Dönem Vazoları Üzerinde Düğün- Cenaze Betimlemeleri**, yüksek lisans tezi, Ankara, 2002,180 S.

UHRİ Ahmet; **Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenegi**, doktora tezi, İzmir, 2006, 260 S.

KARTAL Tarık; **Klazomenai Lahitleri ve Restorasyon Uygulaması**, lisans tezi, İzmir, 2002, 120 S.

DOĞAN Şeref; **Antik Yunan Sanatından Seçme Kap Formları ve Uygulamaları**, lisans tezi, İzmir, 1999, 70 S.

KARAÖZ Seda, **Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri**, yüksek lisans tezi, Ankara, 2007, 180 S.

ÖZTEPE Onur, **Antik Yunan Siyah ve Kırmızı Figürlü Ritonlar ve Uygulamaları**, lisans tezi, İzmir 2009, 70 S.

### **İkincil Kaynaklar**

[www.ozmena.com/.../yunan\\_mitolojisi-bolum-4-a-711087.html](http://www.ozmena.com/.../yunan_mitolojisi-bolum-4-a-711087.html)  
[www.main.board.eu/tarih.../294101\\_ion\\_kentinin\\_kurulusu.html](http://www.main.board.eu/tarih.../294101_ion_kentinin_kurulusu.html)  
<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%BOyonya>  
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Eski-Yunan-Sanat%C4%B1>  
[www.turkcebilgi.com/eski-yunan/ansiklopedi](http://www.turkcebilgi.com/eski-yunan/ansiklopedi)  
[tarihinizinde.com/etiket/antikyunan](http://tarihinizinde.com/etiket/antikyunan)  
[www.antikyunan.com](http://www.antikyunan.com)  
[www.asdefinem.com](http://www.asdefinem.com)  
[www.definegizemi.com/arkeoloji/](http://www.definegizemi.com/arkeoloji/)  
[http://www.arkeolojidunyasi.com/kitaplar/antikcag\\_yazarlarinin\\_kitaplari.html](http://www.arkeolojidunyasi.com/kitaplar/antikcag_yazarlarinin_kitaplari.html)  
<http://tarikkartal.com/restorasyon1.html>  
<http://www.didimli.com/galeri/teos.html>  
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Efes>  
[www.makaleleri.com/tag/4-bolum](http://www.makaleleri.com/tag/4-bolum)

## ÖZGEÇMİŞ

**Ad, Soyad:** Sinem ŐENTÖRK

**Doğum yeri ve yılı:** İZMİR 1982

**Yabancı Dil:** İngilizce

### **Eęitim:**

**Lisans:** 2007, D.E.Ü, G.S.F, Seramik ve Cam Bölümü

**Ön Lisans:** 2003, E.Ü, Tasarım ve Basım Yayımcılık Bölümü

**Lise:** 2000, K.A.M.L, Grafik Bölümü

### **İŐ tecrübesi:**

2011 Konak Halk Eęitim

2010 IŐikkent Koleji

2010 Özel Ceylan Anaokulu

2010 Özel Üç Elma Anaokulu

2007 Ege Üniversitesi E.M.Y.O.